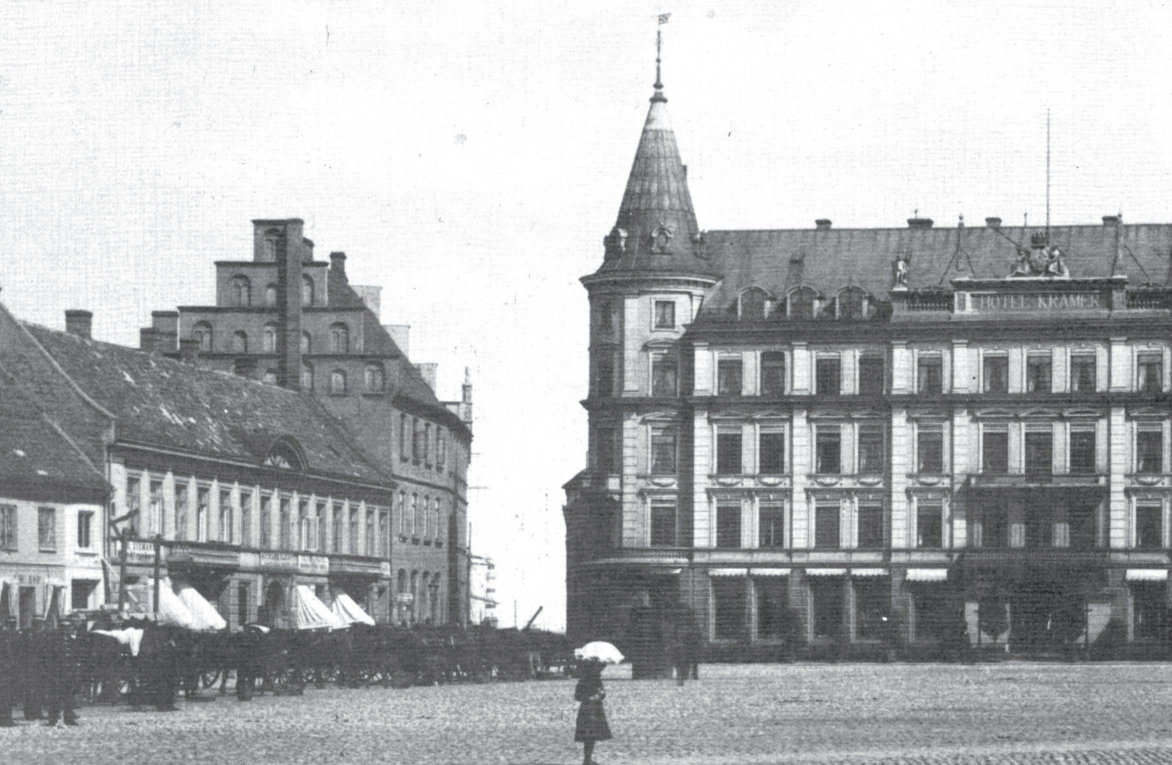
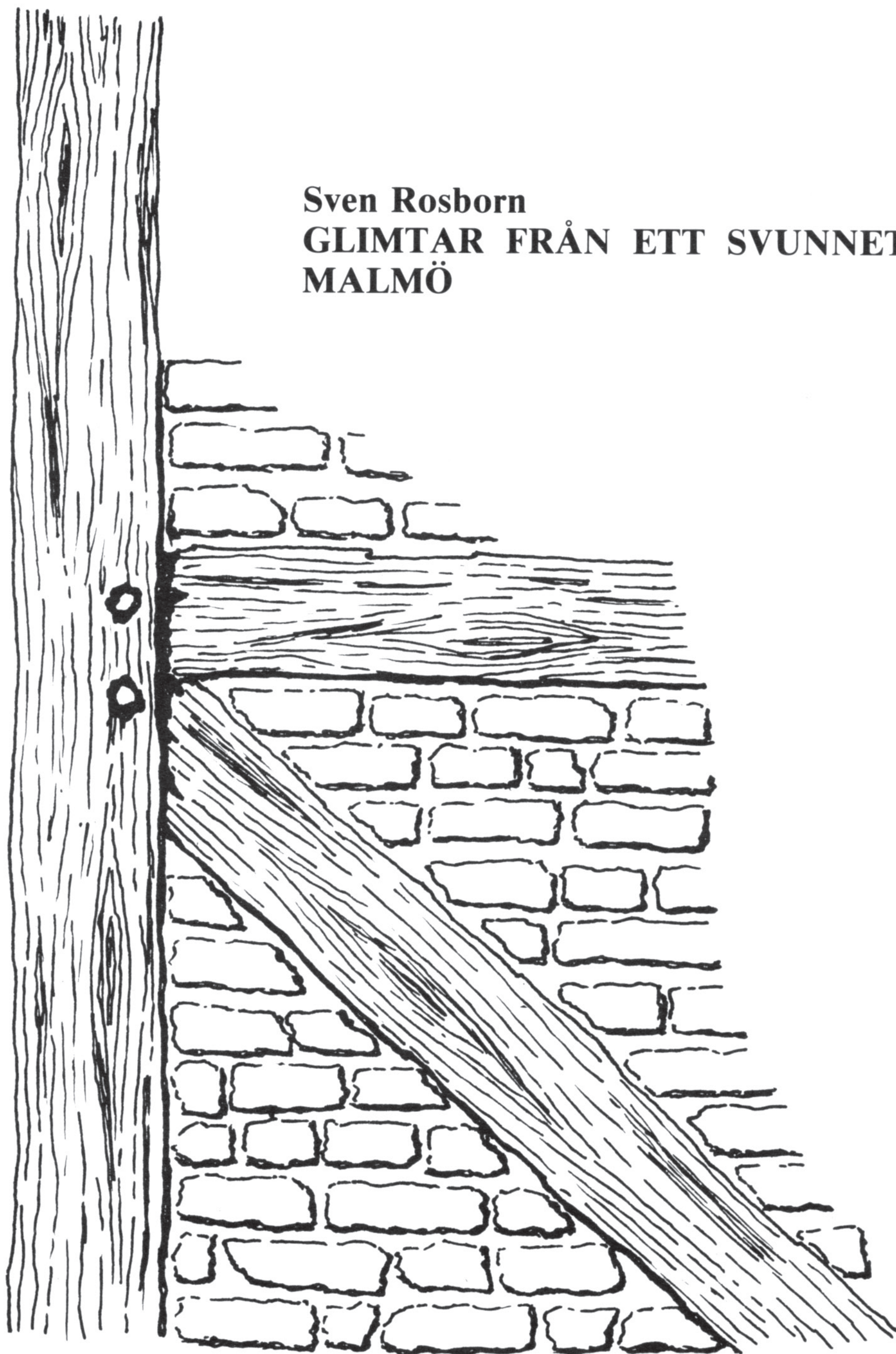

GLIMTAR FRÅN ETT SVUNNET MALMÖ

Sven Rosborn
GLIMTAR FRÅN ETT SVUNNET MALMÖ

Innehåll

Kring en gammal malmögård 8
Färgprakt från en svunnen tid 68
En dansk i 1880-års Malmö 76

Drottningtorget och Östergatan år 1901.

EN RESA I TIDEN

Under mina drygt tio år i Malmö museums tjänst har jag haft förmånen att möta storstadens människor även utanför museets väggar i samband med utgrävningar, byggnadsundersökningar, föredrag etc. Det har i dessa sammanhang klart visat sig att det hos väldigt många finnes ett mer eller mindre medvetet historiskt intresse. För merparten av dessa slumrande historiekänslor, är det konfrontationen med små detaljer i vår historia som väcker nyfikenhet. Gräver man t.ex fram ett skelett inför åskådare, löper funderingar och frågor kring just den framgrävde; vem var hon eller han under sin livstid, vad var dödsorsaken etc. Samma sak gäller framgrävda föremål; vem var en gång den person som tillverkat dessa, vem var det som kanske kännt glädje över att äga dessa saker och varför hamnade de i jorden? Denna personkontakt över tidsgränser är väsentlig för att fånga föga ''historieaktiva'' människor i dagens samhälle. I boken framför er har jag därför sökt skildra delar av Malmö långa historia genom att ofta föra in berättelsen på enskilda glimtar av svunna människoöden. Förhoppningsvis ska detta visa sig vara ett publikt och intresseskapande sätt att skriva historia på.

Ett manuskript tillkommer inte över en natt och inte utan vänners hjälpsamhet och goda råd. Einar Bager har, som alltid, varit vänlig och öppnat sitt stora avskriftsarkiv för mig och dessutom bistått med många värdefulla upplysningar. Lennart Tomner på Malmö stadsarkiv har bistått med flera nödvändiga upplysningar, liksom många andra vänner som har sin arbetsplats inom denna byggnad. Bengt Salomonsson, Göran Winge och Berit Holst på Malmö museum är andra personer som givit värdefull hjälp. Fotograf Ronny Johannesson är ett stort tack skyldig för bildmaterial, så också konservator Albert Eriksson. Gösta Jansson på Lengertz antikvariat har möjliggjort vissa, ur äldre litteratur citerade delar i boken. Slutligen ska nämnas min hustrus föga samhällsuppskattade hemarbete, vilket givit mig tid och möjlighet att sammanställa allt material till denna bok. Till dessa och många andra ett stort tack.

Malmö september 1981

KRING EN GAMMAL MALMÖGÅRD

Malmö stadsarkiv!! Vilken källa att ösa ur för både amatörforskaren och den mera professionelle forskaren i Malmö stads historia. Präntade uppgifter på gulnade och spröda pergament och papper bidar här sin tid, tills de för en kort stund lyfts fram i ljuset, granskas, kanske skrivs av och åter stoppas in i hyllornas till synes oändlighet. Malmös största och egentligen enda riktiga historiebok finns inte till salu i någon bokhandel, den står i stället mitt i staden, materialiserad till det yttre som en pampig 1880-tals byggnad, till det inre som en mängd av arkivalier, register, arkivskåp, bokhyllor m.m. Denna, den enda riktigt ''sanna'' historieboken, kan öppnas av envar som gör sig mödan att vilja använda den.

Det stora historiska uppslagsverket har emellertid sina begränsningar. Papper och pergament är extremt förgängligt material. För den som vill läsa Malmös medeltidshistoria framstår fort nog historieverkets kapitel som mycket kortfattade. Visserligen får man genom här bevarade kungliga brev och andra förordningar uppgifter om t.ex den medeltida stadens organisation. Försöker man emellertid rekonstruera bebyggelsens utseende inom olika delar av staden, visar sig detta hart när omöjligt. Endast i lyckliga fall finns sådana uppgifter för vissa tomter att dessa kanske kan föras ned till 1300-talet. Hur sorgligt få är emellertid ej dessa till antal! Först genom Lyder van Fredens av en slump bevarade uppgifter om skattebetalarna i Malmö åren 1517-1520, börjar vi kunna skymta de sociala grupperingarna inom staden Malmös hank och stör; eller rättare sagt innanför dess plankpallisader och vattendiken.

Ca 1/8-del av alla stadens fastigheter ägdes under 1500-talets första hälft av klostren och kyrkorna med dess många altarstiftelser. Med vagt löfte om frikort till paradiset hade kyrkan under årens lopp lyckats förvärva denna enorma egendom från villiga borgaredonatorer. För att Guds tjänare på jorden skulle få vad dem tillkom av världens goda, fördes noggranna räkenskaper på kyrkans egendomar. Detta må vi i dag vara tacksamma för. Åtminstone drygt tio procent av Malmös tidiga 1500-tals bebyggelse är härigenom fortfarande åtkomlig för oss; resten är i stort för alltid ett minne blott. Möjligheterna att rekonstruera fram en total bebyggelsebild av staden ökar emellertid när vi i bevarade arkivalier når 1600-talet, men först

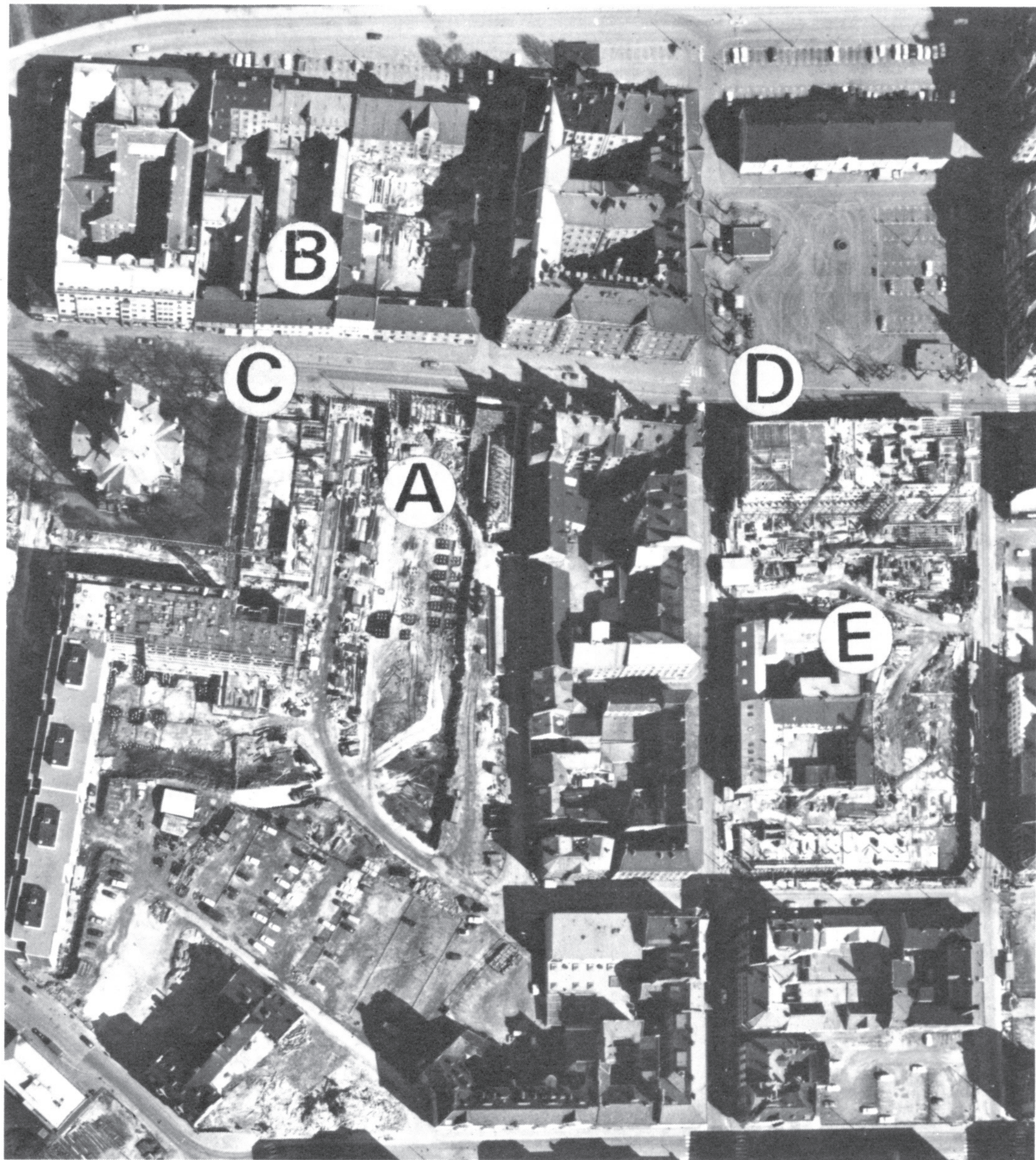

Arkivassistent Kjell Åke Karlsson bland några av Malmö stadsarkivs tjocka och värdefulla luntor. Foto Ronny Johannesson.

genom stadens första riktiga byggnadsinventering, företagen året 1692, har man härvidlag tämligen säker mark under fötterna.

Turligt nog finns det för den i Malmös medeltid intresserade forskaren andra vägar att komplettera stadsarkivets bristande äldre material med. Utgrävningar i city under 1970-talet har blottat bebyggelselämningar från alla tidsperioder i stadens historia, från 1200-talet till 1800-talet. Liksom för arkivalierna blir det emellertid endast punktbelysningar av olika tomter. Merparten av stadens en gång så rika kulturhistoriska skatt på lämningar under jord har för alltid gått förlorad, speciellt vid källargrävningar under det 20:e århundradet. Undersökningar av det lilla som finns kvar ger dock intressanta uppgifter om t.ex de olika tomternas ålder och om bebyggelsens utseende under olika tider. Slutligen ska nämnas en tredje källa som kan användas av den medeltidsintresserade, nämligen stadens alltjämt bevarade äldre byggnader. Dessa lämnar ofta rik information om olika tomters utseende och inte minst om byggnadernas direkta omgivningar. Spår i gavlarna kan t.ex visa på grannbyggnader som varit försvunna sedan flera sekler. De gamla husmurarna i Malmö har under speciellt det senaste årtiondet i sanning börjat tala, speciellt med dem som lärt sig konsten att tyda detta nog så kluriga språk.

En av dessa gamla malmöbyggnader ska följa oss som en ledstjärna under den historiska utflykt som framöver i boken kommer att

Flygfotografi över Malmö östra stadsdel år 1970. A: Thottska huset under restaurering. B: Niels Kuntzes gård. C: Troligt läge för det äldsta Österport. D: Det senmedeltida Österport. E: Kvarteret Österport. Här påträffades 1970 rester efter 1600-talets Österport samt efter den långa träbro som fört över den här befintliga vallgraven. Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning. Statens lantmäteriverk 1981.09.30

ställas till de östra delarna av medeltidens Malmö. Det Thottska korsvirkeshuset - Malmö äldsta bevarade korsvirkeshus, från år 1558 - ligger på mark som under merparten av Malmös långa historia räknats till stadens utkant, oaktat att det numera ligger så centralt som man någonsin kan tänka sig. Trots att tomten med angränsande område har legat i nästan direkt skugga av medeltidens östra stadsport, har detta emellertid inte inneburit att tomterna ej tidigt varit attraktiva för bebyggelse. Redan under 1300-talet måste det ha funnits en fast bebyggelse i denna stadsdel. Arkivaliernas vittnesmål sviker oss här fullständigt, men arkeologiska resultat har tack och lov lämnat säkra bevis härpå.

Snett mitt emot det Thottska huset ligger ett av Malmös många bevarade tegelhus från 1500-talet, borgmästaren Niels Kuntzes forna bostad. Vid utgrävning av golvet i den vackra kryssvalvskällaren, blottades grundstenarna till en medeltida byggnad, en föregångare till det nuvarande 1500-tals huset. Dessutom tillvaratogs mängder av blyglaserad keramik från 1300-talet. Vid utgrävning i Östergatan strax framför byggnaden har dessutom påträffats kulturlager, dvs i mångt och mycket avfalls- och påförda dräneringslager, vilka lager genom spridda föremålsfynd har kunnat dateras från 1300-talet fram till 17-1800-talet. Under dessa kulturlager, nedgrävda i bottensanden, har påträffats s.k. lerbottnar; gropar som klätts med ett tunt lager av lera. Lerbottnarna är rester efter den fiskhandel och fiskhantering som uppenbart har försiggått i detta område innan den medeltida stadsbebyggelsen ännu hunnit växa upp.

Ytterligare bevis för att det redan tidigt funnits en bebyggelse på och kring platsen för det nuvarande Thottska huset, kan hämtas från de arkeologiska arkivens gömmor. Strax öster om korsvirkeshuset och dess 1600-tals granne - det Diedenska huset - löper i dag liksom för flera hundra år sedan den smala Humlegatan. När seklet var ungt var gatan en ökänd plats för stadens lätta garde, i dag är den främst en varutransportled till köpcentrat Caroli City. I arkivalierna kan gatan under namnet Humlegatan följas tillbaka till 1500-talet. I det äldsta omnämnandet från slutet av 1400-talet kallas gatan kort och gott för ''thet söndre strete nest Österport''. Utgrävningar på tomter invid denna gata visar emellertid att den funnits redan vid mitten av 1300-talet. Då gatan - eller stredet som den vid denna tid rätteligen ska kallas - var en avstickare från Östergatan, måste bebyggelsen utmed denna östra del av ''den lange Adelgatan'' åtminstone vara jämngammal, om inte äldre än med bosättningen i Humlegatan.

Vi ska uppehålla oss ytterligare en stund vid det som malmöjorden döljer. Redan vid en schaktning för avloppsrör ute i Östergatan strax bredvid Thottska huset vintern 1969, påträffades på ett begränsat område mängder med sönderslagna tegelstenar. Teglet måste ha tillhört en dold mur som av grävmaskinen tyvärr sönderslagits. Genom stor-

leken på teglet kunde muren bestämmas som medeltida. År 1980 grävdes ånyo i området, men denna gång i den norra trottoaren. Vaksamma arkeologer kunde nu med skyfflar och spadar frilägga en del av en medeltida tegelmur, vilken fortsatt in i schaktväggen ut mot Östergatan. Muren var uppförd vid en tidpunkt då marken ännu ej täckts av något tjockare kulturlager, dvs murens upphovsmän är att söka bland stadens innevånare under 1300-talet. Att muren haft en karaktär av enklare stadsmur torde vara helt klart, samtidigt som en stadsmur tvärs över Östergatan på denna plats kanske också antyder platsen för det äldsta Österport. Kanske var det rester efter det äldsta porttornet Österport som grävskopan hackade sönder år 1969. Vi får aldrig veta med säkerhet.

Österport på 1580-talet. Detalj av Braun & Hogenbergs malmöstick. På nästa sida visas utgrävningen år 1970 av grundmuren till detta torn.

Ytterligare en indikation på att Malmös äldsta östra stadsgräns legat strax väster om det nuvarande Thottska huset, utgör omnämnandet av en ''skallesten'' i området. I den utpräglade handels- och krämarestaden Malmö måste torgkommersen ha frodats redan från början, trots att inget ''torg'' i vår mening verkar att ha existerat. Östergatan var istället bredare i området framför S:t Petri kyrka; det var här som torghandeln florerade. Torggränserna markerades genom upp-resta stenar, ''skallar''. En av dessa stod under medeltiden alltså i området invid Kattsundsgatan, dvs i direkt närhet till det eventuellt äldsta Österport.

Rester efter den senmedeltida östra stadsporten påträffades en regnig höstdag 1970. En ny vattenledning skulle läggas framför Arbetsförmedlingens nyuppförda hus vid södra sidan av Drottningtorget. Exakt där den gamle stadsforskaren Isberg på 1800-talet menat att Österports porttorn legat körde grävmaskinens skopa med en smäll in i den gamla stengrunden. Den södra delen av tornfundamentet frilades, ritades och fotograferades för att sedan bortforslas till en föga aktningsvärd avstjälpningsplats tillsammans med bråte och förbrukningsmaterial. Än i dag ligger emellertid porttornets norra mur kvar under marken framför Systembolagets livligt frekventerade lokal. Porttornet existerade ovan mark från åtminstone året 1435 till slutet av 1500-talet. Tornet hann faktiskt i sista stund bli förevigat på den äldsta kända avbildningen av Malmö, Braun & Hogen-

Utgrävning invid S:t Petri kyrkas sydmur år 1980. Skelettet tillhör en äldre kyrkogård från 1200-talet. Individen har varit en kvinna på 35-40 år.

Det äldsta Malmö

Staden Malmö nere vid strandbruset från Öresund uppstod troligtvis under 1200-talets första hälft. Här hade genom drastiska höjningar och sänkningar av sundets vattenstånd redan i förhistorisk tid bildats en låg sandrevel, vilken i norr gränsade till Öresund, i söder till ett sank- och kärrmarksområde. Uppe på sandreveln, endast ett stenkast från stranden, gick sedan urminnes tider en landsväg. Det var vid denna som de första husen byggdes och det var också utmed denna som den medeltida staden tämligen snabbt skulle växa fram. Gatans långa sträckning gav den tidigt namnet ''den lange Adelgade''. Än i dag pulserar stadslivet intensivt på den forna kustvägen, numera omdöpt till Västergatan, Adelgatan och Östergatan. Endast en flyktig blick ut genom

ett av det Thottska husets många fönster ger således en direktkontakt med ett månghundraårigt kulturminne.

Anledningen till stadens uppkomst ska nog ej sökas i den vid denna tid så intensiva fiskhandel som florerade utmed Skånes kuster. I stället bör man se stadens tillblivelse som ett försök att trygga en snabb färjeförbindelse mellan Köpenhamn och det skånska landskapet. Just där kusten kröker kom Malmös stora skeppsbrygga att uppföras och vid dess landfäste uppfördes en borg, med det klingande namnet Flynderborg. Här höll kungens fogde ett vakande öga över staden, dess innevånare, skeppsfarten och inte minst över de främmande köpmän som anlöpte staden.

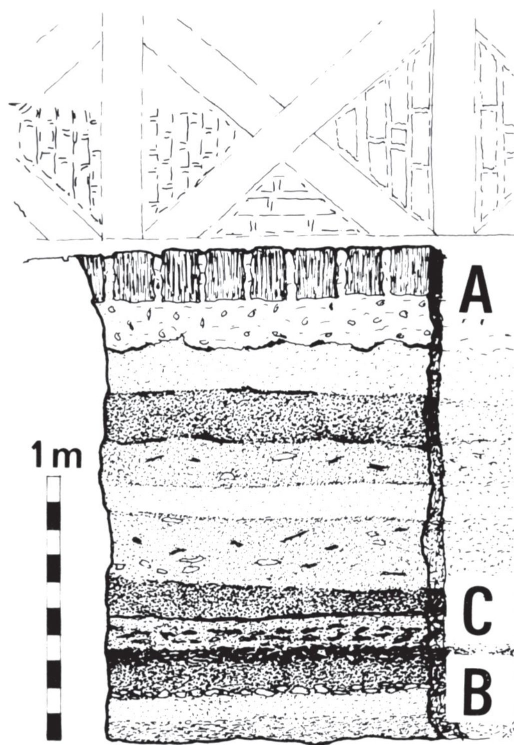
Från början verkar Malmö endast ha haft en stycken sockenkyrka. Denna låg på samma plats som den nuvarande S:t Petri kyrka. Utgrävningar har nämligen bekräftat misstanken om att det under S:t Petri döljer sig en äldre kyrkogård, en kyrkogård som således måste vara äldre än S:t Petris grundläggning under 1300-talet. Till den tidiga staden har troligtvis också hört ett S:t Gertruds kapell. Detta låg invid ''den lange Adelgadens'' östra utfart mot Lund. Till kapellet har säkert hört någon sjukhusbyggnad, Malmös äldsta sjukvårdsinrättning? S:t Gertrudsstiftelserna brukade ofta förläggas till städernas utkanter.

bergs så ofta reproducerade vy från 1580-talet. Det var skuggan från detta torn som vid tidiga morgontimmar under ett knappt halvsekel nådde nästan ända fram till Thottska husets korsvirkestimra.

Ett sådant mäktigt byggnadsverk som S:t Petri kyrka gör att man kanske lätt föreställer sig medeltidens malmöbor som boende i präktiga bostadshus av tegelsten och murbruk. Så var givetvis alls icke fallet. Merparten av bostäderna har varit enkla korsvirkeshus med väggar uppburna antingen av i jorden nedgrävda stolpar eller av stolpar på träsyllar. Väggarna har tätats med lerklining och som golv har den kalla jorden, kanske förstärkt med lera och bräder, fått tjäna. Ofta påträffas rester efter dessa enkla boningar vid utgrävningar i staden. Ibland kan man t.o.m. konstatera än primitivare bostadsskick. Två framgrävda 1200-tals hus strax invid S:t Petri kyrka skulle närmast kunna karakteriseras som halvt nedgrävda backstugor, vardera med avdelat utrymme för kreatur inne i själva huset.

Ett av Thottska husets medeltida föregångare har varit ett sådant enkelt, lerklinat hus med stomme av gissningsvis korsvirke. Detta konstaterades en vårdag 1974. Vid en mindre ledningsgrävning framför det gamla korsvirkeshuset fick arkeologer från stadens museum ett efterlängtat tillfälle att undersöka medeltida bebyggelselämningar djupt under den nuvarande gatubeläggningen. Lämningarna bestod av olika jordlager innehållande sot, kol och bränd lerklining. Dessa i

sig anspråkslösa lagerbildningar avslöjar en fram till utgrävningen fullständigt glömd medeltida tragedi. Ett lerkliningshus har blivit offer för den röde hanen och en av väggarna har vid branden störtat ut på Östergatan. Säkert var det någon som en gång kallade detta hus för sitt hem och lika säkert har denne någon begråtit sina förlorade ägodelar. Merparten av resterna efter det nedbrunna huset måste fortfarande gömma sig i jorden under det Thottska huset.

Markprofil framför det Thottska huset. A: Nuvarande gatubeläggning. B: Ursprunglig markyta. C: Rester efter ett nedbrunnet lerkliningshus.

Under 1500-talets första decennium stod staden Malmö på höjden av sin medeltida makt. Dess borgmästare klädde sig som söderns rikemän. Speciellt en av dem, Jörgen Kock, var närmast att likna vid en miniatyr av den rika Fuggerdynastin i Tyskland. Jörgens företrädare på borgmästarestolen var Hans Michelsen, personlig rådgivare till kung Kristian den gode, även med det speciellt svenska tilltalsnamnet ''tyrann''. Vid kungens flykt året 1523 följde malmöborgmästaren honom med hopp om att inom ett år få återkomma och befria sin belägrade hemstad. Ack, ja! Malmös trofaste kungavän fick aldrig mer återse sin stad och de sina.

Jörgen Kock fick med åren högflygande planer på att återinsätta den fångne kung Kristian på Danmarks tron. Samtidigt hyste den skäggprydde mannen förhoppningar att kunna förklara Malmö som en självständig stat i staten. Med vilken brutalitet slogs väl inte dessa fantasier ned under tre långa år av blodigt inbördeskrig i 1530-talets Danmark.

Det säger sig självt att de i handel så framgångsrika men i krig så otursförföljda malmöborgarna ville bo både modernt och ståndsmässigt. Så bör fallet åtminstone ha varit för dem vars penningpung blev allt stinnare. Det är också under början av 1500-talet som de stora tegelhusen på allvar börjar bli ett ofta uppdykande blickfång i de eljest så långa och enformiga raderna av gathus i korsvirke. De förnämsta tegelbyggnaderna var Hans Michelsens enorma tegelhus, belä-

Diedenska och Thottska husen 25 maj 1891.

get invid Adelgatan, samt hans yrkesbroder Jörgen Kocks icke destu mindre påkostade palats längre västerut i staden. Jörgens hus, vilket ännu finns till beskådande, räknades när det alltjämt var ungt som ett av de mera påkostade borgarehusen i Norden.

Kungliga förordningar om förbättringar av Malmös stadsmiljö förekom under 1500-talets första hälft. Kristian III bestämde t.ex. i ett brev rörande kyrkans egendomar i staden att ägarna:

''skulle forne gorde oc gotzs well bygge oc forbedre, besønderligen mett stenhus vdt till adell gaaden, eller huo thet icke formaa, thaa schall hand bygge ett anditt merckeligt huss till gaden, tw lofft høgt, murett mellom stolpe, met anden vstraffelig kiøpsteds bygning indhe i gorden oc mett stentag, oc same gord oc bygning wtj gode mode well weed magt holde..''

Detta försök att i större utsträckning införa tegelhus i danska städer kan spåras tillbaka

till den flyktade kung Kristians stora stadslag. En bidragande orsak till bestämmelserna torde ha varit faran för de oftast förödande bränderna i medeltidsstädernas eldfarliga husgytter.

Den mera påkostade borgarebebyggelsen under 1500-talets förra hälft var belägen utmed ''den lange Adelgaden'' med koncentrationer kring området invid färjebron, dvs den nuvarande Adelgatan, samt norr om S:t Petri kyrka. Även i dåvarande Malmös östra delar började emellertid rödkalkade tegelhus och präktiga korsvirkeshus med nyhuggna eketimror att växa upp i en allt mera ökande takt. Borgmästaren Niels Kuntzes stora tegelhus från 1530-talet vittnar t.ex. än i dag om detta förhållande. Huset, med ännu bevarade trappgavlar, är väl synligt från Thottska husets fönster, i dag såväl som år 1558. Vid restaureringen av det Diedenska grannhuset öster om det Thottska huset, påträffades i gavelväggen mellan de båda husen ett vackert exempel på äldre bildhuggarekonst. Ett i det närmaste intakt dörröverstycke, en s.k. dörrhammare, bär inskriptionen ''XPR IMPERAT 1520'' dvs i översättning ''Kristus härskar''. Vid uppförandet av det Diedenska huset på 1620-talet har man tydligen återanvänt en del äldre byggnadsvirke från det rivna, blott hundraåriga huset. Att denna nedtagna byggnad utgjort bostad till en ''bättre'' familj tycker man sig kunna läsa ur detta bevarade, förnämliga prov på utsökt malmöitisk träsnidarekonst. Färgspår på dörrhammaren vittnar än i dag om en färgrik korsvirkesarkitektur i den dåtida staden.

Den Diedenska dörrhammaren är den äldsta, profilerade byggnadsdelen av trä i Malmö.

Även Lyder van Fredens skattelistor från 1517-1520 bekräftar att Malmös östra utkant, mellan nuvarande Caroli kyrka och Drottningtorget, varit hemvist för mången rik och ansedd borgare. Här låg t.ex. den stenrike borgmästaren Jep Nielsens gård, här bodde Niels Werckmester, Jep Hemmyngszen, Marqwordt Anderszen, Staffen Muremester, Sewryn Grytestöpare, Anders Gås och många andra höga skattebetalare. Denna anhopning av ansedda borgare vid stadens östra utfart måste otvetydigt innebära att denna in- och utfart varit bland de attraktivaste i den senmedeltida staden. Genom Österport färdades alla de som låtit sig skeppas över från Köpenhamn med färden ställd

vidare norrut, mot exempelvis Lund, Halland eller Blekinge.

Tydligen var man i Malmö under 1500-talet i stånd att bygga många ståtliga hus, inte minst i området strax innanför Österports medeltida tornmonument. Men det var förvisso inte endast ut mot de stora gatornas larm och folkliv som murarmästarna och murargesällerna reste sina byggnadsställningar. Även inne på tomterna, bakom skyddande gathus, växte det här och var upp en tegelbebyggelse, låt vara av en kanske märkligare karaktär än gathusbebyggelsen. Det var främst adelsmännen som stod bakom dessa byggnadsprojekt. Adelsfamiljerna satt till vardags i sina väl befästa slott och herregårdar runt om på landsbygden. Ibland behövde man dock avlägga tillfälliga besök i de - åtminstone under somrarna - säkert avfallsstinkande köpstäderna. På den tiden fanns inga utbyggda hotellkedjor som i städerna kunde erbjuda komfort och husrum åt de resande. Ville man vara säker på att få ståndsmässigt tak över huvudet var det bäst att själv äga hus och grund. Flera adelsfamiljer hade därför egna fastigheter inne i städerna.

Gärna långt inne på tomterna uppfördes på adliga direktiv och med adliga penningar präktiga tegelhus, oftast i två våningar och med källare. Genom att mestadels förlägga dessa s.k. sögningegårdar - namnet kommer av orden ''söka sig till'' - långt från gatorna försökte man måhända skydda sin egendom mot tjuvar och annat slödder. Speciellt under de tider på året som husen stod tomma torde en sådan försiktighet varit av nöden påkallad.

I Malmö finns en mängd adliga sögningegårdar belagda under 1500-talet. Givetvis har förhållandet varit likartat under 1400-talet och troligtvis än längre bakåt i tiden, men här sviker de lätt förgängliga dokumenten. Faktum är att i ingen annan skånsk stad trängs så till den grad adelsmännens egendomar med borgarnas som i just Malmö. Här finns Krumedigar, Krabbar, Rantzauar, Ulfstandar, Hackar, Krognosar, Podebuskar, Brahar och inte minst Thottar. Med förkärlek har adelsmännen satt sina tomtmarkeringar på ömse sidor om Kalendegatan i direkt närhet till stadens södra utfart dvs Södergatan eller ''then syndre Adelgade'' som den under medeltiden också hette. ''Ärkebiskopsgården'', Kalendehuset och Kalendegatskällaren är i dag rester efter dessa, de svärdsslagnas husrum. Ett av de bäst bevarade exemplaren i Norden på en dylik sögningegård torde dock vara Kompanihuset som än i dag står halvt undanskymt långt inne på en gammal tomtbildning.

Varför har då adelsmännen dragits till Malmö som flugor till en illaluktande men söt sockerbit? Märkligt nog verkar ingen forskare ha befattat sig med problemet, trots att svaret faktiskt delvis inrymmer en helt ny förklaring på Malmös uppkomst än den gamla vanliga, utnötta fiskhandelsidéen. En adelsman hade plikter mot kung och land, däribland att bevista de ständigt återkom-

mande herredagarna samt att ibland vistas vid hovet. Som resenär till och från dessa möten har adelsmannen svårligen velat färdas ensam; kanske följde familj och vänner med, i varje fall bör tjänare och väpnare ha uppgått till ett större antal. Till reserekvisitan har dessutom hört ett stort antal dragdjur, riddjur och åkdon. Allt detta kunde planeras och organiseras; och vad så när man efter att kanske ha startat i solsken når kusten i oväder? Över vädret rådde man inte och många samlade adelstimmar har under årens lopp säkert gått åt i Malmö i avvaktan på överskeppningsväder till Köpenhamn. Detta, att ligga och bida vädrets nycker vid en av det danska rikets mera trafikerade överfarter, måste tidigt har bidragit till en fastare kustbebyggelse, användbar för både frälse och ofrälse resenärer.

Även om adelsmännen gärna satt i hus invid Kalendegatan, har några valt andra platser att slå ned sina bopålar på. Den Thottska sögningegården vid Östergatan är t.ex. i efterlämnade arkivalier känd sedan 1530-talet. Från året 1536 finns nämligen en lägesbestämning för en grannbyggnad ''som ligger paa Østergade vesten naest op till Thage Otsens (Thotts) Gaard''. Den mäktige herren till Näs, sedermera Trollenäs, var tydligen redan vid denna tidpunkt ägare till gården, vilket också kan betyda att denna varit i Thottarnas ägo betydligt längre tillbaka i tiden än vi numera känner till.

Intet finns i dag kvar av det gårdskomplex som utgjorde Thottarnas första kända sögningegård i Malmö. De sista resterna försvann faktiskt så sent som år 1971. Ett trettiotal meter söder om den nuvarande korsvirkesbyggnaden låg det dolt under den dåvarande markytan rester efter källaren till en tegelmurad byggnad, dvs rester efter den forna huvudbyggnaden i den Thottska sögningegården. Den enda gång denna tegelbyggnad nämnes i arkivalierna är år 1652 och då endast i rent förbigående. Byggnadens gavel vette mot grannens tomt i öster och regnvattnet från taket leddes via en ''blytyd'' i en stråle ut över grannens tomt, ett alltför fuktigt oskick för att inte orsaka att onda känslor väcktes till liv. Denna blöta grannträta återkommer vi till längre fram.

Redan vid mitten av 1600-talet ansågs tydligen det forna adelshuset både omodernt och bristfälligt, åtminstone kallas det vid denna tid för ''dend gammel Stenhuusz''. Beteckningen ''gammel'' och inte minst det faktum att tegelhus ofta hade flera seklers användningstid, gör det alls icke omöjligt att föra byggnaden långt ned i medeltiden. Exakt när detta tegelhus föll offer för murbräckans verksamhet är dock höljt i dunkel. I en utförlig bouppteckning från år 1735 omnämnes det i varje fall ej längre.

Den bisarra sanningen är nu tyvärr den, att det så sent som hösten 1970 fortfarande fanns möjligheter att tämligen exakt datera och undersöka tegelhuset, åtminstone dess källare. Ack, om bara Malmö museums personal fått tillfälle att gräva ut den igenfyllda medeltidskällaren! En eller ett par veckors

Rester efter källaren till den forna Thottska huvudbyggnaden sticker fram ur schaktväggen. Strax efter det att fotografiet togs grävdes lämningen bort utan antikvariska insatser.

arbete hade räckt för att tända kunskapens låga. Nu offrades i stället denna historiska kunskap på byggnadsindustrins altare. De stora grävmaskinerna arbetade obevekligt. Ett fotografi och en slarvig liten uppmätning av en ur schaktväggen utstickande murrest är de enda dokument som bevarats till eftervärlden. Av detta ynkliga dokumentmaterial framgår dock att källarväggarna varit uppbyggda av stortegel samtidigt som ett stympat valvanfang avslöjar en forna tiders kryssvälvd källare.

Lyder van Freden var rådman i Malmö i början av 1500-talet och utsågs året 1517 till kämnär, dvs han blev ansvarig för stadens intäkter och utgifter. Lyder avled år 1520 och efterlämnade en utförlig räkenskapsbok, med vilkens hjälp man i dag lättare kan förstå livet i det senmedeltida Malmö.

Det Thottska gårdskomplexet har ej enbart bestått av tegelhuset utan givetvis även av ett flertal andra, numera helt okända byggnader. En eller flera korsvirkesbyggnader ut mot Östergatan - föregångare till det nuvarande korsvirkeshuset - har t.ex säkert tjänstgjort som bostad åt den hyresgäst som hade översikt över gården när adelsmannen ej vistades här. I ekonomilängor inåt gården har det funnits stall, kokhus, brygghus och vagnbod. Speciellt stallet bör i en sögningegård ha haft ansenliga dimensioner med tanke på alla de hästar som skulle forsla fram de besuttna och deras anhang.

I Lyder van Fredens skattelängder för åren 1517-1520 erhålles uppgifter om den äldste kände hyresgästen i den Thottska gården, borgaren Per Haagenszenn. Denne har förvisso inte behövt att gå med tiggarskålen. Med sina 32 skilling i stadsskatt, placerar han sig bland borgarnas förnämare skikt. Herr Thage har säkert hyrt ut någon del av sin gård till Per, gissningsvis gatudelen, och har härigenom förutom intäkt även fått en

bevakning av gården året om. Drygt tio år senare, 1536, dyker en annan hyresgäst upp i den Thottska sögningegården, Marqvord Andersen. Under slutet av 1510-talet hade denne haft sina bopålar endast ett stenkast från gården nere i Humlegatan. 28 skilling i stadsskatt tillskriver även honom en högre samhällsposition. Detta oaktat möter vi honom för första gången utanför skattelängderna som en brottsling.

För att upprätthålla god köpmanskap var borgarna ålagda att endast på torget innanför skallestenarna tillhandahålla sig de varor som fördes in i staden från omgivande landsbygd. Denna bestämmelse missbrukades emellertid ofta genom att det redan vid portarna köptes och såldes friskt av s.k. ''forprangere''.

År 1545 beslöt man att en gång för alla göra slut på denna smyghandel, ''meninge mand tiil stoer skade''. Det fastslogs då på Malmö rådhus att:

''ingen, ehuo hand helst er, skall fordriste sig at kiøbe eller fale nogen hande ware, før end dett kommer her ind paa tørgitt inden for skalde, undentagit weed oc kull.''

Går vi raskt bakåt i tiden, till Lyder van Fredens uppbördslistor, upptäckes och avslöjas på intäktssidan de malmöborgare som blivit fast ''indenfor porttene fore olowlige kiöff''. År 1518 ståtar t.ex Marqvord Andersen i listan. Stadstjänarna hade fått ögonen på honom när han köpte en tunna havre av en bonde. Förargligt, inte minst med tanke på de tre marck skånska som han fick erlägga i böter; en summa nästan dubbelt så stor som den han erlade i stadsskatt det året.

En höstdag 1530 står Marqvord Andersen ånyo i rådhuset, nu dock ej som misstänkt utan i ett helt annat ärende. Brodern Per och hans hustru hade avlidit och efterlämnat dottern Elisabeth. Borgmästare och rådmän krävde av Marqvord att han i enlighet med skånsk lag skulle sätta borgen och löfte att det guld, silver och jordgods som tillfallit Elisabeth i arv, av honom tryggt skulle förvaras ''indtiil saa lenge hun bleffve forseet met en danneman'', dvs till dess hon gifte sig. Kvinnor hade nämligen ej att förvalta arvslott, detta var karlagöra. Tala om kvinnodiskriminering!! Dessutom skulle uppenbart Elisabeth bo hos Marqvord, då han uppmanades att fara ''cristelige och rädeligen'' fram mot henne.

Den Thottska sögningegården vette mot Östergatan, stadens starkt pulserande livsåder, då som nu. Gårdens ägare och hyresgäster hade genom fönster och på bislag (utskjutande verandor) en ypperlig möjlighet att taga del av det händelserika stadslivet. På S:t Bartholomei dag - 24 augusti - 1524 drog t.ex den svenske ynglingakungen Gustav Vasa förbi på Östergatan, åtföljd av ärkebiskop Aage Jepsen Sparre och riddaren Albert Ravensberg, adelsmän och dessutom hundratalet ryttare. Gustav Vasa kunde äntligen efter den kungliga danska tyrannens flykt återknyta vänskapsbanden med Danmark och med den nye kungen Fredrik I. Detta

hände under några sensommardagar i Malmö. Staden blev för en kort stund en politisk arena med många mäktiga parter inblandade.

Följande år drog också beridet krigsfolk genom Österport, men denna gång i motsatt riktning; ut ur staden. I spetsen red danske kungens härförare Johan Rantzau vilken tillsammans med Skånes samlade adel måste ha gett extra färg åt den utdragande härskaran. Nu skulle man masslakta bönderna i det stora bondeuppror som tvingat adelsmännen med familjer att i hast fly från slott och herregårdar och förskansa sig innanför städernas murar och vallar. Sögningegårdarna var säkerligen behövliga i dessa orostider.

Johan Rantzau var en skicklig fältherre. Eventuella bondesympatisörer bland de borgare som åsåg adelshärens avtåg torde därför ha haft all anledning att oroa sig. Tycho de Hofman återger i ''Historiske Efterretninger om velfortiente Danske Adelsmænd'' år 1772 en vers ur Jens Billes släktregister som återger Johan Rantzaus kamp mot Sören Norrbys bönder:

Han lærte Norby at falde til Fod,
Og bede om Fred og om Leide,
Af hans Folk hand dræbte for Lundebye
Halvfierde tusend, som ganger af Rye,
De andre af Slaget bortflyede,
Han atter nedlagde en Morgenstund
Tolvtusend Bønder i Brunketoft-Lund,
Før Dannemark Fred kunde nyde.

Den 10 april 1533 dog Fredrik I av Danmark. Dödsfallet medförde ett politiskt intrigspel av stora mått. Vem av de båda sönerna skulle bli kung? Riksrådet var i katolsk majoritet och ville därför inte ha en ny luthersk kung på tronen. Malmöborgarna och även Köpenhamns borgare åsåg med förfäran händelseutvecklingen. Det var ju dessa städer som kanske kraftigast bekämpat katolisicmen och som varit bland de första att införa reformationen i slutet av 1520-talet. I hemlighet planerade därför de två städernas borgmästare, tillsammans med Lübecks överhuvud, en gemensam aktion mot de danska riksråden och mot de två konungaämnena. Aktionen skulle inledas på våren 1534 med intagande av Myntergården i Malmö. De sammansvurna i staden torde därför ha fått skrämselhicka, när det på hösten framkom att en Pether Ridder pratat bredvid mun i borgaren Menert Harckes hus. Herr Per Porsze hade råkat höra samtalet och genast vidarebefordrat kupplanerna till bl.a rikets marsk - härförare - Tyge Krabbe. Malmöborgarna kunde emellertid snart andas ut. Riksrådet hade inte satt sin tilltro till de alarmerande uppgifterna.

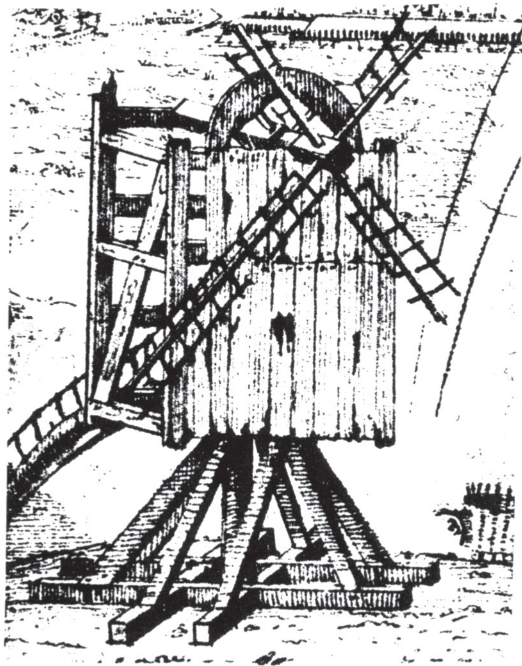
Thottska husets gårdsfasad före restaureringen. Nästan hela fasaden täckes av en senare tillbyggd s.k. luta. Fotografiet är taget vid en tidpunkt då huset och gårdsmiljön var ''död'' i väntan på planerad rivning. Foto: Ingmar Billberg.

Låt oss genom den danske 1500-tals historikern Huitfeldt följa början på malmöborgarnas kamp mot de danska adelsmännen.

''Oc det begaff sig i Danmark, at den tid Jørgen Mynter udi Malmø fornam, at de Lybske giorde indfald udi Lante Holsten, da sende hand bud til Her Mogens Gyldenstiern, som vaar Høffvitzmand paa Malmøes Slot, oc lod hannem kierlige bede, at hand vilde komme til Borgemester oc Raad, som da vaare forsamlede paa Raadhusit, de haffde nogit besynderligt at tale med hannem, som stor mact paalagt. Oc hand gick strax ned aff Slottit til dennem, lige som de tilforn vaare forligte med huer andre, at Slottit och Byen skulde være it, om nogit paakom, oc da forsaa sig intet andit til dennem, end gaat. Men der hand kom paa Raadhusit, tog Jørgen Mynter hannem strax fangen, oc lod strax opreyse Borgerne oc Almuen i samma stund med Harnsk oc Verie, som giorde anfald til Slottit, som tilforn haffde værit den Gamle Toldergaard, oc brød det ned i grund, oc sette strax Vectere i alle Porte, Saa alle mand maatte vel komme ind i Byen, men ingen udaff, oc dette skede fierde dag Pinze 1534.''

Nyheter färdades långsamt i dessa dagar och när därför herremännen Truid Gregersen (Ulstand) och Claus Podebusk nästföljande söndag kom till Malmö från Köpenhamn blev de, ovetande om vad som sig utspelat hade, hastigt och olustigt fängslade. Samtidigt lät borgarna fängsla alla de adelsmäns barn som undervisades i stadens latinskola. Den stora mängden adelsbarn ger en god fingervisning om det intresse adeln visade just staden Malmö. Bland fångarna trängdes barnen Jörgen Rosenkrantz, Frans Bilde, Hans Bilde, Sten Bilde, Jens Truidsen, Valdemar Pasbierg, Jörgen Tidemand och Erik Podebusk.

Malmö vädermöllor har alltid råkat illa ut vid stadens belägringar. Här visas en mölla på nuvarande Möllevången vid 1677-års belägring.

Inbördeskriget gick till en början väl för borgare och lybeckar, men snart blåste andra vindar och Malmö blev instängt av en belägrande adelshär. Historikern och malmöborgaren Henrik Smith skriver i sin 1500-talskrönika att:

''Samme aar (1535) brende ridderskabet alle wedermøller for Malmø, den 18 Augusti, for huis sag skylld de y Malmø nederbrøde alle adelns gaarde y byen.''

Det sistnämnda är uppenbart en överdrift, endast en del av adelns sögningegårdar har förstörts av uppretade malmöbor. Den Thottska sögningegården verkar t.ex inte ha hemsökts av någon större förödelse. Men det är ju klart; källorna är förvisso alltför fåtaliga för att någonting därvidlag ska kunna sägas med säkerhet.

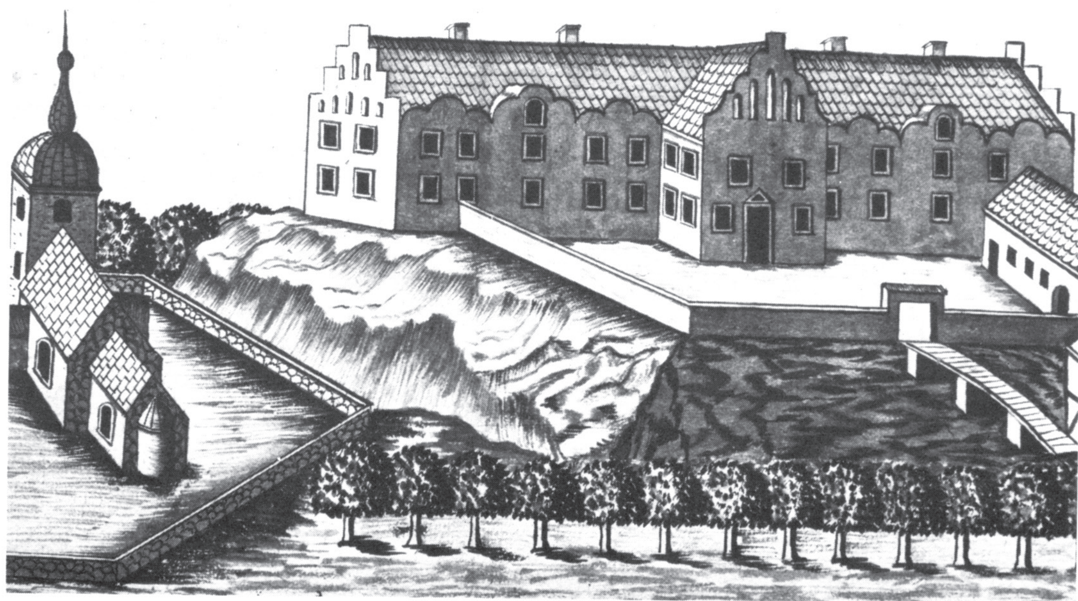
Det är under denna belägring som den blivande ägaren till tegelhuset snett mittemot det Thottska huset, Niels Kuntze, råkar ut för märkligheter på ängarna utanför staden. Niels tillhörde den belägrande hären och hade enligt Huitfeldt:

''en Dag paa Skermyze imod de Malmøis Borgere holt sig megit vel, huorfor Her Tyge slo hannem offentlig til Ridder udi Marken, oc lod det forkynde offentlig, andre til Exempel, hannem at efterfølge.''

Vilket mod, vilken mandomhet och vilken ära att bli slagen riddare på slagfältet. Epilogen är dessvärre ej av samma ädelhet, men likväl ligger här mycken lustighet:

Rekonstruktion av Östergatan på 1500-talet. I bakgrunden det senmedeltida Österport. Till höger det Thottska korsvirkeshuset. Etsning av Torkel Möllerström.

Trollenäs slott med Näs kyrka. Teckning av Matthias Flensburg ca 1800.

''Men paa en anden Skermyze holt hand sig ilde, tog flucten, alligevel icke behoff giordis, saa slo Tyge hannem siden offentlig igien aff hans Ridderskaff tilbage, oc skilde hannem der ved, Giffvendis tilkiende, at lige som mand ved Mandelige Gierninger kand forhuerffve sig Tittel, Adel oc høyre Naffn, saa kand mand oc formedelst mand holder sig utilbørlig, fortabe Adelskaff oc Ridderstand.''

Freden kom år 1536. För en tid framöver upprätthölls vänskap mellan Malmös borgare och adeln men snart blossade åter osämja upp både här och där. Först år 1539 kunde stridigheterna avblåsas. I oktober detta år samlades borgmästare, råd och av kungen utvalda adelsmän på Malmö rådhus för att underteckna ett vänskapsavtal, på det att ''all ovilja, hat och avund, tvedräkt och mytteri, som nogen tid varit haver i mellen Danmarks rikes råd, adel och malmöborgare, måtte nederläggas och avbrytas.''

Vem var den Thage Otsen som året 1536 ger sig till känna som ägare till sögningegården

Den Thottska släktgravhögen enligt Tycho de Hofmans 1770-tals beskrivning.

vid Österport? Liksom flertalet adelsmän, var han t.ex motståndare till Kristian II:s borgarvänliga politik. År 1533 finns han med i den skara av Danmarks adel som avslog den fängslade kungens begäran att få bli frisläppt från sitt fängelse på Sönderborgs slott. Följaktligen bör herr Thage knappast ha vågat sig in i Malmö under den ovan relaterade ''Grevefejden'' åren 1534-1536. Herr Thage var son till Otte Andersen Thott, herre till stamgården Näs i Skåne, dvs det nuvarande Trollenäs. Fadern synes ha avlidit året 1541, ty efter detta år bär herr Thage förutom namnet Otsen även släktnamnet Thott. Herr Thage förvaltade sitt pund väl. År 1538 lät han t.ex. uppföra slottet Eriksholm, nuvarande Trolleholm, genom att sammanslå två bondgårdars jordar, vilka löd under namnet ''Kattsnave''. Genom namnet Eriksholm ville han bevara minnet av sin döde bror Erik. Under slutet av 1540-talet införlivades också Sireköpinge forna kungsgård med den Thottska förmögenheten.

I den ovan nämnda 1770-tals skriften av Tycho de Hofman berättas den Thottska fa-

miljens historia från 290 e Kr(!) framåt i tiden. Givetvis är mycket av detta material hämtat från legender, men en av historierna knytes till Thage Otsen Thott och kan därför ha intresse att återgivas här:

Enligt sägnen var ett flertal av de tidiga Thottarna gravlagda i en hög, på vilken stod ett flertal resta stenar. Dessa stenar återges på kopparsticket på föregående sida. Det berättas nu att:

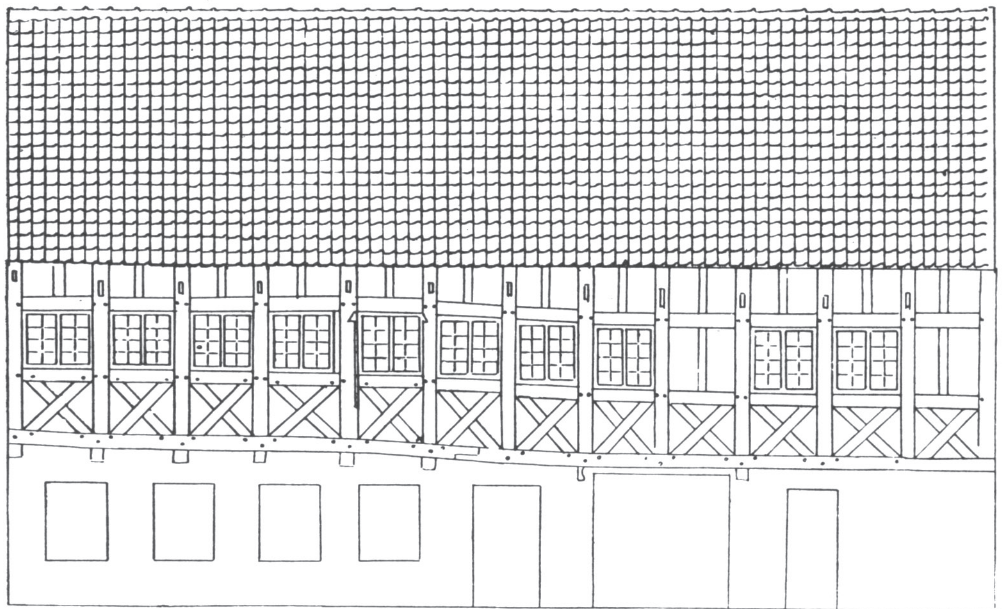
''Den største Steen, hvorpaa var en Indskrift, var 3 Alen høy, efter det Maal, som den store Oldsagers Forskere Ole Worm giver i sine Runemonumenter. Den syvende, som stod midt i, var rund, og af en halv Alens Høyde, men 2 alen i Omkreds: Folkene i Naboelauget kaldte den Lille Thule. Om denne Steen fortælles følgende Historie: En bonde havde taget den bort, for at bruge den i Bygning, men hans Huus blev derpaa offyldt med saa græsselig en Allarm af Spøgelser, at han havde allerede sat sig for, at reise bort med heele sin Familie, da en Mand aabenbarede sig for ham, sigende: SÆT LILLE THULE PAA SIT STED IGIEN, hvilket han giorde, og blev befriet fra Spøgelserne. Desuagtet lod Tage (Otsen) Thott, som har bygget Landskrone og Næs, baade denne Steen och de øvrige føre til Eriksholm, for der at bruge dem til sin Bygning.''

Om spökerierna överflyttades till Thage Otsens nybyggda slott förtäljer ej historien.

År 1542 deltog Thage Thott i den danska hjälptrupp som avdelats att bistå Gustav Vasa i dennes försök att slå ned det s.k. Dackeupproret i Småland. Från början var det tänkt att styrkan skulle uppgå till 3000 man ryttare och fotfolk, men så blev alls icke fallet. När Göinges skogar slöt sig kring de danska soldaterna, uppgick dessa endast till 200 ryttare och 800 man fotfolk. Herr Thage skulle under detta fälttåg få lära sig bära nederlagets bittra bördor.

Styrkan anfördes av Erik Baneer och Holger Rosenkrantz. Färden gick genom Konga härad till Ingelstad där de mötte sina svenska bundsförvanter. Den långa färden genom de småländska skogarna, med i försåt väntande guerillastyrkor bakom brötar, trädstammar och stenar, hade emellertid i så hög grad decimerat den danska styrkan, att den vid framkomsten räknades som oduglig och hemförlovades. Nu startade en än värre resa tillbaka. När så målet syntes nära i det att gränsen till Göinge härad passerats, överfölls de uttröttade soldaterna av skånska och småländska bönder, led stor manspillan och förlorade allt det byte som tagits i Småland.

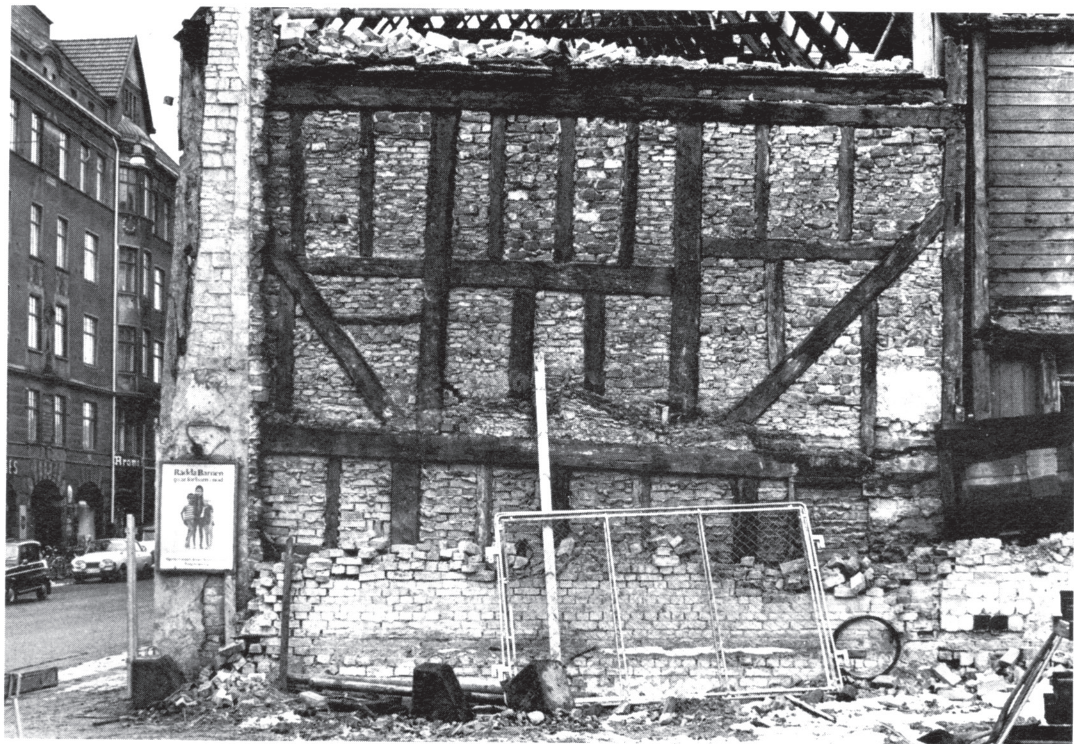
Efter denna bedrövliga utflykt blev herr Thage emellertid utnämnd till riksråd, var åren 1547-1548 länsman i Landskrona, satt mellan åren 1555 och 1562 som länsman på Bohus fästning och ägde under slutet av sin levnad även Grimmelstrup, Karleby, Rörum och Svalöv län. Herr Thage gifte sig i början av 1540-talet med Else Holgersdatter Ulfstand från Skabersjö, ett äktenskap som va-

Thottska husets gatufasad enligt rekonstruktion av E. Bager 1958.

rade fram till hans död året 1562. Den mäktige adelsmannen begravdes i Näs lilla romanska kyrka, belägen endast ett stenkast från huvudgården.

Det som i dag kvarstår av den Thottska söghningegården i Malmö är endast en ytterst liten del av hela det forna gårdskomplexet, därtill troligtvis också den på sin tid yngsta byggnaden i den adliga fastigheten. Det dröjde egentligen till långt in på 1900-talet innan man kom till insikt om vad som dolde sig bakom den långa gatulängans vid denna tid fullständigt slätputsade fasad. Vid bortknackningen av övervåningens tjocka putslager år 1957 trädde plötsligt och oväntat den 400-åriga eketimran fram i solljuset. Visserligen var det en eketimra i långt ifrån ursprungligt skick. Vid insättning av större fönsteröppningar under troligtvis 1800-talet hade man kapat av och flyttat om i träkonstruktionen. Till råga på allt elände hade man, vid denna tidpunkt, också passat på att mura om samtliga s.k. fackfyllnader med nytt tegel. Kvar stod efter detta 1800-tals ingrepp endast ett flertal stolpar, hela det s.k. fotträet till övervåningen samt en rad med horisontella mellanträn, s.k. löshult, strax under taksprånget. Men lyckan stod bi den antikvariskt skolade personal som ledde framtagningsarbetet. Vid 1800-talets ingrepp hade man nämligen sparat de avkapade ekstolpar-

Thottska husets västra gavel efter friläggning.

na och återanvänt en hel del av det gamla virket vid ombyggnadsarbetet. Dessutom fanns ju fotträet bevarat i hela sin längd; med hål och urtag för alla de s.k. snedstyvor och stolpar som varit intappade i detsamma. Med hjälp av genomgående sprinthål för s.k. dymlingar har hela korsvirkestimran en gång hållits på plats. Alla dessa samverkande konstruktionsdetaljer möjliggjorde en tämligen säker rekonstruktion av den ursprungliga gatufasadens övervåning. Denna rekonstruktion stannade emellertid på pappret vid denna, den första fasadrenoveringen av huset. Övervåningens samtliga frilagda fackfyllnader täcktes ånyo med puts, medan trätimran däremot fick stå blottad. För att skydda träet dränktes detta i cuprinol. I detta skick kom huset att stå i nästan ett decennium.

En intressant konstruktionsdetalj i Thottska huset är det korsmönster som eketimran bildat under övervåningens ursprungliga fönsteröppningar. En dylik konstruktion, s.k. ''andreaskors'', hör renässansen till, dvs 1500-talets senare hälft. Ett flertal exempel

på detta byggnadssätt kan nämnas. I Aalborg i Danmark finns och har funnits flera byggnader med andreaskors, den s.k. ''Borgmästaregården'' i Ystad är ett annat exempel och i Malmö ståtade en gång det s.k. ''Apoteket Lejonet'' med denna träkonstruktion. En oljemålning från ca 1600, numera i Nationalmuseum, visar att även ekonomilängorna till det äldsta Fredriksborgs slott varit uppbyggda i denna teknik.

Utan tvekan är dessa kryssade snedstyvor ett nytt, kontinentalt drag i den nordiska korsvirkesarkitekturen under 1500-talet. Förebilderna fanns utomlands, då speciellt i Frankrike och Sydtyskland. I de ovan nämnda exemplen går snedstyvorna från fotträna till stolparna. I det Thottska huset har de däremot i stället gått från fotträna till löshulten, dvs till de horisontella timrorna under fönsterkarmarna. Denna konstruktionsdetalj är däremot svår att finna paralleller till i Norden. Redan genom trätimrans uppbyggnad kan man således våga datera Thottska huset till 1500-talets andra hälft.

Gatufasadens bottenvåning visade sig vid putsavknackningen år 1957 bestå av enbart tegel. Ursprungligen har givetvis även denna våning haft en bärande stomme av präktigt ekekorsvirke. Bottenvåningens ursprungliga gatufasad har dessutom varit indragen ett fyrtiotal cm i förhållande till övervåningen. Under början av 1800-talet ersatte man emellertid korsvirket med tegel och flyttade samtidigt ut väggen så att den låg i liv med övervåningens fasad. Samtidigt har troligtvis nya

Gavelpartiet mot gatan visar den bottenvåningsmur som uppmurats efter det att den ursprungliga, indragna bottenvåningsväggen borttagits.

fönsteröppningar upptagits i övervåningen, varpå hela fasaden putsades. Överrappningen av korsvirkeshus gav ju dessa ett intryck av lite förnämare stenhusarkitektur, men ansågs också medföra större brandsäkerhet. I brandordningen för Malmö år 1750 rekommenderades att vid nybygge låta stenen i väggfälten mellan korsvirket skjuta ut en halv tum utanför timret, varefter man rappade med puts jäms med stenen.

Andreaskorsen i timmerkonstruktionen grovdaterar således Thottska huset till 1500-

talets senare hälft. Med stor sannolikhet kan man emellertid våga sig på en betydligt snävare datering, ja faktiskt en datering på året när. En bevarad portbjälke och dörrhammare - båda med inskriptioner - får tagas som, om ej direkt bevismaterial, så i varje fall ett starkt indiciematerial i denna fråga. De två byggnadsdelarna gömde sig länge i Malmö museums stora och innehållsrika magasin. En dag år 1901 transporterades de från Skabersjö slott till de museala gömmorna. Donatorn, greve Thage Thott, uppgav att de ursprungligen suttit i en byggnad benämnd ''Kronomagasinet'' och belägen vid Adelgatan i Malmö. Senare ändrades emellertid uppgiften till en gård vid platsen för det nuvarande hotell Kramer norr om Stortorget. Malmöforskaren Einar Bager kunde emellertid påvisa, att dessa angivna gårdar aldrig ägts av Thage Otsen Thott, vars namn är ingraverat i en av träbjälkarna. Den enda kända fastighet i Malmö tillhörande denne man är just den mark på vilken det nuvarande Thottska huset står. Att de båda bjälkarna med de Thottska vapensköldarna på sin tid hamnade på Skabersjö kräver knappast någon förklaring, menar Bager. När huset vid Östergatan ändrades om under 1800-talet har de vackert utsirade bjälkarna vidarebefordrats till dem, som kunde tänkas ha intresse för dessa släktminnen.

På dörrhammaren - avsedd att sitta strax över dörren och informera om vem som i detta hus hade att bestämma - står att läsa ''TAGE TOT ELSE VLSTAN 1558''. På portbjälken är inhugget en inskrift som vänder sig till mera bildade ståndspersoner i dåtidens samhälle ''WERBVM DOMINI MANNET IN ETERNOM 1558''. Detta är förvisso latin, de lärdas språk vid denna tid, och översättningen lyder: ''GUDS ORD VARAR EVINNERLIGEN''. Religiös förankring var ett signum för dåtida tänkesätt. Två inskriptionsbjälkar, visserligen nedtagna men fortfarande tillsammans och därtill med samma årstal, samt arkivaliernas lägesbe-

Dörrhammaren till Thottska huset.

stämning av Thage Otsen Thotts sögningegård redan år 1536; finns det anledning att tvivla på ursprungsplaceringen. Nej, knappast!

Ytterligare en dörrbjälke tillhörig den Thottska släkten figurerar emellertid i grannskapet. Nu måste vi föra in 1800-talets konstprofessor och ''kyrkoförstörare'' Brunius i bilden. Den nedan relaterade episoden inträffade när Brunius år 1847 var i färd med att fördärva, eller som det då hette ''restaurera'', S:t Petri kyrka i Malmö. Berättare är malmöbon Ludvig Berkhan Falkman:

''Brunius hade nemligen kommit till Malmö och med mig vandrat i staden för att se åtskilliga ålderdomsminnen, deribland en mycket öfverkalkad inskrift å en tvärbjelke öfver dörren till ett oansenligt hus i södra delen av nuvarande Stora Humlegatan. Sedan han med stor ifver undanröjt en liten del af kalken och han - professorn i grekiska språket - trott sig hafva uti inskriften upptäckt den grekiska bokstaven pi, så ålade han mig att ofördröjligen blotta inskriften och deraf skicka honom en kopia, hvarefter vi gingo till kyrkan, der ofvan nämnde Barkman var oss till mötes, och Brunius inspekterade arbetet. Som han dervid upptäckte ett, af en murare begånget fel, så gjorde han denne derpå uppmärksam och föreskref ändring. Men detta gick murarens ära för nära, han blef arg och sade i häftig ton, att han gjort, som Beijer föreskrifvit och omöjligen kunde tjena två herrar. Häröfver blef Brunius, snart sagdt, ursinning; svor en dyr ed på, att,

Ludvig B. Falkman (1808-1891).

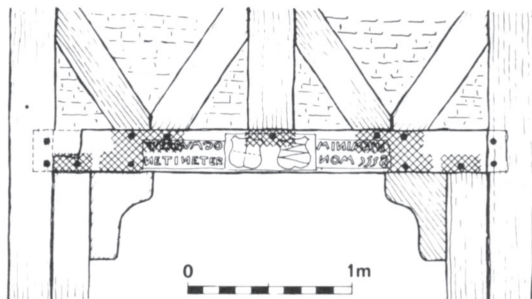
som han uttryckte sig, ''hans galoscher aldrig mer skulle komma på S:t Petri kyrkogård'' samt sprang, trots Barkmans och mina böner, som en rasande menniska till sin, utanför kyrkogården stående vagn och reste genast till Lund.''

Falkman for emellertid snart efter den flyende Brunius för att söka tala honom till rätta och be honom ha överseende med att en **''obildad murare förgått sig mot honom, den högt bildade professorn och vårt lands störste kyrkoarkitekt. Brunius, som eljest lätt blef retad af motsägelser och hårda ord, blef det äfven nu, men insåg också ganska väl, att jag hade rätt och ville derför icke svara, utan komma från saken samt frågade för den**

skuld, huru det förhållit sig med det ofvan omförmälda grekiska piet, hvartill jag svarade, att jag läst inskriften och hade kopian deraf på fickan. ''Ge hit den'' röt han, hvartill jag svarade häftigt och bestämdt: ''Nej, du får aldrig se den, jag skall genast rifva sönder den midt för dina ögon, om du ej lofvar att fortsätta arbetet med vår kyrkas iståndsättande.'' ''Tag hit kopian'', skrek han, dock nu i all vänlighet, ''du är den envisaste menniska, som finns, ty du har öfvervunnit den hittills envisaste eller sjelfva Brunius, jag skall göra dig till viljes.'' Nu fick han kopian och vi skrattade begge rätt hjertligt; ty inskriften innehöll icke något pi, utan att och när en OTTO THOTT byggt det gamla huset, och det förmenta grekiska piet, hade tillkommit derigenom, att öfver hvardera af de två, bredvid hvarandra stående bokstäfverna T blivit satt endast ett tvärstreck.''

Det hade varit bättre för den vackra S:t Petri kyrka i Malmö om Brunius aldrig fått se kopian!!

Kan denna gamla träbjälke i ett hus strax invid Thottska gården eventuellt knytas till sögningegården? Mycket tyder på det. Visserligen kan den Otto Thott som åberopas knappast vara identisk med Thage Otsen Thott, men väl med sonen Otte Tagesen Thott, vilken levde mellan åren 1543-1588. Den Thottska sögningegården var i Thottarnas ägo fram till året 1574, dvs under tolv år var Otto Tagesen ägare till gården. Detta skulle med andra ord betyda, att den Thottska sögningegården i sin södra del även nått

Den ursprungliga träkonstruktionen runt portbjälken. Rekonstruktion efter intappningshål i bjälken.

ut mot Humlegatan. Tyvärr är det ''oansenliga'' huset med sin inskriftsbjälke numera för alltid borta.

De två bevarade inskriptionsbjälkarna från gatuhuset mot Östergatan sitter i dag åter på plats i det hus varifrån de avlägsnats för så länge sedan. Den långa frånvaron har knappast skadat det ålderstigna träet. Däremot måste man, kanske med lite ironi, konstatera att portbjälken vid återuppsättningen råkat komma på fel plats. Bjälken kan nämligen inte ha suttit över porten i gatufasaden. I dess ovansida finns nämligen inte mindre än tre tapphål. Av fem stycken symmetriskt placerade dymlingshål framgår, att det i dessa tre tapphål suttit infästa icke mindre än en stolpe och fyra snedstyvor. En sådan konstruktion förutsätter givetvis att övervåningens vägg befunnit sig i liv med bottenvåningens. Gatsidans utkragande fasad omöjliggör således en inplacering av denna portbjälke. Som portbjälke åt gårdssidan passar den emellertid exakt, jämför t.ex figurerna

på sidan 36 och 40. Ja, med en sannolikhet som gränsar till visshet torde man våga påstå, att det är just i gårdsfasaden som den bevarade portbjälken ursprungligen haft sin plats.

Nu må man förlåta restaurerarna denna miss. Dels ville man givetvis att den vackra bjälken skulle synas från Östergatan, dels följde man gängse placeringsmönster för äldre portbjälkar. En undanskymd placering åt gårdssidan torde nämligen vara tämligen ovanligt i en vanlig borgargård. Men just här ligger också skillnaden. Det Thottska huset var ej någon borgargård utan har som en del av en sögningegård haft en alldeles speciell funktion. Detta må vi återkomma till längre fram.

Att människor då som nu slår ihjäl varandra är ju inget sensationellt. Trots att det häri ligger mycket tragedi, är det dock ett tacksamt nöje att i en beskrivning av en gammal gård kunna hitta någon ruskig episod kring dess förflutna. Att sedan historien innehåller ingredienser i stil med Alexander Dumas fäktdueller förringar ju icke berättelsen. Det Thottska korsvirkeshuset var nyss färdigbyggt när följande utspelades:

Fredagen innan pingstdagen 1561 steg slottsfogden på Malmöhus Enuold Jensen in i det pampiga rådhuset vid Stortorget. Med sig hade han en olycklig man vid namn Mogens Bertilsen. Inför borgmästare, råd och byfogde bekände denne sig skyldig att ha deltagit i ett uppträde med dyster epilog. Vittnen till händelsen var Anders Christiernsen, Gunde Olsen och Margrete Anders Judes. Den åsyftade händelsen hade utspelats endast några dagar tidigare. Platsen var gårdsplanen inne på herr Thages gård vid Östergatan.

Mogens, som var anställd som sven hos herr Thage Otsen Thott, hade suttit och spelat vartaffel - ett brädspel - med en annan sven vid namn Arel Staffensen. Arel verkar ha varit en dålig förlorare, i varje fall anklagar han plötsligt Mogens för falskspel. Med antydningar om motspelarens något kraftiga figur försökte förloraren ytterligare reta Mogens. Händelsen tilldrog sig utomhus och snart var ordträtan uppmärksammad av andra. Folket inne i stugan gick ut och bad Arel att följa med in för att lugna ner sig, men detta passade Arel dåligt. Han kastade sin hatt på marken och ville slåss. Åhörarna försökte då ånyo svalka ner känslorna, men nu hade Mogens fått nog av alla de oförskämdheter som sagts.

-''Eftersom jag inte får vara i fred för dig är det lika bra att göra upp nu så gott som en annan gång'', röt Mogens och båda drog sina värjor. Arel blev snart sårad i axeln, ryggade bakåt och stack sin värja i skidan. Djupt ångerfull försökte han beveka den rasande Mogens. Hustrun Margrete Anders Judes, som bodde i herr Thages gård, sprang fram och sökte hålla tillbaka Mogens men denne slet sig lös. Med ett hugg tillfogade han den försvarslöse Arel ett svårt sår i huvudet. Denna vacklade tillbaka och störtade sedan omkull.

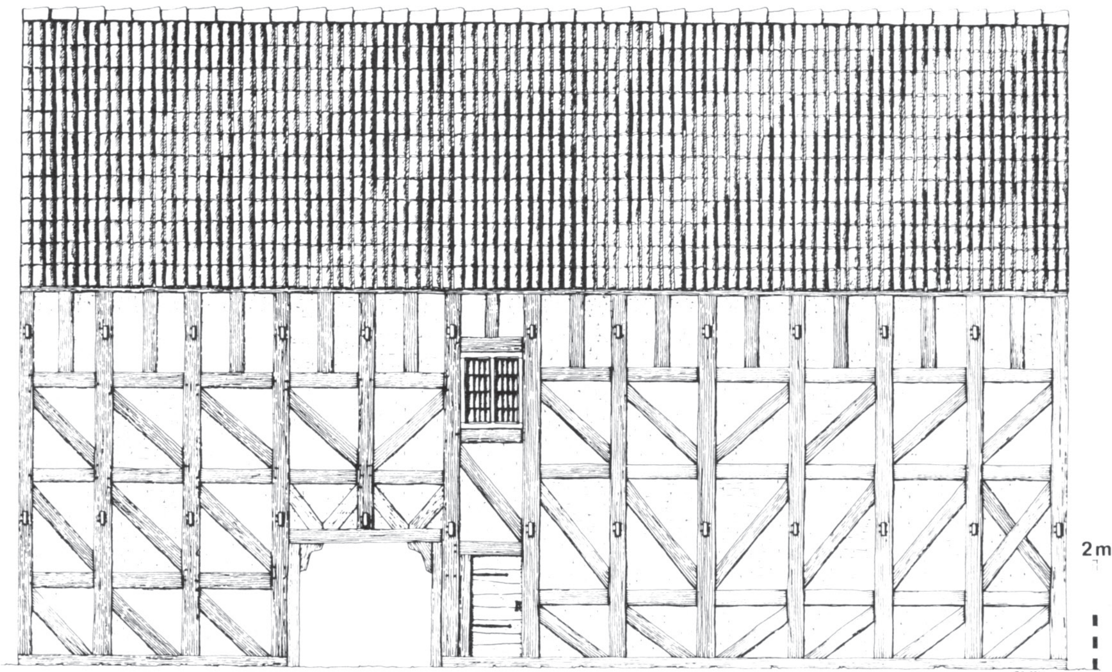

GALLER

Man bar in det svårt blesserade offret och predikanten herr Mogens Skåning tillkallades i hast. Samtidigt som Arel fick sakramentet bekände han för predikanten att han hade sig själv att skylla för det som hänt. ''Ty visst var det illa att det slutat så här, men nog hade det varit en ärlig kamp eftersom de båda velat slåss''. Så slutar denna, bakom det nuvarande korsvirkeshuset timade, tragiska händelse i blod, förlåtelse och död.

Eftersom de båda stridstupparna var anställda hos en adelsman, borde fallet egentligen ej ha gått till stadens domstol. Herr Thage hade ju som adlig egen domsrätt över sina anställda. I och med den dödliga utgången ansågs kanske brottet för så grovt att stadens lagkunniga hade rätt att yttra sig. Byfogden Hans Lauritzen tillsatte nämligen genast en sexton man stark undersökningsnämnd. I denna ingick en stor mängd malmöhantverkare vilka, får man hoppas, innehade högt anseende. Här fanns Frans skinnare och Olof skinnare, Mats guldsmed och Willum guldsmed, Christen bagare och Thomis bagare, Mats skomakare, Jost grytestöpare, Jacop skräddare och Peder sporremakare.

Genom kungligt beslut år 1558 var bestämt att byfogden, när brott med dödlig utgång skulle behandlas, förutom de vanliga åtta ''stockemännen'' och de två ''vedemästarna'' även hade att kalla stadens fyra borgmästare. Tinget hölls ute på torget inom fyra sittbräden eller stockar, vilka ställts i fyrkant, därav beteckningen ''stockemän''. Dom i fäktduellsärendet avkunnades i slutet av juni. Inför sittande ting förstärkt med de fyra borgmästarna och inför många åhörare, avgav undersökningsnämnden sin rapport. Mogens undslapp bödeln, borde komma till sin frid igen, men ålades att till den dödes släkt och vänner böta för full mansbot.

Dåvarande ägaren av Thottska huset hade år 1969 för avsikt att riva huset och endast uppföra en rekonstruktion av byggnadens gatufasad. Vid den byggnadsuppmätning som kom att utföras av Malmö museum framgick emellertid att stora delar av den ursprungliga timmerkonstruktionen alltjämnt fanns kvar. Fortfarande arbetade man dock med rivningsplanerna, varför allt virke i hela huset numrerades i händelse av att huset senare kanske skulle kunna uppföras på annan plats. En dansk korsvirkesexpert påpekade dock att huset efter ett nedtagande aldrig skulle gå att få ihop igen. Därtill hade byggnaden och virket satt sig alltför mycket. Byggnaden räddades och fick stå kvar. Visserligen var man tvungen att byta ut en stor del av trätimran, men fortfarande finns det originaldelar som befinner sig på ursprunglig plats. Senare har vi i Malmö upplevt skräckexempel, där man ''restaurerat'' omistliga korsvirkeshus genom att riva ned dem till grunden för att därefter uppföra en kopia i nytt material. Jämfört härmed framstår restaureringen av det Thottska huset som ett ädelt restaureringsarbete, trots att utförandet i sanningens namn må rubriceras som tämligen hårdhänt.

Gårdsfasadens ursprungliga utseende. Rekonstruktion av författaren.

Tegelmuren i gatufasadens bottenvåning ersattes nu med en indragen trätimra och denna rekonstruerades som en direkt kopia av övervåningen, dvs med andreaskorstimra. Vid inplaceringen av ytterdörren utgick man från en utförlig bouppteckning av år 1735. I samma bouppteckning omnämnes också ''ett bislag till ingången åth gatan med 2ne steenupståndare och brädesäten''. En rekonstruktion av denna verandaliknande utbyggnad återfinnes också numera framför ingångsdörren åt Östergatan.

Låt oss från gatan gå runt huset och studera gårdsfasaden. Egentligen hade det vid denna förflyttning varit naturligt att använda porten som går tvärs igenom huset, men härvid skulle man stöta på verkliga svårigheter. Den gamla porten har nämligen för alltid stängts. Bakom de bastanta dörrarna huserar i dag Skånes Turisttrafikförbund.

Vardera av gårdsfasadens tretton ''binningar'' (äldre benämning på de vertikala stolparna) skiljer sig från gatusidans genom att vara utförda i ett enda stycke. Stolpar som på detta sätt i tvåvåningshus går från takfoten ända ned till marken kallas för högstolpar. Taklejden och fotträet är de enda längre horisontella bjälkarna i en sådan konstruk-

Gårdsfasaden under restaureringsarbetet år 1969.

tion, allt annat virke mellan högstolparna är intappat i dessa. I Thottska huset var det endast högstolparna kring porten och i fasaden väster om denna som bevarats i det närmaste intakta under årens lopp. I den östra delen av gårdsfasaden hade högstolparna oturligt nog blivit avkapade strax under andra våningens takbjälkar och en bra bit nedåt. Före restaureringen låg nämligen mot denna östra del en yngre tillbyggnad, en s.k. ''luta''. Genom att kapa av övervåningens stolpar hade man under troligtvis 1800-talet sammanslagit ett rum i lutan med ett rum i gathuset. Detta olyckliga ingrepp har medfört vissa svårigheter när man ska söka rekonstruera fram den ursprungliga gårdsfasadens utseende.

Ett förslag på hur gårdsfasaden ursprungligen kan ha sett ut visas på teckningen här intill. Visst finnes det frågetecken om och kring denna rekonstruktion, men huvuddragen måste utan tvekan vara riktiga. Det märkliga är att gårdsfasaden verkar i det närmaste ha saknat både fönster- och dörröppningar. Över porten samt väster om denna lämnar t.ex. de i högstolparna bevarade urtagen för snedstyvor inte något som helst utrymme för ursprungliga fönsteröppningar

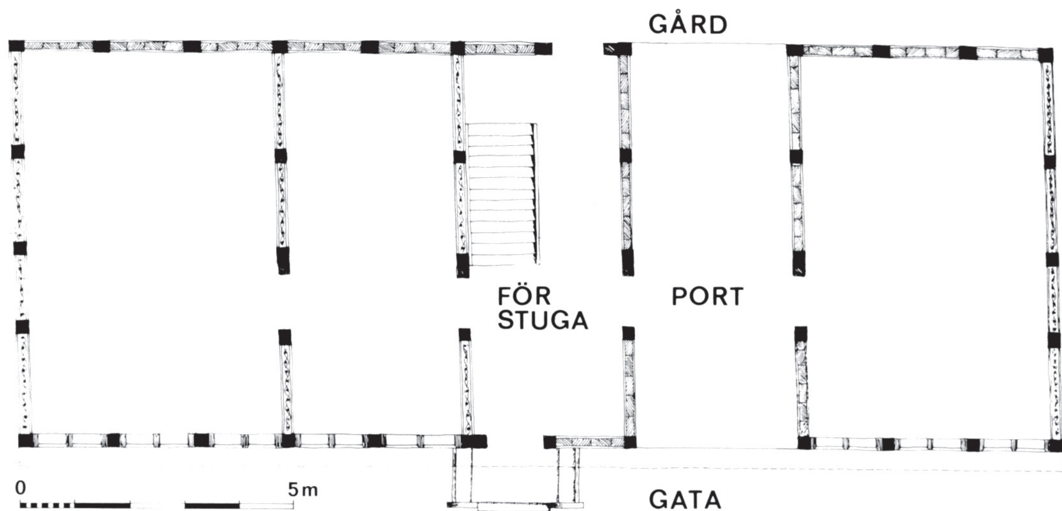
I stolpmellanrummet, ''facket'', strax öster om porten ligger dock löshulten på helt andra höjder än i övriga delar av byggnaden. En dörröppning in till bottenvåningen har säkert en gång funnits här. Dessutom saknas i övervåningen i detta fack urtag för en snedstyva mellan två förhöjda löshult. Här har en gång suttit ett fönster, se bild sidan 40.

Bevarade nederdelar av högstolpar i byggnadens östra del visar genom sina urtag för löshult och snedstyvor att det i bottenvåningen öster om den påvisbara dörröppningen varken funnits dörrar eller fönster ut mot gårdssidan. I övervåningen är dock den här presenterade rekonstruktionen något osäker vad det gäller just fönster- och dörröppningar. De avsågade stolparna lämnar frågetecken i sammanlagt fem stolpmellanrum, dvs på en sträcka av ca sju meter. Övervåningen har dock haft en symmetrisk planlösning, varför man kanske kan våga antaga att gårdsfasaden haft samma utseende i öster som i väster.

Vad är det egentligen för en märklig byggnad som åt gårdssidan endast ståtat med en dörr och ett fönster? Fönsteröppningen har dessutom inte tillhört den vanliga typen. Den sitter nämligen med underkarmen inte mindre än ca 1.7 meter över andra våningens golvnivå. Genomsnittslängden på befolkningen under 1500-talet var betydligt kortare än i våra dagar, vilket ju betyder att endast ett fåtal med möda kunnat blicka ut genom de en gång blyspröjsade glasrutorna. Man får en stark känsla av att de personer som en gång bodde i gathuset inte skulle få alltför mycket insikt om vad som försiggick inne på gårdsplatsen.

Ytterligare märkligheter finner vi när blickarna vändes mot husets innanmäte. Visserligen hade, innan restaureringen tog sin början, många ursprungliga mellanväggar försvunnit, men detta gjorde nu inte så mycket. Nästan samtliga ursprungliga takbjälkar fanns nämligen kvar, vilket förvisso var en lycklig omständighet. Genom märken och urtag i bjälkarnas undersidor efter de forna mellanväggarnas stolpar och fackfyllnader, var det nämligen nu möjligt, att bestämma de ursprungliga mellanväggarnas placering. Härigenom erhölls också den äldsta planlösningen. Vi ska nu titta in i huset som det såg ut när det stod färdigbyggt vid mitten av 1500-talet. Planritningarna här intill hjälper oss att hitta rätt.

I bottenvåningen fanns det väster om porten ett rum på tre facks bredd, dvs ca fyra meter, därefter följde den två fack breda porten. En stor del av portväggens ursprungliga stolpar och fackfyllnader av storstenstegel fanns kvar vid undersökningen år 1969. I husets västra gavelvägg fanns dessutom vertikalt placerade pinnar insatta i borrade hål i eketimran. Pinnarna höll den lerklinade gavelväggen på plats. Liknande lerklining har funnits i samtliga mellanväggar - utom i portväggarna - och dessutom i den östra gaveln. I övriga väggar har använts den mot väder och vind mera skyddande tegelfyllningen. Gavelväggarnas lerklinade väggar

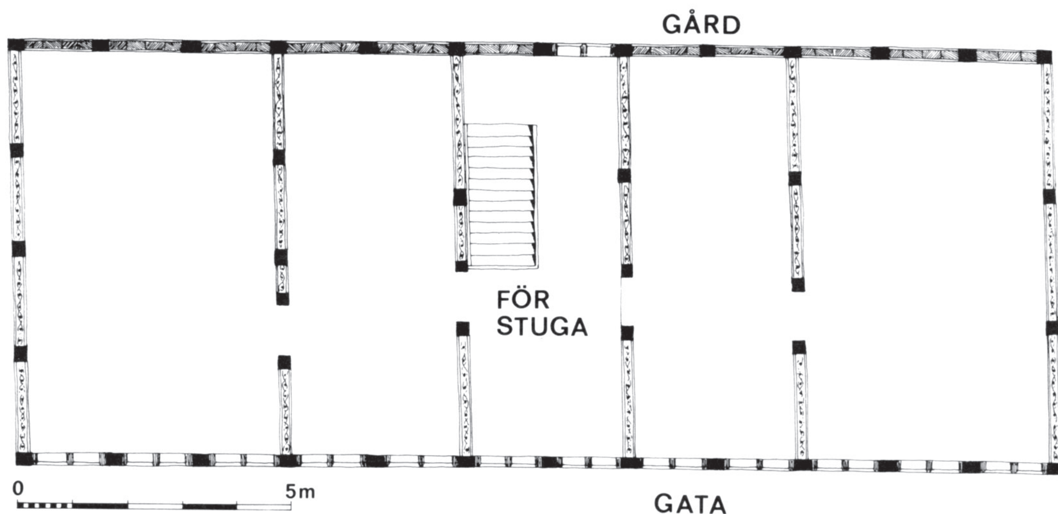
Thottska husets ursprungliga planlösning. Rekonstruktion av författaren.

tyder därför på att det under mitten av 1500-talet både i öster och i väster anslutit tvåvånings gatbyggnader. Dessa intilliggande hus har skyddat gavlarnas lerklining från vädrets omilt nötande förstörelsearbete.

Öster om porten har legat ett långsmalt rum på två facks bredd. Rummet måste ha tjänat som förstuga. Genom en dörr i norra och en i södra väggen kunde man nå denna förstuga från både gata och gård. Eventuellt har det också i portväggen i väster funnits en dörr genom vilken man, utan att bege sig utomhus, kunde nå rummet på andra sidan porten. Urtag i portbjälkarna antyder en sådan dörrplacering.

Öster om förstugan har det funnits en lägenhet på ca 56 m², bestående av ett två fack brett rum och innerst av ett rum på tre facks bredd. Planlösningen stämmer i detta fall gott med dåtidens allmänna rumsdispositioner. Rummet närmast förstugan brukade t.ex. tjäna som dagligstuga och det innersta rummet som sovkammare. Märkligt är dock att den förmodade sovkammaren i detta fallet tycks ha varit betydligt större än den förmodade dagligstugan.

Övervåningen har varit uppdelad i inte mindre än fem rum. Detta överflöd av rum kan synas omotiverat - speciellt på andra våningsplanet - men om det mittersta rummet liksom i bottenvåningen tjänat som förstuga blir planlösningen logisk och symmetriskt uppbyggd. Två lägenheter av samma typ som i bottenvåningen har legat på ömse sidor om den centralt placerade förstugan. Det en-

Thottska husets ursprungliga planlösning. Rekonstruktion av författaren.

samma fönstret åt gårdssidan skulle härigenom hamna i just förstugan och få en acceptabel funktion. Förstugan måste givetvis ha haft en invändig trappa som bl.a. fordrat dagsljus. Åt gatan har funnits fönster, men dessa har legat mot den mörka norrsidan. Genom en högt placerad fönsteröppning åt söder blev i stället den invändiga trappan bättre upplyst. Exempel på sådana trappfönster finnes i andra bevarade 1500-tals hus i Malmö. Borgmästaren Niels Kuntzes tegelhus på andra sidan Östergatan, ett stenkast från Thottska, har t.ex. haft dylika trappbelysningar.

Vi kan nu summera ihop den information som erhållits genom byggnadsanalysen:

Snabbt kan konstateras att det Thottska korsvirkeshuset i sin uppbyggnad skiljt sig avsevärt från vad vi i dag tror ha varit vanligt byggnadsskick i städerna under 1500-1600-talen. Här finns både en portbjälke med inskription åt gården och en numera försvunnen åt gatan, samtidigt som gårdssidan endast haft en dörr och ett fönster. Fönstrets huvuduppgift verkar ha varit att ge ljus i övervåningens förstuga. Gårdssidans otroligt många snedstyvor har i hög grad bidragit till en estetiskt tilltalande gårdsfasad vars paralleller man svårligen kan finna inom den dåtida borgarebebyggelsen. Inomhus har byggnaden haft en mycket speciell rumsuppdelning med tre identiskt lika lägenheter om två rum vardera, en lägenhet i bottenvåningen och två i övervåningen. Märkligt är också att de förmodade sovkamrarna i dessa lägenheter är större än de förmodade dagligstugorna.

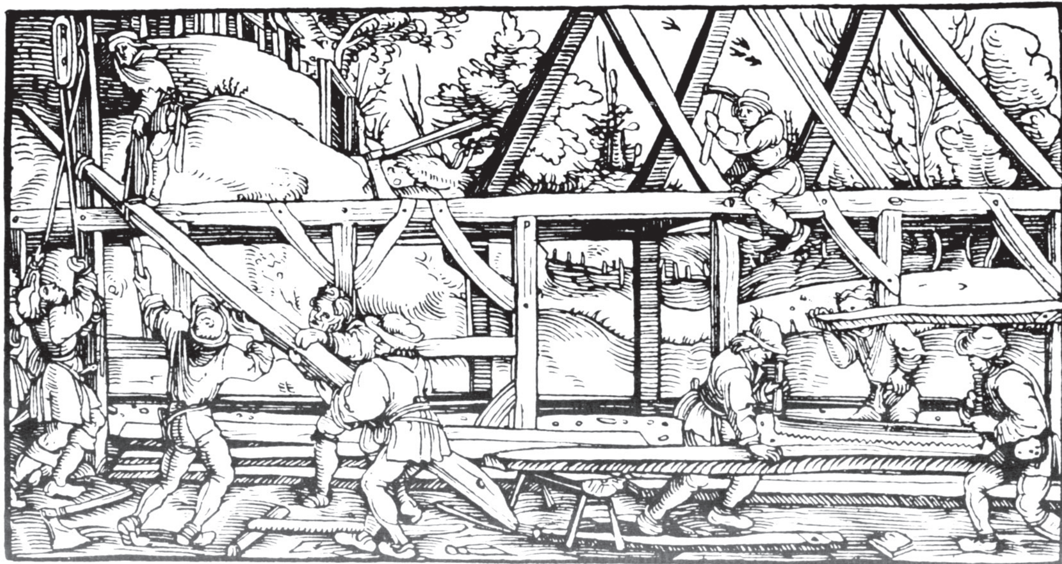
Vilken funktion har då det Thottska korsvirkeshuset ursprungligen haft? Som tidigare

påpekats bör en 1500-talets adelsman på resa haft en mängd folk omkring sig; tjänare i olika rangställningar och inte minst släkt och vänner. Det tegelmurade huset inne på gården bör ha varit adelsmannens egen bostad och i de övriga av gårdens längor tog resten av ressällskapet in. Vad vore mera motiverat än att tänka sig de två lägenheterna i korsvirkeshusets övervåning reserverade för den finare delen av följet. Dessa lägenheter bör till stor del endast ha använts under dygnets mörkare timmar, vilket kan förklara de väl tilltagna sovutrymmena.

I bottenvåningen bör den familj ha haft sin bostad som hade tillsyn över fastigheten under hela året. Under 1550-talet kallade Anders Jude med familj detta hus för sitt hem. Det var förresten dennes hustru Margrete som försökte hindra fäktningen våren 1561. Redan i mönstringsrullan av år 1555 omtalas Anders Jude som boende i gården. I rullan upptages han som ägare till ''harnnske'' och ''spiiss'', dvs i huset förvarades harnesk och spjut; mordiska vapen färdiga att brukas till stadens försvar när så befanns lämpligt.

Den Thottska sögningegården i Malmö förblev i släkten Thotts ägo till året 1574. Den förste kände borgaren som därefter bott i gården är Jens Nielsen. Han finnes upptagen i den lista över borgare vilka hade att erlägga påbjuden extraskatt år 1596 i samband med den danske kungen Kristian IV:s kröning. Med Jens Nielsen börjar en lång lista över personer som hyrt och ägt den forna adelsegendomen i skuggan av Österport.

Korsvirkeshus reses. Träsnitt av Hans Burgkmair i Illustrationen aus Cicero's Officien.

Östergatan i mitten av 1860-talet. Caroli gamla kyrka revs år 1879. Längst till vänster ses en liten medeltida gränd; Prostgatan. Namnet erhölls på 1840-talet. Vid denna tid bodde nämligen här både prosten i S:t Petri och prosten i Caroli församlingar. I dag har gränden förvandlats till genomfartsled; men namnet lever ännu kvar.

Den fred och försoning Gustav Vasa och Fredrik I år 1524 beslutat om mellan Danmark och Sverige kom att bestå fram till de sista åren av Gustavs levnad. Året innan den mäktige Vasen i Stockholm gick hädan, dvs 1559, började det emellertid anlända besvärliga och gnatiga svenska brev till kung Fredrik II angående frågan om vilket land som hade upphovsrätten till att bära de tre kronorna i sitt riksemblem. Peder Resen skriver i sin krönika om Fredrik II att kung Gösta i Sverige:

''paa sin Alderdom, i synderlighed imod Døden, var blefven vanskelig oc underlig til Sinds, saa at det stundtis ret fortroeligt Naboeskab icke videre var at forlade sig paa. Thi iblant andet lod hand oc dagligen sine Slotte oc Fæstninger imod Grændserne bedre befaeste.''

Ovänskapen mellan de forna bundsförvanterna ökades alltmer och snart var det krig ett faktum, vilket gått till hävderna under namnet ''det nordiska sjuårskriget''. Freden

kom visserligen till slut, men hatet och osämjan mellan broderfolken fanns kvar; den osämja som gång på gång under de efterföljande etthundrafemtio åren skulle blossa upp i nya krig och nytt elände.

Orostiderna innebar att de båda länderna började se om sina försvarsresurser, då i synnerhet sina befästningar. I Danmark var det givetvis de speciellt utsatta städerna i Skåne som kom att omhuldas. Som Skånes största stad fick Malmö hårt känna av kostnaderna för upprättandet av moderna befästningar. Under åren från 1587 och fram till mitten av 1590-talet byggdes och förändrades befästningarna runt staden för inte mindre än 54300 mark. Som jämförelse kan nämnas att en dagslön vid denna tid uppgick till ca ¾ mark.

Det var speciellt stadens östra försvarslinje som kom att drabbas av omfattande förändringar. I en till synes oändlig rad har under dessa år vagnar och kärror rasslat fram på Östergatan utanför Thottska huset. Många har de hantverkare och arbetare varit som vid tidiga morgontimmar passerat huset på väg till stadens i särklass största arbetsplats under 1500-talets senare hälft. Här har säkert Lauritz Grävare med sina mannar passerat när de skulle ut för att ösa ur vattnet ur den östra vallgraven; så också Alex Henningsen Grävare med sitt stora uppbåd arbetsfolk, vilka med enkla träspadar med järnförstärkningar på bladen flyttade den gamla stadsvallen, fördjupade den tömda vallgraven och uppkastade jorden till det som senare skulle bli den stora bastionen runt Österport. I räkenskaperna för befästningarna möter vi dem alla; vagnkarlarna Knud Hesterider och Tommis Jensen som forslade stora grundstenar till vallen, Michil Stenhugger som högg till de vita kritstensblocken från Stevns klint, murarmästaren Wulff, Jep Broläggare som lade kullerstenarna och många, många andra som strax intill den långa korsvirkeslängan från år 1558 slet i sitt anletes svett.

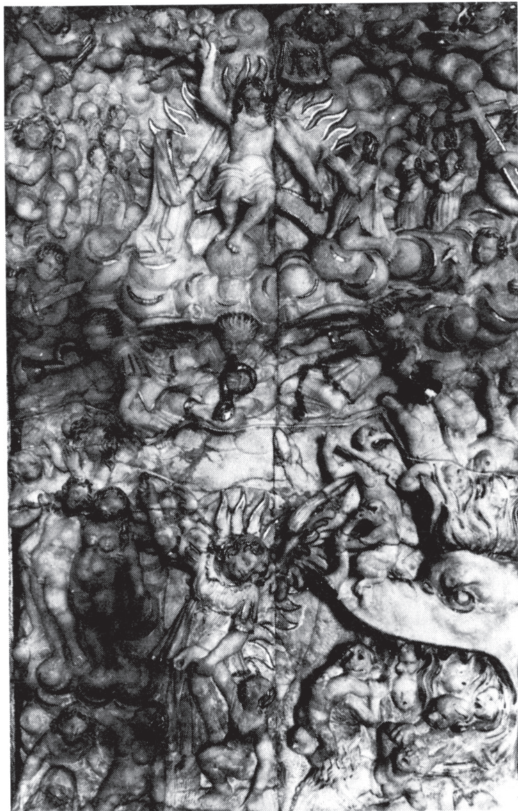
Under början av 1600-talet ägdes det Thottska huset av den mäktige borgaren, tillika borgmästaren Jost Ledebur. Jost bodde själv strax bredvid den livligt trafikerade Fergeporten, dvs hans huvudgård omfattade den nuvarande Dringenbergska gården norr om Jörgen Kocks gård. Borgmästarens rikedom ökades ständigt, inte minst genom de intäkter som erhölls från hyresgäster runt om i staden. Så vet vi t.ex. att Jens Nielsen i det Thottska huset varit en av dessa. På våren 1619 blev Jens stämd av fastighetsägaren för försummelse av icke mindre än tre års hyra. Om ej betalning skedde innan ''thrende sollemercke'' skulle minsann Jost se till att hyresgästen fick ''römme aff gaarden nu till S:t Michells daug''. Jens - med yrkesnamnet ''bagare'' - lyckade tydligen uppskjuta hotet om vräkning, men i oktober samma år var bagaren i en ännu sämre situation än tidigare. I rådhusrättens dombok står nämligen antecknat att Jost vid denna tid begärt sin gård ''rödelig inden 8 dage udan alld forhinndring''. Tydligen lyckades Jens i sista stund uppbringa pengar. I varje fall bodde

han kvar i gården åtminstone fram till året 1621.

Ett tiotal år senare var det i rådhusrätten dags för nya tvistemål rörande den Thottska gården. Borgaren Willum Willumsen - hyresgäst i gården sedan 1624 - ville inte erlägga 18 daler i halvårshyra, speciellt inte som han själv bekostat en viss upprustning av gården. Ägaren Jost Ledeburs ovilja att tillmötesgå hyresgästens önskningar utgick kanske från speciella familjeskäl. Strax efter bråket flyttade nämligen en av Josts söner, Willum Ledebur, med familj in i gården.

1500-talet och långt in på 1600-talet var häxprocessernas förlovade tid. Nu härjade som aldrig förr människans rädsla för oförklarade fenomen, hennes oförstånd samt framför allt hennes avundsjuka gentemot människor i omgivningen. Grannar angav varandra, ''vänner'' skiljdes på ett både hastigt och olustigt sätt. Det var de stora häxbålens tidevarv. Peder Palladius har vid mitten av 1500-talet antecknat i sin bok att:
''man brände ju för en liten tid sedan en hop trollkvinnor i Malmö, Köge och annorstädes och höra vi, att där åter sitter en hop, som gripits i Malmö och skall brännas''.

Vi ska uppehålla oss en stund vid en alldeles speciell häxprocess året 1636, då denna i hög grad har berört innevånarna i det Thottska huset. Nu var visserligen varken ägare Willum Ledebur eller hans familj misstänkta för broderskap med djävulen, men som häxrannsakningsman finner vi detta år minsann

Jost Ledeburs epitafium, minnestavla, från år 1636 finnes alltjämt i behåll i S:t Petri kyrka. Mittavlan i vacker alabaster framställer yttersta domen med bl.a. änglar, djävular och häxor.

den gode Willum. Under Thottska husets målade takbjälkar har vid denna tid säkert många och långa samtal om häxotyg förts; under samma bjälkar lägger i dag Skånes turisttrafikförbunds chef upp planer för kommande turistinvasioner.

Willum var nu inte ensam i sin rannsakargärning. Sammanlagt omfattade nämnden fem-

Torkel Möllerströms version av häxbålen uppe på Kirseberget; på samma plats reser sig i dag Kirsebergs vattentorn.

ton borgare, vilka med alla till buds stående medel skulle avtvinga en speciell häxa ''Kirstine paa risten'' sanningen. Nämndens ledamöter tillsattes som brukligt var efter närheten till varandras bostäder på det att man härigenom lättare skulle kunna komma samman och dryfta ärendet. Vi ska nedan följa 1600-talets i särklass mest dramatiska och mest omfattande trolldomsfall i Malmö. Malmöforskaren Einar Bagers i olika sammanhang publicerade forskningsresultat i ämnet blir vår guide. Huvudpersonerna är följande:

Kirstine Bundekvinna, vilken vid berättelsens början redan befinner sig i fängsligt förvar, misstänkt för att genom svordom ha åsamkat en stackars takläggares död under arbete med Lunds domkyrka,

Giörvel Jensdaater, vilken som fattighjon var intagen på Malmö hospital. Synnerligen pratsam och sladderaktig,

Kirstine Christoffersdaater, ''Kirstine paa risten'', förtvivlad kvinna som gör ett misslyckat försök att lämna staden och vid fasttagandet försvarar sig med det gamla ordspråket ''det är bättre att säga: där löper han, än där ligger han'',

Margrete Bödkers, änka efter en tunnbindare i Humlegatan. Var den som genom mystiskt handlande en tidig morgon 1636 starta-

de den stora häxhetsjakten inom stadens hank och stör.

Häxhistorien har således sina rötter i Humlegatan, inte långt från det Thottska huset. Under långfredagens tidiga morgontimmar slinker Margrete ut genom en av strandmurens många portar och beger sig ner på den dåtida sandstranden; på samma plats är i dag Norra Vallgatan belägen. Margrete slänger ett litet tygknyte i vattnet, ett knyte som innehåller en halv sill, en flundra, krabbeben och ett sillben. Samtidigt muttrar hon:
''Sill för sill, flundra för flundra och krabba för krabba'';
uppenbart en handling för bättre fiskefångst. Några fiskare har emellertid observerat händelsen och snart bäres historien på illasinnade tungor genom hela staden. Den 25 juli för två utvalda fiskare upp saken på stadens ting och Margrete föres till tingplatsen för att förhöras om det ''djävulskap'' hon kastat i vattnet. Nu börjar hjulen att snurra i Malmös rättsmaskineri. När sommaren är liden ska staden vara elva ''häxor'' fattigare.

Margrete Bödkers avslöjade att hon lärt sig ''spökerierna'' av Kirstine Bundekvinna, Kirstine ''paa risten'' och Giörvel ''paa hospitalet''. Den förstnämnde fanns redan i fängsligt förvar och var redan efter några dagars behandling färdig att bekänna. Hon förekom dock bödeln genom att hänga sig i fängelset. Den fruktade mannen fick nöja sig med att slänga den döda kvinnokroppen på bålet. För den församlade pöbelhopen invid avrättningsplatsen låg väl häri föga nöje; bättre var det då när Margrete, Giörvel och Kirstine ''paa risten'' levande vräktes på bålet. Kirstine hade före sin hädanfärd blivit vansinnig av tortyr och av sin vistelse i ''vattenkällaren''. Ödet vill att det är i hennes pinorum man i dag kan äta en superb måltid och dricka gott vin. På räkningen står det tryckt ''Rådhuskällaren''.

Margrete och Giörvel avslöjade innan de dog åtskilliga andra ''djävulsdyrkare'' i Malmö. Många var därför de kvinnor som detta år skulle få gratisskjuts på bödelskärran förbi det Thottska huset, ut genom Österport och upp på Kirseberget. Vi må ana att förbannelser har haglat över de församlade folkskockarna. Några av dessa har nedtecknats. ''Den rige i tasken, den fattige i asken'' och ''De stocker fluerne och lader bierne fare'' är hårda, känsloladdade yttranden från några av de dödsdömda.

Willum Ledeburs äktenskapliga lycka under Thottska husets takbjälkar blev kort. Redan året 1640 fördes Willum ut på sin sista korta resa till familjegraven i S:t Petri kyrka. Efter endast ett par år är emellertid änkan omgift och en ny husbonde styr i gården.

Änkan, Löcke Olofsdotter, gifte om sig med en ridefogde på Malmöhus vid namn Lauritz Jensen. För att de sex barnen från Löckes tidigare äktenskap skulle få vad dem tillkom av fädernesarvet, verkställdes boskifte i samband med giftermålet. Som bouppteckare tjänstgjorde representanter av båda könen, fem till antalet. Listan över den Ledeburska

förmögenheten blev både lång och innehållsrik. Så fanns t.ex. i huset silversaker för inte mindre än 459 dalers värde, möbler och andra träsaker för 142 daler samt bänkdynor till ett värde av 82 daler. 3000 daler var kvar efter Willum Ledeburs mödernearv och dessutom fanns det andelar i två handelsskepp på tillsammans 210 daler.

Förutom två småhus i staden Lund fanns även två mindre hus i Humlegatan upptagna i boförteckningen. Av vad som tidigare framskymtat må vi antaga att det är ett av dessa sistnämnda hus som burit en portbjälke med Otto Thotts namn. Själva huvudgården, dvs den Thottska gården, beskrives på följande lakoniska sätt:

''Hoffuidt Gaarden som Löcke Leidebous iboer, med thuende (två) jernoffne, pernellewerck (paneler), conterfeijer (målningar) i stuen och paa sallen (övervåningen), med bröger redschab, brögekiedelen och thappekiedelen med sampt haffueromit (trädgården)...''

Två åt eftervärlden räddade korsvirkeshus i Malmö, de Diedenska och Thottska husen. Foto: Ronny Johannesson.

Rekonstruktion av de två korsvirkeshusen efter bouppteckningar år 1683 och 1735. Einar Bager 1956.

Beskrivningen ger knappast någon utförlig bild av gårdens olika utrymmen. Belägenheten av uppräknade sängkläder bör dock ange sängarnas placering. I stugan har stått en säng med sparlakan och kappa, värderad till 10 daler. Här har säkert husägaren med hustru haft sitt viloläger under dygnets mörka timmar. I sängkammaren, förstugekammaren, i två rum på övervåningen samt i två kamrar i gårdslängorna har det dessutom funnits möjligheter till övernattning. De stora barnkullarna och inte minst tjänstefolket gjorde att gårdarna på den tiden fordrade många sovutrymmen.

Den nye ägaren, Lauritz Jensen, råkade snart i gräl med Niels Lauritzen Roed, grannen i öster. Det hela började med att Lauritz uppförde ett nytt gårdshus utmed sin östra tomtgräns. Niels menade emellertid att detta hus kommit att hamna på en del av hans mark. Snart drogs osämjan inför domstol. Åtta betrodda män sändes en vintrig dag 1652 i väg för att på plats söka lösa tvisten.

Efter att ha uppsatt snören utmed åtkomliga tomtgränser och efter att ha flitigt brukat alnmåttstocken, kunde de åtta konstatera, att Niels uppgifter varit riktiga. Dessutom upptäckte man att Niels vid regnigt och blåsigt väder endast med stor olägenhet kunde använda sitt ''Hemmelig Husz'', dvs sin utetoalett. En stor ''blytud'' ledde nämligen takvattnet från ett gammalt tegelhus - beläget inne på Thottska gården - ''fluchx ind paa Niels Lauritzens grund och nesten en allen fraa hans Hemmelig husz dör''. Vid blåst resulterade detta i att Niels torrklosett bokstavligt talat förvandlades till en vattenklosett. Vi får i dag vara tacksamma för detta, för grannsämjan nog så tragiska bråk, även om vi inte vet hur man löste problemet. Detta är nämligen den enda gång tegelhuset inne på gården, dvs den forna huvudbyggnaden i den Thottska sögningegården, omnämnes.

Blodsband synes dock snart nog ha upprättats mellan de båda gårdarnas innevånare. Niels Roed, hustrulös sedan år 1629, gifte troligen om sig med Margrete Lauritzdotter, dotter till Lauritz Jensen och Löcke. När Niels dör gifter den unga änkan om sig med sin halvbror, Gorris Willumsen Ledebur.

Liksom det Thottska huset har även det hus Niels Roed lät uppföra ca 1620 genom restaurering räddats till eftervärlden. Tyvärr är det inte alltför många förunnat att i dag besöka gatubyggnadens övervåning och bese de här restaurerade 1600-tals målningarna. I stället får man nöja sig med att studera de gamla, profilerade ''knektarna'' och ''fyllnadsträna'' i hörnhusets fasad mot Östergatan. Knektarna har försetts med vackert utskurna akantusblad medan fyllnadsträna utsmyckats med rosor mellan vingar. Malmöforskaren Einar Bager har på teckningen här intill rekonstruerat gatumiljön framför husen sådan den kan ha tett sig i början av 1700-talet. Av teckningen får vi en förklaring på varför hörnhuset ligger på så hög stensockel jämfört t.ex med Thottska huset. Denna konstruktion möjliggjorde nämligen inplacering av två handelsbodar framför huset. Mellan bodarna ses verandan, ''bislaget''.

År 1611-1612 bar sig den svenske ''hjältekungen'' Gustav II Adolf åt i Skåne på ett föga hedrande sätt, men svenskarna var vid denna tid ännu alltför svaga för att kunna bryta längre söderut än till Göinges gränstrakter. Annat blev det året 1643. Sverige och Danmark kom i krig med varandra och den svenske befälhavaren Gustaf Horn tågade med sin här in i det rika landskapet. Författaren Jens Lauritzön Wolf har i en bok tryckt år 1654 skildrat resultatet av svenskarnas marsch mot Malmö:

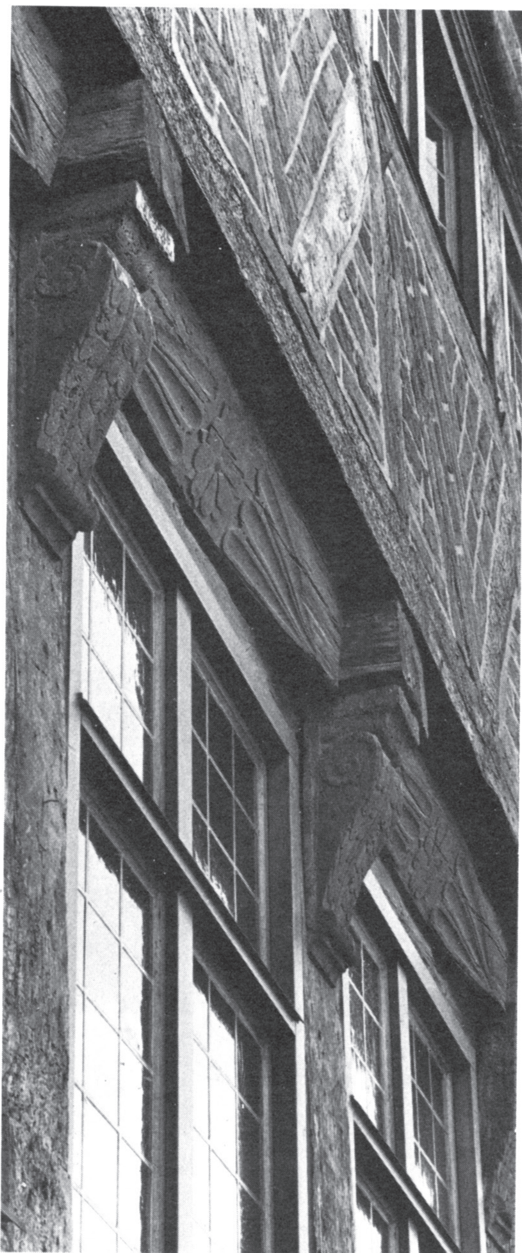
''Der det u-formodelige oc u-advarede Indfald skeede aff de Svenske udi Holsteen, Jydland oc Skaane 1643, da flyde aff Skaane Land mange hundrede aff Indbyggerne, Mand, Qvinder oc Børn ind udi Malmøe, sig for de Svendskes plutzelig Ofverfald at beskærme, oc sig der i Staden at opholde, foruden ellers Borgerskafvet de Indbyggerne, med deres Hustruer, Børn oc Tiunde, hvilcke som vaare ellers nogle tusende, til hvilcke al-

le, der vaar it got Forrad udi Byen dennem med at opholde. Da vaar der foruden inde udi samme fast Stad Malmøe, offver fiorten tusinde med Rytter Soldater, oc endda fleere som daglige tilkom, hvilcket udi den gandske Beleyring, der inde bleff opholdet oc rundelig forsørget, hvortil Hans Kongelige Majestät hafde en god Behag, at det gode Borgerskaff, den Besværlighed udstaa kunde.''

I Malmö trängdes således borgare, flyktingar och soldater i en aldrig tidigare skådad blandning. Försvaret av Malmö leddes under denna tid av länsmannen på Malmöhus, Tage Thott, sonson till den tidigare omtalade Thage Otsen Thott. Snart drabbade emellertid försvarare och skövlare samman endast några stenkast från Thottska huset:

''Imidlertid da belagde de Svendske Malmøe, oc kom for øster Port, oc der med de Danske paa 3 Timers Tid skermytzeret, siden begynte de Svendske sig at leyre udi Vester Skreblinge oc der omkring.''

Belägringen var emellertid tämligen ineffektiv eftersom borgarna uppenbart trodde sig kunna ha sina kreatur betande utanför vallarna. Hjorden blev dock infångad av de svenske, vilka samtidigt brände vädermöllorna runt staden. Danskarna blev härvid tämligen förgrymmade, men blev tröstade av ett rykte som kom i omlopp efter freden i Brömsebro 1645. För illgärningen mot boskapen hade nämligen Gud Fader straffat de svenske bönderna genom att påföra deras egen boskap en onaturlig sjukdom. Som be-

Ålderstigna fyllnadsträn och utskjutande knektar på det Diedenska huset. Foto: Ronny Johannesson.

talning för väderkvarnarna hade den rättfärdige Guden med vådeld härjat städerna Kalmar, Åbo, Tälje och Västerås; allt enligt Jens Wolf. I sanning en storstilad hämnd!

En vinterdag 1652 färdades kung Frederik III med gemål och följe över Kirsebergsbackarna, ut på de låglänta strandmarkerna vid nuvarande Värnhemstorget och nådde via den östra landsvägen - i dag Östra förstadsgatan - Österport. När det kungliga följet närmade sig staden, öppnade de 27 kanonbetjäningarna uppe på stadsvallen eld med ''styckena''. Nu fanns emellertid inga kulor i loppen, nu var det i stället fest och pompa. Till salutkanonernas dån kom de kungliga till synes för stadens samlade innevånare, vilka ''tillbörligen'' stod uppställda utmed hela den lange Adelgade i ''deris Gewehr''. På slottet mötte den nye befallningshavaren Otto Thott. Kungen ämnade vid stadsbesöket bese Malmö befästningar. Samme krönte person skulle sex år senare tvingas skriva under den fredshandling, vilken för alltid gjorde Skåne svenskt. Svåra tider stundade för de forna danska landskap och städer som vid freden i Roskilde året 1658 övergick i svensk ägo.

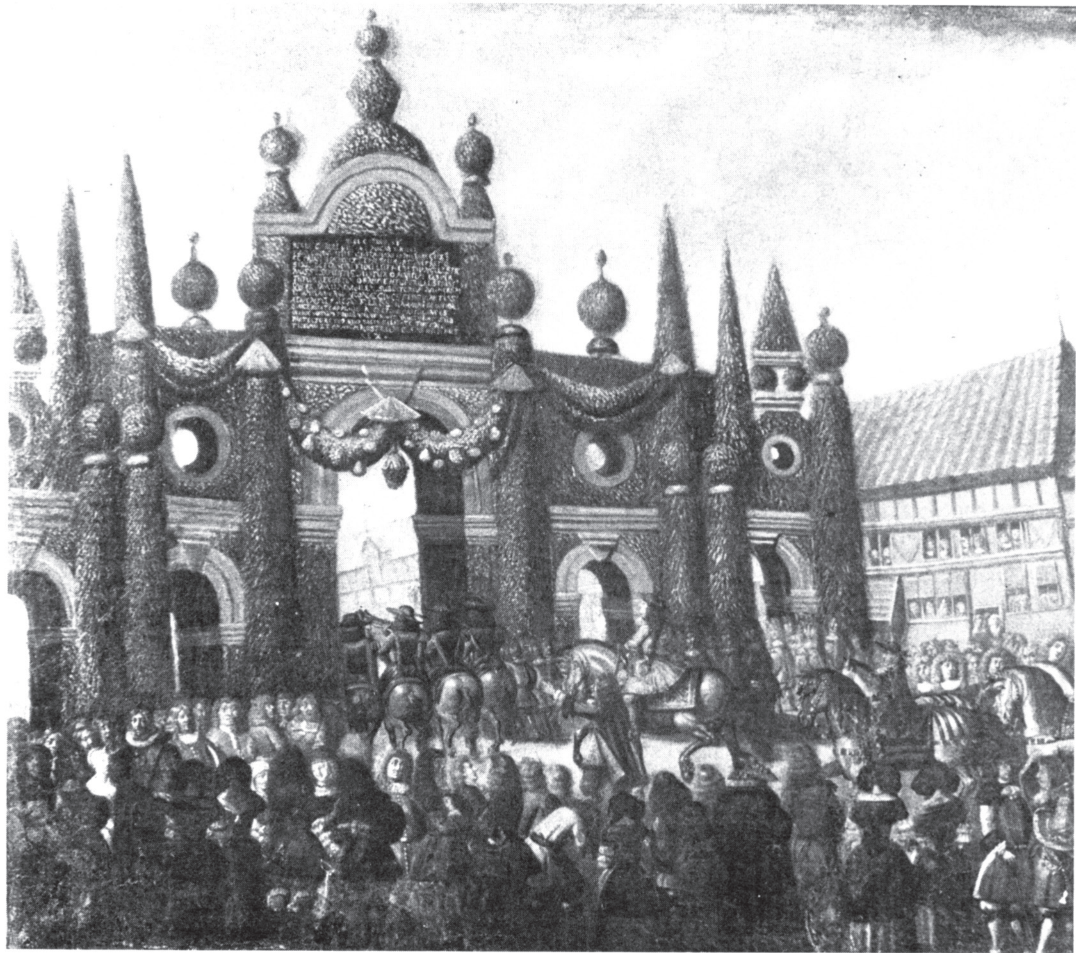
Och så blev då Malmö svenskt en tidig vintermånad år 1658. Carl X Gustav anlände till staden i början av mars. Erik Dahlberg har på en nu förlorad teckning skildrat händelsen. Tack vare att teckningen omgjorts till kopparstick och tryckts i Pufendorfs verk om krigarkungens bravader, har bilden bevarats till eftervärlden. Stadens byggnader är mycket noggrant lägesplacerade, däremot kan man utgå ifrån att dels den kungliga entrén knappast gjorts från sjösidan, dels att representanter för hela Skåne vid detta tillfälle ej var församlade i staden som texten på sticket anger. Dahlberg har helt enkelt velat försköna kungens ankomst med en hop av beundrande, nya undersåtar. Nu får vi dock ändå förmoda att kungens besök i staden väckt åtskilligt intresse hos stadens borgare. Kungen bodde hos rådman Jörgen Anchers vid Östergatan norr om S:t Petri kyrka. I dag reser sig på platsen Skandinaviska Enskilda bankens marmorpalats. Malmöforskaren Hans Ersgård har skildrat besöket sålunda:

''Några dramatiska detaljer från Carl X Gustavs uppehåll i Malmö har inte bevarats åt eftervärlden. Vi torde dock ha rätt att förmoda, att den ryktbare krigarkungens närvaro i staden väckte stort uppseende bland malmöborna, att många nyfikna skockades utanför rådmanshuset på Östergatan för att fånga en skymt av Skånes nye härskare och

Nästa uppslag: Karl X Gustavs ankomst till Malmö. Denna ofta återgivna vy visas här i sitt rätta sammanhang, nämligen i den tjocka bok, Samuel Pufendorfs: De rebus a Carolo Gustavo gestia, i vilken den ingår.

Karl XI anländer till Malmö 1673. Äreporten har troligtvis varit rest i närheten av Thottska huset. På nästa sida ses bugande och nigande malmöbor. Oljemålning på Malmö museum. Foto: Ronny Johannesson.

att åtskilliga saftiga kommentarer formulerats av rapptungade malmöbor. Kanske fick flertalet av de nyfikna nöja sig med att beskåda de blåfrusna knektarna, som stampade i marskylan utanför det kungliga kvarteret. Hur som helst så höll Carl X Gustav under sin Malmövistelse en rad viktiga överläggningar med sina rådgivare, bland vilka märktes den danske överlöparen Corfitz Ulfeldt.''

Sensommaren 1673 tilldrog sig märkeliga händelser ute på Östergatan. Uppflugna på höga arbetsställningar höll snickare på att re-

sa en träport mitt ute i gatan. Mängder med kärror forslade fram allehanda grönt, såsom eklöv, asp, alm och enris som huggits ute i Skabersjö och Häckeberga. Man höll nämligen på med att resa en äreport, värdig den blott 18-årige Carl XI vid hans högtidliga intåg i Malmö. Ett flertal av Östergatans många byggnader fräschades dessutom upp vid detta tillfälle, åtminstone vad det gällde gatufasaderna; kanske var det Thottska huset med bland dessa. Och så kom då kungen med änkedrottningen och en rad furstar, riksens råd, grevar, herrar samt inte minst ambassadörer och sändebud. Vi må utgå ifrån att fönstren i Thottska husets övervåning varit välfyllda med folk som fått dåvarande ägaren Hans Jacobsen Wilschöts tillåtelse att på parkettplats följa det imponerande spektaklet ute på Östergatan.

Feststämningen skulle dock snart förbytas i sorg och förtvivlan. Med anledning av det utbrutna svensk-danska kriget befann sig Carl XI i juni 1676 ånyo i staden. Mitt under en predikan i S:t Petri började kyrkfönstren skallra av mäktiga kanonsaluter från Köpenhamn. Senare på dagen fick kungen kännedom om orsaken till danskarnas glädjesalut. Vid Öland hade den 1 juni en stor del av den svenska flottan gått under, däribland ''Stora Kronan'', Europas kanske största krigsskepp, under befäl av Lorenz Creutz. 7 skepp, 3600 döda och 600 i fångenskap var facit. Kungens kommentar var kort: ''Ske Guds vilja. Han skall i sinom tid bistå och hjälpa sina tjänare.''

Sex månader senare fick kungen bistånd, kanske från högre makter, i slaget vid Lund. Men till vilket pris! Ett ögonvittne berättar:

''De Svenske, som udi slaget bleve saarede, sögte meste delen Malmöe, thi feldtskaererne kunde icke bestyre saa mange; Malmöes gader var gandske fulde af blodige och halfdöde mennisker, som raabte yncheligen om at forbindes; de fleste af dennem maatte holde paa deris heste natten ofuer och nesten den anden dag igiennem, förend de kunde bliffue forbundne.''

Vi kan lätt föreställa oss scenen på gatorna invid Österport. Om Hans Jacobsen Wilschöt och hans hustru Anna, född Roed, öppnat sitt hus för de sårade som trängdes utanför i den svåra vinterkylan, därom förtäljer icke historien. Vi må hoppas att de visade barmhärtighet.

Eländet för Malmö var ännu ej slut. Den verkligt stora uppoffringen skulle komma ett halvår senare. Sårade och döda malmöborgare fördes då på vagnar och kärror förbi den Wilschötska gården på Östergatan. Vid Österport hade en del av den danska invasionsarmén slagits tillbaka av det på denna plats förtvivlat kämpande ''borgargardet'', vilket slutit upp bredvid de glesa svenska soldatleden.

Karl XI, född år 1655, kung som fyraåring år 1660, tillträdde regeringen som 17-åring år 1672, utkämpade som 21-åring slaget vid Lund, död i cancer vid 42-års ålder år 1697.

I en samtida källa beskrives belägringen av Malmö 1677 dag för dag. Nedan följer utdrag av denna berättelse. Merparten av de här återgivna episoderna utspelades invid Österport strax intill det Thottska korsvirkeshuset. Befälhavaren i Malmö Fabian von Fersen lät i början av juni besätta vallarna med poster och

lät försee alle Posterne medh nogsampt Kruut, Lodh och Gewehr, så at wedh oförmodeliget anfall ingen mangel till nödwendig defension på någen Ort finnas måtte. Förornade Borgerskapet, at medh allahandha Brandhredskap taga wara på eldhen uthi alle qvarteren i Staden, och stälte öfwer alt een så godh och richtig ordning, att huar oc een sin Påst wiste, och huadh Dagh och Natt woro at göra och föranlåta.

Den 6 juni omringades staden av danska trupper och den 10 juni började kanonbeskjutningen av den enda skånska stad som inte kapitulerat för den danske kungen. Vi ska nedan följa angriparnas väg in mot Österports vallar:

Den 11 om Natten fattadhe Fiendhen Posto för Slottet, sampt Söder: och Österport, öppnade sine Trancher (löpgravar) och bygde på alle poster Batterier....

Den 12 avancerade Fienden medh sit Arbete på alle Orterne märckeligen....

Den 13 sammaledes och wardt heele Natten starckt Skutet på fiendes Arbetare....

Den 14 avancerade Fienden starckt medh sitt Arbete på alle Posterne, och blef på begge sidor mycket Skutet. Emoot Morgenen tenterade Fienden at bestijga wår betäckte wägh, men blef medh förlust tilbaka drefwen....

Den 16 continuerade fienden medh sitt Arbete för Söder: och Österport och lade een redoute (försvarsvärn) wedh Strandhen. Om Afftonen besatte dee sine approches starckare än dee förr gjort hadhe....

Den 17 approcherade Fienden starckt... och kastade inn åthskillige Granater... Så wardt och af alle tree Posterne (dvs. Slottet, Söder- och Österport) flijtigt Skutet, och Stenar af Mörsare på Fiendens Arbetare uthkastadhe....

Den 18 om Natten som Fienden begynte Arbeta, lät Hans Excell: uthanför Slottet och Österport allarmera honom igenom Rytterwachten....

Om Morgonen näst effter (20 juni) Klocken 5 giorde Hans Excell: wedh Stranden emoth Österporth på General Majoren Bibous Post ett uthfall medh 250 Ryttare och 150 Musqueterare under Herr Öfwerst Lieutenants Wachtmesters Commendo och sloge Fienden uthur een godh deel af hans Linier och een redoute, nederlade thertill 100 Man, deriblandh många Officerare....

Den 22 om Midnatten, som Fienden på alle Posterne hade gifwit Lösn medh styckena (kanonerna), föll han aff alle tree attaqverne wedh största Macht och furie an på wåre Contrescarper (i vallgraven befintliga utanverk), men blef alldestedz medh stoor förlust tillbakaslagen; doch logerade han sig på Esplanaden framför Stockholms Bastion (dvs. strax utanför Österport)....

Den 24 kastade Fienden åtherigen om Natten 27 Bomber. Wedh Österport nedan for Stockholms Bastion logerade han sig på Bröstwärn af den betäckte wägen, och skår sammestedz in ett Batterie....

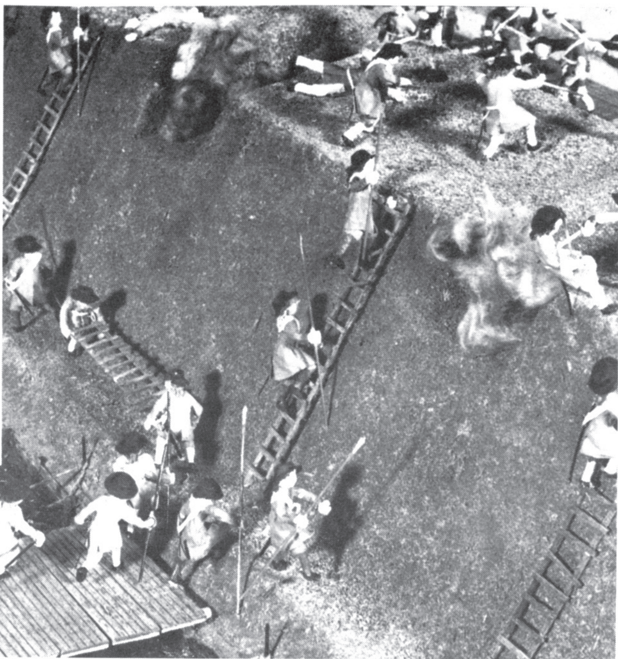
Om Aftonen emoot den 26 sågh man Fienden mycket starck marchera i sine approcher och inge aflöste utgåå, uthan mehra, at än ther till starck tilförsell giordes af Fassiner och andre redskaper, huaraf Herr Feldtmarskalckens Exell: lätteligen erachtade, att Fienden sin hotade General Storm företaga skulle. Emoot Midnatten begynte Fienden på alle Posterne rundt omkring Staden och Slottet på Åtta ställen tillijka medh alt sit infanterie och Dragouner att Storma, och kastade i warande Storm 42 Granater i Slottet. Stormen war heel Opiniastre och warade inn till Dagen.

På bastion Stockholm stod en av de hetaste drabbningarna. Malmö museum har på en stor modell rekonstruerat denna händelse, varav några scener visas på nästa sida.

Detaljer från den stora stormningsmodellen på Malmö museum. Modellen utförd åren 1975-77 av Inga-Brita Nordin.

1600-talet var verkligen ett krigets och soldaternas århundrade. Med krigen följde också tvångsinkvartering av soldater i borgarehemmen. År 1666 kan vi i inkvarteringsrullan läsa att ägaren av den forna Thottska gården fått hysa två soldater under sitt tak. Tjugo år senare finnes en löjtnant inkvarterad i gården. Förutom att betala officerens mat och logi fick Hans Wilschöt även erlägga ''servis'' dvs en avgift på 1 daler och 7 skilling till kronan. Så sent som år 1735 användes faktiskt rummet väster om gatuporten fortfarande som inkvarteringsbostad.

På våren 1692 påbörjades i Malmö den första kända byggnadsinventeringen i stadens historia. Man ville från de styrandes sida ha precisa uppgifter, användbara vid skatteärenden, inkvarteringsbeslut etc. Staden delades upp i nio stycken s.k. rotar, vardera med ca 85 fastigheter. För inventeringen av varje rote utsågs en rådman och en timmerman. En dag stod de utvalda utanför Thottska huset och begärde att få bli insläppta. Så här beskrev de gården i sina medhavda papper:

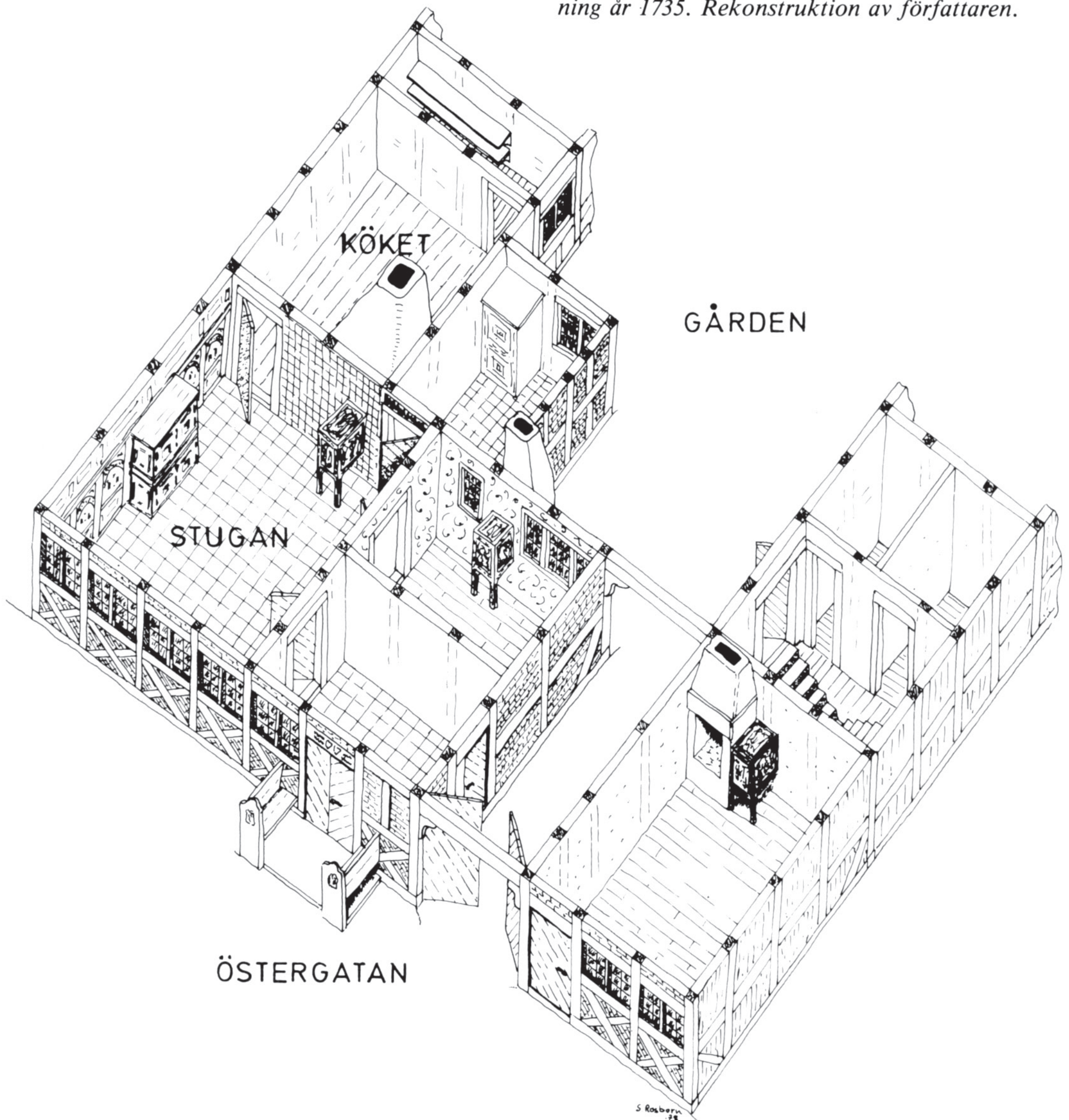
''Nr 566. Hans Jacobson Wildschiött. 12 fack huus, 2 wohninger högt, 30 ahl. långt; Deruthj 1 warm stuga och 2 kammar. I gården 2 små kammar; Saalen offuen på er i ett; tomptens bredh 78 ahl; der hoes en hagha (trädgård) 82 ahl; hans eget.''

Denna, den första beskrivningen av gården efter det svenska övertagandet, är i sanning inte speciellt utförlig. Tyvärr verkar inventerarna i den första roten - i vilken gården låg - ej ha utmärkt sig för ett alltför ambitiöst arbete. Man kan t.ex. med fog fråga sig om de två utsända ens orkat ta sig uppför trappan till övervåningen. Vid byggnadsundersökningen år 1969 påträffades nämligen en då alltjämt befintlig snedstyva till en ursprunglig mellanvägg, dvs övervåningen har alltid varit uppdelad i minst två rum.

Under 1700-talet försjönk Malmö i en djup törnrosasömn. Som utpost i svenskarnas rike och därtill berövad sina gamla handelsmöjligheter med landet på andra sidan Öresund, sjönk stadens samlade anseende och rikedom påtagligt. År 1705 var ändå handelsmannen Hans Nehrman i stånd att utöka sin fasta egendom genom inköp av den Thottska fastigheten.

Redan år 1700 ägdes grannhuset mot Humlegatan av Anna Christina Wilschöt vilken var dotter till Thottska husets ägare under slutet av 1600-talet, den ovan omtalade Hans Jacobsen Wilschöt samt dessutom dotterdotter till Niels Roed, det numerade restaurerade hörnhusets byggherre. Anna Christina gifte in sig i den Nehrmanska släkten år 1701, varefter Hans Nehrman kunde förvärva hörnfastigheten samt efter Hans Jacobsen Wilschöts död år 1704 även Thottska huset. De två alltjämt bevarade korsvirkeshusen kom således under en kort tid under samme ägare.

Under 1700-talets första årtionde kom de två gårdarna vid Österport att bli tummel- och

Hans Thomæssons boningshus enligt bouppteckning år 1735. Rekonstruktion av författaren.

lekplats för en liten pojke i den Nehrmanska familjen. De två gårdarna med sina långsmala tomter och stora, bakomliggande trädgårdar, skulle bli den miljö, i vilken en av de verkligt stora i svensk rättshistoria skulle komma att utvecklas från barn till pubertetsyngling. Pojken var kristnad David. I den stora pestens år 1712 avslutades den då sex-

tonårige David Nehrmans studier i hemmet och han skrevs i januari detta år in för juridiska studier vid Lunds universitet.

Kriget och inte minst pesten, vilken på någon sommarmånad avlivade ett tusental människor enbart i Malmö, gjorde att möjligheterna till universitetsstudier kraftigt beskars i Lund. David fortsatte därför studierna utomlands. Året efter det kungliga baneskottet vid Fredriksten erhöll han så professuren vid Lunds universitets juridiska fakultet, där han som lärare och som författare av juridiska hand- eller läroböcker skulle bli en banbrytare. För att underlätta studenternas studier blev han t.ex. den förste som vid juridiska fakulteten föreläste på det svenska språket. Malmös store son blev år 1746 adlad under namnet Ehrenstråhle och erhöll år 1753 avsked från professuren med bibehållen livstidslön. På sitt kära Säby i norra Småland gick David hädan år 1769.

David Nehrmans fader dog år 1729 och följande år fördes även hans moder till graven. Den Thottska gården såldes till Hans Thomæsson. Vid mitten av 1730-talet övertogs så gården av garvaren Hindrich Jacob Bertrand för summan 1850 daler silvermynt. Under drygt ett sekel framöver förvandlades borgaregården till garveri, ja, under slutet av århundradet omtalas den faktiskt som ''garfwerie Fabrique''. Strax före köpet 1736 utfördes emellertid en bouppteckning efter Hans Thomæsson. Då bouppteckningen är synnerligen detaljerad, bjuder vi nedan på en rundvandring i en relativt typisk malmöbostad, sådan denna kunde te sig under 1700-talet.

På ömse sidor om den dubbla ekedörren åt gatan sitter träsäten fastsatta i två präktiga stenuppståndare. Denna typ av veranda - benämnd bislag - var mycket vanlig i Malmö faktiskt så sent som långt in på 1800-talet. I en tid då tidningar var sällsynta var bislagen viktiga informationspunkter. På brädsätena fick man kontakt med det livliga gatulivet, här träffades människor och här frodades sladdret. Vi öppnar dörren och via en liten, mörk förstuga med slitna stenplattor på golvet träder vi in i stugan, ett rum motsvarande våra dagars vardagsrum.

Hela väggen åt gatan upptages av ''4 par goda fönster'' med tillhörande träluckor. Nattetid var luckorna tillslutna; deras funktion var i första hand att skydda mot glaskrossning. Det vanligaste sättet att fastgöra luckorna var att sätta järnbultar genom träkarmarna. De små fönsterrutorna var ordnade i antingen rutverk eller kryssverk. Först långt in på 1700-talet blev det vanligt att fästa rutorna med kitt i träspröjsar. Tidigare var blyspröjsar allenarådande.

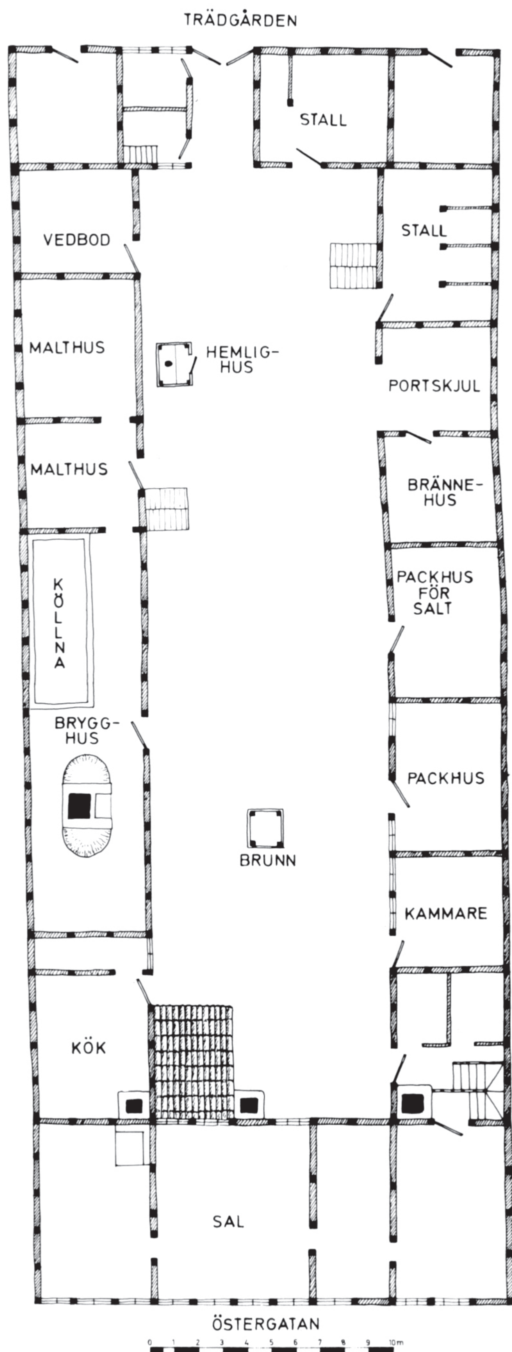
Liksom i förstugan består golvet i stugan av stenplattor. Mot gårdsväggen står en stor järnkakelugn med tolv glänsande mässingsknappar. Hela ugnen vilar på två mässingspelare. En dylik praktpjäs i järn och mässing utgjorde verkligen en dåtida symbol för solid ekonomisk ställning. De gjutna järnsidorna till dessa ugnar pryddes med fantasieggande

bilder, oftast av religiös karaktär. Runt kakelugnen finnes ''hållandske steenflisor'' dvs glaserade klinkers som uppsatts bl a för att minska brandfaran. I övrigt är väggarna i stugan ''med gammelt pannelwärch beklädde, och uti wäggarne 2ne skåp med dubbla dörrar, låås och hängslar före''. Panelerna i borgarehemmen var till stor del av furu och täckta med röd eller gul färg. Träinklädnaderna slutade en bit från taket. Mellan panel och tak fanns väggmålningar eller som det också kallades ''contrafeijer''. När det t.ex. år 1659 i Thottska husets övervåning omtalas 12 stycken ''Apostlabilder'' är det med säkerhet dylika panelöverstycken som åsyftas.

Från stugan når vi en sängkammare med fönster åt gården. Brädgolvet härinne får ej betraktas som förringande utan snarare som en praktiskt betingad detalj. Hur avskyvärt måste det inte ha varit att om vintermorgnarna stiga upp i en råkall kammare och sätta fötterna på ett iskallt sten- eller tegelplattgolv. Trägolv var i detta avseende betydligt varmare. Det var faktiskt först under 1600-talet som brädgolven verkar ha blivit vanligare i Malmöhemmen. Blickar vi runt omkring i den trånga sovkammaren kan vi konstatera att det är en välbärgad borgares hem vi besöker. Väggbeklädnaden bär vittnesbörd härom. De gamla guldlädertapeternas mönster skimrar endast svagt i halvdunklet. Många års rök och sot från vindugnen invid gårdsväggen har mattat glansen.

Från stugan kikar vi in i en liten kammare inrymd i ett tillbygge åt gården. Golvet är här belagt med s k ''astrak'' dvs med tegelplattor. Ett stort skåp och flera hyllor utmed väggarna tar upp större delen av utrymmet. Vi vänder i dörröppningen och träder i stället in genom en annan dörröppning vilken leder oss från stugan ut i köket, beläget i den östra gårdslängan. Här ute dominerar den stora, murade köksspisen. Spisen och skorstenen är som brukligt uppförda mot gatlängans yttervägg. Från spisen finnes nämligen ett infyringshål till järnkakelugnen i stugan. Genom att att elda denna från angränsande rum slapp man rök och sot inne i själva stugan samtidigt som eldningen helt kunde ombesörjas av tjänstefolket utan att dessa störde. I köket söker vi däremot förgäves efter den skrymmande bakugnen. Denna förlades nämligen oftast inte i köket utan i stället i det till köket angränsande brygghuset. I Thottska gården av år 1735 finnes i brygghuset icke mindre än två bakugnar, kanske ett minne från den tid då Jens bagare huserade i gården.

En dörr i köket leder oss ut på gården. Mitt ute på gårdsplatsen ståtar den stora, fyrkantiga brunnen med sitt brunnskar. Färskvattnet ledes till brunnsholken via en borrad träledning, vilken är ansluten till stadens vattenledningssystem ute i Östergatan. Gårdsplanen är kullerstensbelagd och nere vid den södra gårdslängan skymtar vi det brädbeklädda hemlighuset. I den östra korsvirkeslängan finnes förutom kök och brygghus även två malthus och en vedkammare. Den västra längan innehåller, förutom ett rum med trappa upp till gathusets övervåning,

även ett packhus och ett stall. Ytterligare ett stall finnes i den södra längan, en länga som dessutom försetts med en port. Genom denna når vi den stor trädgården söder om själva gårdskomplexet. I den rikliga grönskan kan ett flertal fruktträd urskiljas.

I bevarat dokumentmaterial har vi nu följt den forna sögningegården under flera sekler, från det tidiga 1500-talet till det sena 1700-talet. Ofta har färden gått via rättegångsprotokoll och vi ska också sluta den historiska återblicken med ett rättegångsprotokoll. Garvaren Hindrich blev nämligen året 1762 avslöjad för svartbygge. Han hade låtit artillerihantlangaren Carl Dahlström utföra en del ''extra knäck'', närmare bestämt murningsarbeten i ett nytt gårdshus i korsvirke, tio fack långt och två våningar högt. Men se, detta var inte tillåtet i skråväsendets tidevarv! Det traditionstyngda murarmästareämbetet kände sitt monopol hotat. Artillerihantlangaren fick böta 20 daler silvermynt och ''icke understå sig hädanefter med någon slik nybyggnad för egen dehl sig befatta''.

Hans Thomæssons gård enligt bouppteckning år 1735. Rekonstruktion efter Einar Bager.

Obs att ovanvåningen visas i gathuset. Husets bottenvåning visas på sidan 64.

FÄRGPRAKT FRÅN EN SVUNNEN TID

De äldsta uppgifterna om målningar i Thottska huset härstammar från bouppteckning av år 1645. Den korthuggna upplysningen ''conterfeijer i stuen och paa sallen'' visar att målningar vid denna tid fanns både i bottenvåningen och i övervåningen. Det lakoniska skrivsättet visar också att seden att pryda husens väggar med färgsprakande dekor inte tillhörde sällsyntheterna vid denna tid, ja man kan rent av våga säga att det åtminstone i de mera välbärgade borgarehemmen hörde till den mest elementära bostadsstandarden.

En bouppteckning fjorton år senare ger oss en bättre och mera detaljerad inblick i gathusets tavel- och väggmålningsbestånd. Märkligt nog har man vid denna tidpunkt ej noterat några målningar i stugan och sängkammaren, två av husets viktigaste och förnämsta rum. Måhända sammanhänger detta med att man här haft träpaneler, vilka ju varit nog så förnäma inredningsdetaljer som målade konstverk. Eller var det kanske så att 1500-talets väggfasta kalkmålningar alltjämt existerade och att dessa ej ansetts tillhöra gårdens lösöre och följaktligen ej noterats.

I portkammaren fanns åtta ''mallede stöker med suerte rammer'', två ''mallede stöke med forgylte rammer'', ett ''lidet dito'' samt ett ''malled stöke ofuer schorsteenen''. I detta rum hängde också två exempel på mänsklig fåfänga, nämligen ''Salig Willum Ledebuhr och Löcke Olfsdatters Contrafeijer''. Under 1600-talet kom alltmer lösa tavlor att ersätta väggmålningarna och redan vid mitten av århundradet räknar man med att de flesta rikare Malmöhemmen kunde uppvisa omfattande konstsamlingar. De vid denna tid ofta förekommande porträttmålerierna får tillskrivas inhemska konstnärer, men även utländska konstverk förekom rikligt.

Uppe i övervåningen i Thottska huset, i ett rum benämnt salen, fanns år 1659 målningar av de tolv apostlarna, ''ett lidet afmaled skib'' samt ett ''stoert malled stöche, hverpaa findis atschillige Contrafeijer''. I två bredvidliggande kamrar vittnade också sex ''mallede stöcher'' om gårdsägarens välstånd. För att ytterligare framhäva det välbärgade hemmet fanns här också sex tavlor med utskurna alabasterfigurer.

De ovan uppräknade målningarna är långt ifrån alla de väggprydnader som under mer än fyrahundra år varit till fröjd och glädje för husets folk och dess besökare. Tidens

Thottska husets 1500-tals målningar under framtagning.

tand tär hårt på så bräckliga inventarier som väggmålningar och tavlor. Putsen lossnar eller skadas, sol och smuts dämpar fräschheten och inredningsstilen ändras under årens lopp. Willum och Löckes porträtt är sedan länge borta, likaså alla de religiöst betonade konstverk som skymtar i de gamla arkivalierna. I dag återstår endast färgfragment - därtill synnerligen små sådana - av två tidsepoker i husets historia. Trots sin ofullständig-

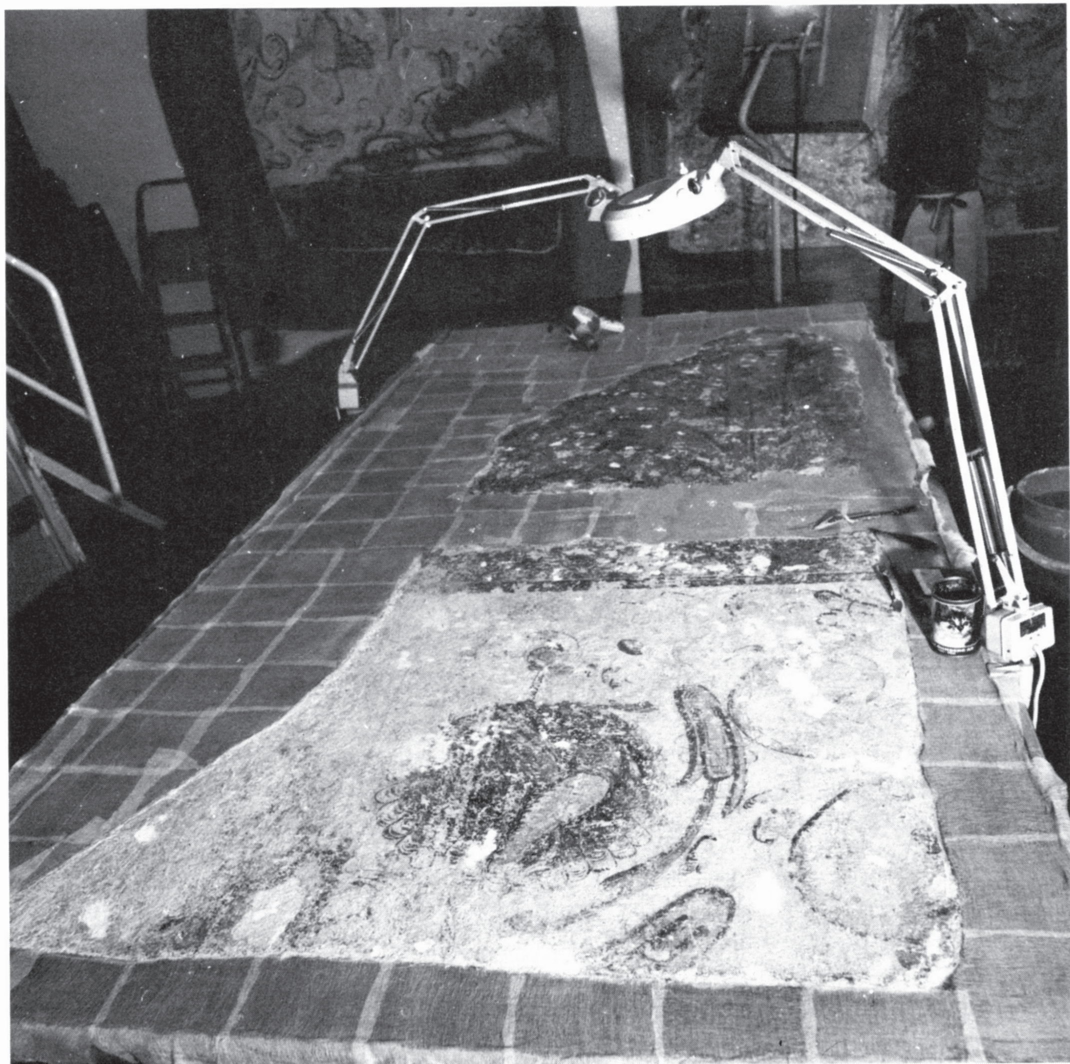
het utgör åtminstone ett av dessa båda fragment ett intressant exempel på en svunnen tids dekorationskonst.

När restaureringsarbetet påbörjades året 1969 angrep man tämligen hårdhänt de tjocka putslager som på merparten av väggarna täckte korsvirke och fackfyllnader. När putshamrarna nådde övervåningens östra gavelvägg blottades emellertid helt plötsligt och oväntat en sedan länge dold och glömd färgprakt. Märkliga mönster i rött, gråblått, gult och svart såg åter dagens ljus efter sekler av undanskymd tillvaro. Tack och lov avstannade putsnedknackningen och betydligt varligare experthänder tog över. Konservator Albert Eriksson med konservatorsassistenter och lång, välmeriterad yrkesskicklighet bakom sig, påbörjade den tidskrävande konserveringen. I dag är väggmålningarna en av gathusets största sevärdheter, men de sitter inte längre på ursprunglig plats. Tyvärr medgav inte det sätt varpå interiören återställdes att målningarna kunde återuppsättas på den östra gavelväggen. De fick i stället monteras på en ny mellanvägg. Med förvåning kan man kanske ställa sig frågan hur man lyckats flytta på så till synes fast förankrade inventarier som väggmålningar? För att stilla eventuell nyfikenhet ska vi nedan ge en kort redogörelse för detta tillvägagångssätt.

Vid nedtagningen av väggmålningarna användes i princip samma metod som länge använts av exempelvis italienska konservatorer. Ja, redan så tidigt som i början av 1700-talet finnes metoden noggrant beskriven. Först frilägges med hjälp av små putshammare och knivar den ursprungliga målningen från yngre, påmurade putslager. Målningarna i Thottska huset var vid framtagandet så rena att någon större tvättning av själva ytan ej visade sig behövlig, en åtgärd som annars brukar vara nödvändig. Målningarna ska så fixeras. I klartext betyder detta att man helt enkelt lägger på ett yttäckande lager av utspädd zaponlack. Vid det fortsatta arbetet motverkar lackhinnan att pålagda lim och bindemedel tränger allt för djupt in i den ursprungliga putsen.

Målningen ska nu stabiliseras. Detta sker genom en successiv påläggning av ett tjockt lager vattenlösligt lim av typ hornlim (ett animaliskt lim). Över limmet lägges så mindre bitar av gasväv. När hela målningen täckts påföres ytterligare lager av lim och väv och slutligen pålimmas en grövre, heltäckande väv. Efter noggrann torkning kan nu själva nedtagningsarbetet påbörjas.

Nedtagningen av Thottska husets målningar utfördes av två personer. Putsen, som målningen var lagd på, släppte lätt från den lerklinade gavelväggen. Normalt brukar en träeller gummiklubba få komma till användning i detta skede av konservatorns arbete. Sammanlagt nedtogs på detta sätt fem större väggmålningsfragment från övervåningens gavelvägg. Fragmenten lades med gasväven nedåt på en träskiva. Nu vidtog ett dammigt och smutsigt arbete. Med en slipmaskin avlägsnades nämligen det tjocka kalkbruket.

Målningarna uppspända på väv i konservatorsateljen.

Efter slipningen kläddes den nu lövtunna målningens baksida med väv. Som bindemedel mellan målning och väv användes ett vattenfast lim. Friläggningen av målningens framsida kunde så påbörjas.

För att få det vattenlösliga limmet och med det de pålagda linnebitarna att lossna, användes bl.a vattenånga. Och så - efter ett nog så svårt borttagningsmoment - kom åter målningen fram i dagsljuset, men nu upplimmad

på väv som vilken annan tavla som helst. De olika fragmenten placerades i spännramar och den ursprungligt så fast förankrade, färgglada rumsdekoren, kunde nu placeras efter behag i det nyrestaurerade huset.

Målningarna är utförda enligt al secco tekniken. Med al secco menas att målningen utförts på torrt underlag. Som motsats står al fresco tekniken, vid vilken färgen pålägges på fuktigt underlag, varigenom den tränger längre in i putsen. Vid al secco tekniken måste målaren tillsätta ett lim eller annat bindemedel, exempelvis ägg eller olja, detta för att lättare hålla samman färgerna och binda dem vid väggens yta. Färgerna fäster vid denna teknik också lättare på en något ojämn yta, ett förhållande som förklarar den delvis ojämna målningsytan i Thottska huset.

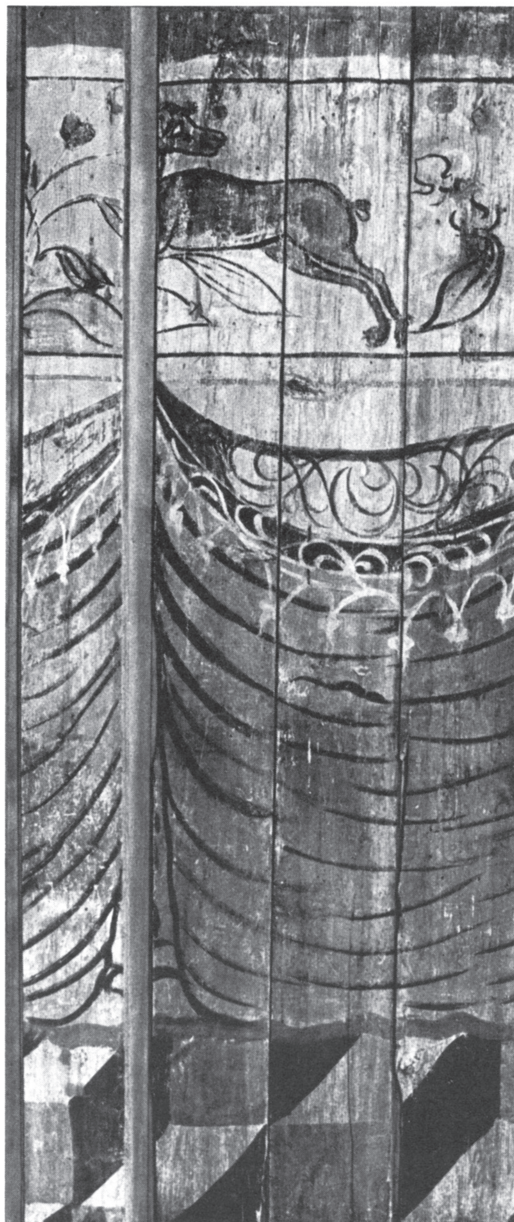
Av de fem målningsfragmenten bildar tre stycken en sammanhängande enhet, åtskiljda endast på de ställen där gavelväggens trätimra suttit. Kalkbruket har troligtvis haft dåligt fäste på de släthuggna träytorna, varför man under årens lopp varit tvungen att putsa om dessa väggpartier. Väggmålningen som helhet är av s k drättyp, dvs ca ⅔ av väggens höjd täckes av en målad imitation av upphängt kläde, dekorativt arrangerat i prydligt veckmönster. Den okände konstnären har använt sig av en djupröd grundfärg med svart mönster- och konturteckning. Ett smalt, horisontellt band i gråblå nyans avskiljer tygimitationen - eller drätten - från överliggande bildfält.

Detalj av 1500-tals målningen i Thottska huset: en kalkon omgiven av blad och frukter.

Väggmålningens övre del är närmast arrangerad som en del av konstnärens, eller kanske husägarens, personligt präglade fantasivärld. Här tränges verklighetsfrämmande växtrankor och frukter med mera identifierbara föremål, som exempelvis en klase av röda vindruvor. Det är också i detta övre bildfält man djupt beklagar förlusten av en smal målningsremsa vid en av de trästolpar som en gång bundit samman de två bildfälten. I det högra fältet sträcker sig nämligen i dag ett par människoarmar ut från tomma intet. Innan konserveringen kunde man tydligt se ett gult rep eller snöre i den vänstra handen. Bl.a denna detalj har medverkat till att tolka den skadade figuren som ett lekande barn. Något som trotsar en dylik tanke är emellertid den under armarna synliga magen. En så trind magprofil torde endast erhållas efter flitigt brukande av ölstopet. Det är bara att beklaga att figuren i dag är så svårt skadad att närmare identifikation är helt omöjlig att göra.

I sanning är det omväxlande motiv som det bjudes på i denna gamla malmöitiska seccomålning. Strax till vänster om den stympade människofiguren har en påfågel för alltid stelnat i sin stolta väggpromenad. Men också här har tidens tand farit omilt fram. Där en gång den säkerligen mycket praktfulla fjäderskruden brett ut sig är numera ett gapande tomrum. Skadegörelsen kan kanske vara ett medvetet sabotage av en numera okänd generation i det Thottska husets långa historia. Genom att jämföra fjäderskruden med en annan - tack och lov - helt bevarad fågel-

Detalj av 1500-tals målning från Lembkeska huset vid Södergatan. Under drätten ses perspektivmålade kvadrater, ett motiv som varit vanligt under 1500-talet. Foto: Ronny Johannesson.

framställning får vi emellertid en uppfattning om påfågelns förlorade glans. Att denna sistnämnda fågel tillhör kalkonsläktet är höjt över alla tvivel. Liksom påfågeln har kalkonen stelnat mitt i en gångrörelse, stödjande endast på vänster ben med det högra högt upplyft.

De nu konserverade målningsfragmenten har av stilhistorisk expertis daterats till 1500-talets senare hälft. Stilen är typisk för renässansen, men vissa detaljer i målningarna verkar vara inspirerade av barockens stilideal. Ytterst få exempel på 1500-talets väggdekorationskonst finnes i dag bevarade i Malmö. Den enda interiör som i det närmaste helt lämnats orörd får sökas i Krämarekapellet i S:t Petri kyrka med dess praktfulla målningar från dels 1400-talets andra hälft, dels från 1500-talets första decennier. Profana väggmålningsfragment från århundradets första hälft finnes i Jörgen Kocks hus, Rosenvingeska huset och Kompanihuset. Från det sedan länge rivna Lembkeska huset vid Södergatan har det dessutom bevarats fragment av en målad brädvägg som i mycket -inte minst genom sin livfullhet - minner om Thottska husets målningar. Brädväggen finnes i dag uppsatt på Malmö museum. Nedre delen är täckt av drätter och den övre av eleganta växtrankor med allehanda djurfigurer.

Kalkonen och påfågeln i Thottska huset representerade två fågelarter som bör ha varit tämligen sällsynta i Norden under i varje fall första hälften av 1500-talet. Det var nämligen under detta århundrade som kalkonen för första gången introducerades i Europa. Fågeln fördes på skepp över från den nya, ännu till stora delar okända, kontinenten på andra sidan Atlanten. Tämligen snabbt blev kalkon en åtråvärd rätt på de europeiska rikemännens bord. Vid ett bröllop i Arnstadt i Tyskland år 1560 lär t.ex. icke mindre än 150 kalkoner ha konsumerats. Då målningarna i det Thottska huset med stor sannolikhet bör ha bekostats av husets byggherre Thage Otsen Thott får man förmoda att denne danske ädling själv njutit fågelns kulinariska egenskaper.

I det restaurerade gathuset döljer sig ännu rester efter ytterligare målningsfragment. Dessa finnes på en av bottenvåningens östra takbjälkar. En blomsterprydd växtranka löper längs med hela bjälkens undersida. Någon närmare tidsbestämning av denna dekor har ej varit möjlig att göra. Den som i dag vill beskåda målningen på plats, måste tyvärr bli djupt besviken. Endast ett tränat öga kan nu urskilja det mönster som vid restaureringen var så välbevarat och färgrikt.

De Thottska målningarna finnes i dag till beskådande för gäster i den Thottska festvåningen. Den forna fruktträdgården bakom det Thottska huset är i dag ett minne blott. I dag kan man på samma plats dricka kaffe i Caroli citykomplexets moderna miljö. Foto: Ronny Johannesson.

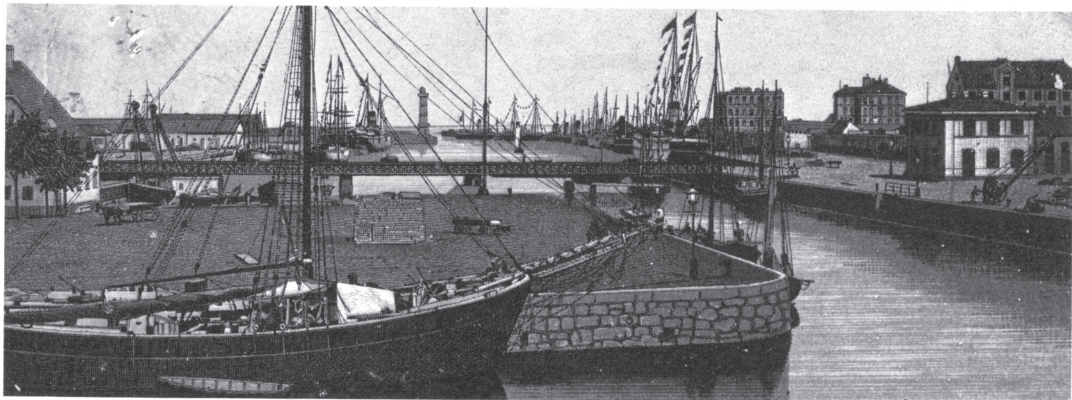

EN DANSK I 1880—ÅRS MALMÖ.

På Malmö stadsarkiv förvaras en liten bok med titeln ''Rejsebreve fra Sverrig i august 1880''. Författaren och ögonvittnesskildraren är J. B. Gudmund-Høyer. Skildringen börjar i Malmö och resvägen går sedan norrut, upp över Stockholm. Boken har med all säkerhet inte tryckts i många exemplar, vilket kan berättiga att här återge denna hundraåriga skildring av Malmö. Fotografier, bild och textmaterial till berättelsen är hämtade från Malmö museums och Malmö stadsarkivs samlingar.

Det første, der forestod os ved vort komme til Malmø, var Toldeftersynet, ved hvilket vi erindredes om, at vi vare komne udenlands; men det var foreløbig ogsaa det eneste, som mindede herom, alt øvrigt lod saa hjemligt. Og selve Toldeftersynet gik overordentlig hurtigt og let. Skibet havde lagt til lige udenfor Havnens Toldbod; Pladsen mellem Skib og Toldbod afspærredes for alle Uvedkommende med Kjæder ved begge Sider, og hen over den ryddeliggjorte Plads og ind gjennem selve Toldboden gik vi nu, medens

''Brefkort'' med motiv från Malmö hamn från 1880-talet.

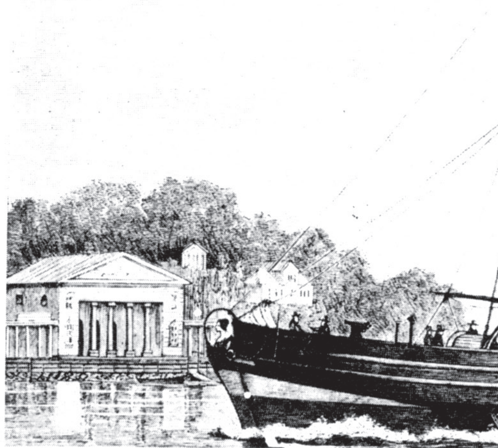

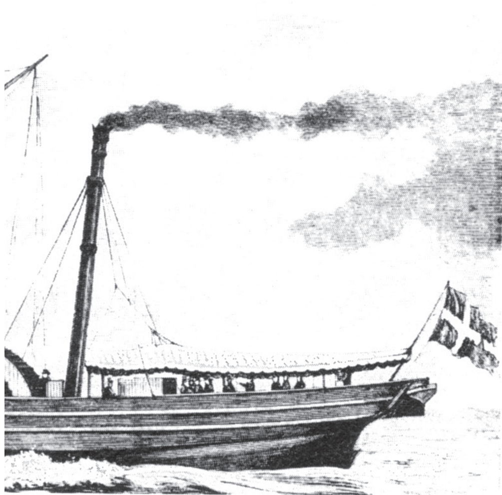
Fotografi av samma vy som på föregående sida. Fotografen C. J. Roikjer, som har tagit bilden, var verksam ateljefotograf i Malmö från år 1881. I Malmö adresskalender anges dock firman som etablerad redan år 1862.

''Stadsbud'' bar alt vort Tøj did uden Udgift for os; saa Kofferten halvt op, et Blik ind paa Rejsetøjet, Cigarerne og de andre Smaafornødenheder og derpaa lukket igjen, og vi ere færdige.

Op mod Byen bevæger den lange Strøm sig, forbi et nyt og anseligt ''Toldhus'' midt paa Havnepladsen og hen til den nærliggende Banegaard. I dennes Taarn findes Plads for vort Rejsegods, til vi ville forlade Byen; nu gjælder det at se denne. Mellem Havn og Banegaard paa den ene Side og Byen paa den anden er den gamle Voldgrav og ''Promenaden'' paa de sløjfede Voldes Plads; en Bro fører os over, og den første Gade, de første

Passagerare stiger i land från Köpenhamnsfärjan ''Gefion''; slutet av 1880-talet. Färjetrafiken mellan Malmö och Köpenhamn har lika gamla anor som staden Malmö. Redan år 1275 stadgades tullfrihet i handeln mellan de båda städerna. Under början av 1500-talet omtalas i Malmö ett flertal färjemän, vilka rodde över både folk och fä till Själland. Först genom Malmö hamns byggande och ständiga utvidgning under slutet av 1700-talet - början av 1800-talet, erbjöds möjligheter att insätta större passagerarfartyg mellan de båda städerna.

Malmö hamn med kanalen i förgrunden under slutet av 1870-talet. Ännu några år skulle planteringen få grönska innan centralstationens stora byggnad uppfördes åren 1890-91. Tullhusbyggnaden till värster uppfördes åren 1876-77. Fotografen Carl de Shárengrad var verksam i Malmö fram till år 1875 då änkan tog över rörelsen, uppenbart i makens namn.

Malmö jernbanestation år 1882.

to Hjørnesteder karakteriserer strax hele Byen for os. Til Højre en mørk, gammel Bygning, stærk og prydløs opført, indrettet til Magasin nu, men dog forsynet med Altan i øverste Stokværk. Til Venstre en ny, stadselig Bygning, stor og anselig og saa vakker, at den vilde være en Pryd for hvilken som helst stor Stad, den stilledes i. I den mørke Magasinbygning se vi store, skjæve op plumpe Trætrapper føre fra Loft til Loft; hvordan mon dette vilde vise sig for os inde i den ny Bygning? Vi kunne nemt faa det at se. Bygningen er mærket: ''Skånes Enskilda Bank'', og vi kunne der faa de Sedler vexlede i Landets Mønt, som vi ikke naaede at faa vexlede i Guld i Kjøbenhavn; altsaa træde vi op ad den brede Stentrappe og ind i Bygningen. Denne viser sig da ligesaa solidt, smukt og omhyggeligt udført i det indre, som i det ydre; gjennem den ydre Forhal - thi Forstue kan man ingenlunde kalde det -, naa vi den indre, hvor en bred Marmortrappe fører os nogle Trin op, saa deler den sig til Højre og Venstre, hvilke Trapper fører os til Bankens Lokaler i andet Stokværk. Selve Trappen er, som sagt, af Marmor, graat

Ovan: Byggnaden till Skånes Enskilda Bank uppfördes åren 1877-78, varvid man samtidigt passade på att utvidga Bruksgatan. I bakgrunden skymtar vid Östergatan den gamla riksbanksbyggnaden med sin framför ingången placerade vaktkur. Till vänster: interiör från Skånes Enskilda Bank.

svensk; det samme er Tilfældet med dens Rækverk og dettes brede, spejlblankt polerede Overdel, kun at det er nydeligt, drønt, storflammet Marmor. Lyset falder ind fra oven, og det gjør et saare vakkert Indtryk; man tænker sig aldeles ikke, at det er en Forretningsbygning, man er i, men faar Indtryk af at nærme sig pragtfulde, festlige Haller. Er selve Banken saa solid, som dens Indgang, har aldrig noget Menneske at frygte Tab ved den. Værelserne svare saa temmelig til Opgangen, men her er Forretningspræget fuldstændigt.

Östergatan under 1860-talet - början av 1870-talet. Det trappgavelförsedda huset till höger uppfördes av borgmästaren Hans Michelsen i början av 1500-talet innan ägaren hastigt fick fly ut ur landet. Byggnaden revs år 1877.

Lige for Gaden, vi gaa videre ad, findes en ældre Bygning med et tomt Skilderhus udenfor, og den synes at have et ligesaa tomt Indre for Øjeblikket; det er ''Riksbanken''s Bolig i Malmø. Nu ere vi i Hovedgaden, der strækker sig gjennem hele Byens Længde, delt i Østergade og Vestergade. Nabo til ''Riksbanken'' se vi en gammel Bygning med takkede Gavle, det hannauske Hus, og længere henne, paa Hjørnet af Frans Suellsgade, se vi et andet langt mærkeligere Hus, nemlig Jørgen Koks; dette Hus er visselig det mærkeligste i hele Byen, og afspejler i sin Historie hele Byens Historie gjennem de sidste 400 Aar; det er mig saa godt kjendt, derfor betragter jeg det nu med overordentlig Interesse fra alla Sider, og dog - lad mig tilstaa det - føler jeg mig lidt skuffet derved, da

Västergatan med borgmästaren Jörgen Kocks trappgavelhus. Byggnaden med praktportalen hitom Jörgen Kocks gård revs år 1928.

Malmö stads adress-kalender 1873:

Sedan staden genom sin ständiga tillväxt och förökning till såväl innevånareantal, som handel och rörelse, alltjemt och årligen kräfver talrika nybyggnader, försvinna så småningom de gamla husen och på tomterna uppbyggas nya hus, deribland på senare tiderna många, som utgöra en synnerlig prydnad för staden. Derigenom försvinner i samma mån stadens medeltidsutseende, så att man om några år, då de delar af staden, som ligga närmast de mest trafikerade gatorne, blifvit ombyggda, knappast torde känna igen det Malmö, som påminde om fjorton- och sextonhundratalen, ja kanske knappt det som fanns för trettio år sedan.

jeg havde ventet det med et mere anseligt, mindre moderniseret Udseende. Her at meddele mine Læsere den Huset Historie, som gjør det særligt intressant for mig, skal jeg ikke, da den vil tage mindre vel ud i et Rejsebrev, men jeg skal efter mine Breves Slutning tillade mig at vedføje den som et Bilag.

Knutsgillets forna hus i hörnet Västergatan - Gråbrödersgatan år 1880. Kringlan på hörnet visar att i denna byggnad huserade bagaren L. Bauer. Butiken låg med ingång från Gråbrödersgatan.

Gjennem hele Gadens Længde mod Vest søge vi ud til ''Malmøhus'', der endnu ligger omgivet af Volde og Grave, og i Voldenes ydre Hjørner to kasematagtige, lave, runde Taarne fra Karl IXs Dage. Fra det nordøstlige af disse fører en dækket Gang over Fæstningsgraven og til en mellem Slottet og Havnen bygget stor Fabriksbygning, hvor Fangerne arbejde; Bygningens Gaard er omgivet af et 6-8 Alen højt Plankeværk, ovenover hvilket i hvert Hjørne findes en Vagtbro med Skilderhus, hvor Skildvagterna gaa med godt Overblik over Terrænet baade ude og inde. Mellem Slotsvolden og Byen se vi en anden anselig Bygning af ny Dato, omgivet af en høj Mur med Vagttaarn i Hjørnerne og forsynet i de to Fløje igjennem alle Stokværk med Jærnvinduer, der synes at være Staldvinduer; det er Malmøs Cellefængsel.

Malmö stads adress-kalender 1873:

Cellfängelset, beläget straxt invid slottsgrafven, består af en trevåningars hufvudbyggnad, innehållande 108 celler, och en från hufvudbyggnadens midt utgående flygelbyggnad, hvari finnes sessionssal för å cellfängelset sammanträdande domstol, jemte nödiga boställsrum m. m. Det hela inneslutes af en mur och en del af gården är indelad i tio promenadgårdar för cellfångarne. Byggnadens yttre med sina små torn i kastellstil, ser prydligt ut.

Den simpla slottsbron år 1894. I bakgrunden skymtar Kungsparkens till synes något risiga trädbestånd.

Malmö stads adress-kalender 1873:

Promenadplatser hade staden förut endast de förut här nämnda *promenaderna utmed stadskanalerna*, sedan tillkom *rundelen* å Gustaf Adolfs torg, men först med *slottsparkens* öppnande i fjor har staden erhållit en verkligen storartad och vacker promenadplats. Denna plats, som begränsas af Slottsgatan vid stadens vestra sida och vägen från Westergatan till Slottsbron, samt på de öfriga sidorne af stads- och fästningskanalerna, har staden för en del år sedan tillbytat sig af kronan, mot ett öster om staden planeradt fält, som användes till exercisplats för här förlagda hussarregemente i stället för den gamla exercisplatsen å Slottsplats. Arbetet med Slottsparkens anläggning började den 13 April 1869 och afslutades i Juni 1870. Planteringen, som är anlagd i engelsk stil, har en rymd af 16 ½ tld och är indelad i 16 gräsplaner med träd och buskar, samt utåt gatorna och kanalerna i åtskilliga buskgrupper. I vester nedåt kanalen är uppförd en större hvälfd stengrotta, der en prydlig vattenpump är anbragt och hvarest den besökande under den varmare årstiden beredes en behagligt svalkande hviloplats. Planteringens nordvestra sida är försedd med tvenne stensatta dammar, den ena afsedd för fisk och vattenplantor och den andra inrättad för springvatten. I sydost finnes på en höjd (ty platsen är kuperad, hvilket i icke ringa mån förhöjer dess skönhet) en 14,000 qvadratfot stor öppen plats, å hvilken en paviljong framdeles kommer att uppföras. Färskt vatten erhålles från tvenne i planteringen placerade pumpar.

Kungsparken efter år 1881. Slottsparken anlades åren 1869-70 och fick i samband med kungligt besök sommaren 1880 namnet ändrat till Kungsparken. I bakgrunden ses den paviljong som åren 1881-1917 spelade stor roll i den här förekommande ''brunnsdrickningen''.

Saasnart vi fra Slottet paany komme ind til Byen, have vi paa højre Haand Slotsparken, der er et nydeligt og indbydende Naturanlæg, mindende lidt om ''Kongens Have'' i Kjøbenhavn (om ikke ved andet, saa ved sin Samling av Børn, Børnevogne og Barnepiger, ogsaa lidt Soldater), men mere om Frederiksberg Have; her findes endog en Grotte, vel ikke med Kilde, men dog med Vandpost, og Kanalerne erstattes af Voldgraven, riktignok uden Svaner. I Flugt med Slotsparken og ligesom denne indenfor Voldgraven findes Kirkegaarden, der er stor og ėjendommelig holdt. Den er delt i en Mængde firkantede Familiestykker med Plads til 4 a 10 Grave, og hver eneste Stykke er omgivet af en alenhøj Ligustrumhæk. Blomsterpynt findes der ikke meget af, og kun undtagelsessvis en Bænk; men derimod er der ikke saa faa Mindestene af forskjellig Form og Art, deriblandt mange Obelisker af Graasten, nogle indtil 12 Alen Høje, og Indskrifterne vende

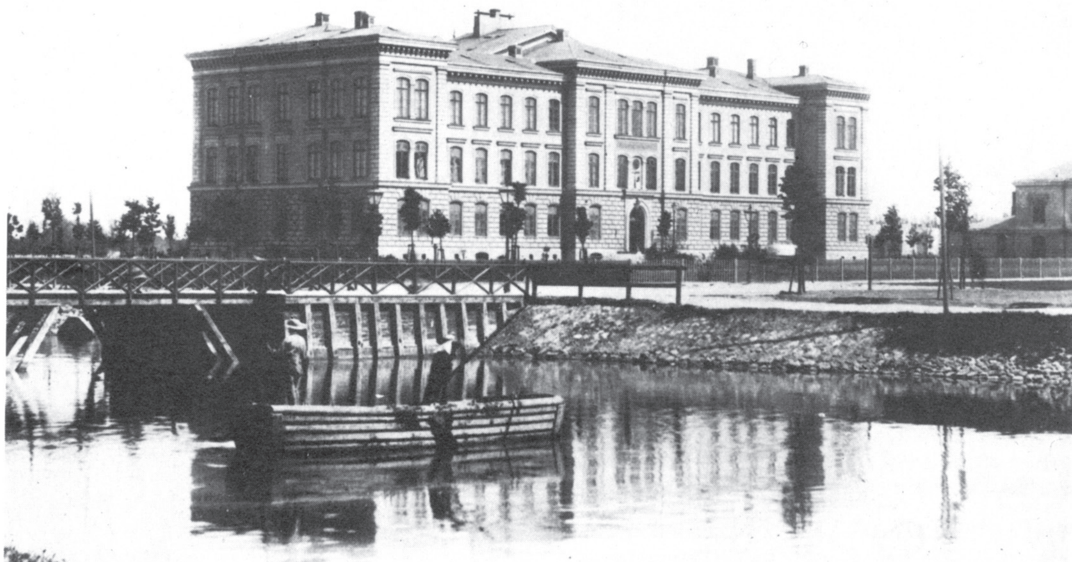
Ovan: Den i texten omtalade stenbron med granitvalv ses på detta fotografi från 1870-talet. Damerna sitter och tittar över mot Davidshalls förlustelseplats.

Nästa sida: Vy över Södra förstadskanalen, Drottninggatan och S:t Pauli kyrka år 1886. I bakgrunden skymtar Höga mölla och vattentornet, båda belägna på Kirseberget.

til alle Verdenshjørner. Et Par Børn, som vi møde, vise os, at her er det ikke Pigebørn alene, der gaa sørgeklædte, men Drengebørn forsynes ogsaa i paakommende Tilfælde med ydre Tegn for Sørgetiden, nemlig en stor, sort Florsløjfe med kvarterlange Ender fæstet paa Siden af Huen.

Fra Kirkegaarden komme vi ud paa ''Promenaden'', der fortsætter langs med Voldgraven hele Byen rundt og ned til Havnen, optagende Pladsen efter de sløjfede Volde. Udenfor ''Promenaden'' finde vi dog baade Byens gamle Forstæder ''Södra Värn'' og ''Östra Värn'' og dens ny og undertiden pragtfulde Udvidelser, og hvert Øjeblik fører en Bro os over Graven, snart en gammel Stenbro med Granitbue, snart en moderne Jærnbro, saa en simpel Træbro. Byggeraseriet synes at være i fuld Gang her, og undertiden er det sande Pragtbygninger her opføres; meget minder om Terrænet ved Søerne om Kjøbenhavn - dog i formindsket Maalestok og kun med skidentbrunt Vand i Gravene -og navnlig er her et Sted, der minder om de forreste to Hjørnesteder paa Nørrebro.

"Malmö Högre Allmenna Läroverks Nya Lärohus", invigt år 1879.

Paa et Sted se vi udenfor Graven vistnok Byens anseligste Bygning med en stor, af Stakit omgivet og godt makadamiseret Plads forved og en mindre, ligesaa stadselig Bygning (Gymnastikhuset) til Baggrund for samme; det er Byens Elementærskole, og den kan unægtelig vise, hvorledes en Skole helst bør indrettes. Vi skride ind over Pladsen og ind i den tre Stokværk høje Bygning. Bred, jævn Trappe; rummelig og høj Forhal; høje og brede Korridorer; rummelige, lyse og høje Klasseværelser; dobbelte Vægge overalt med Varmeledning i; Ventiler ved Gulv og ved Loft; Fyrretræsborde med lys Bejsning, saa Træet bevarer sin naturlige Farve, og poleret Plade; hvert Bord kun for en eller to Elever og vedføjet faststaaende Stole for disse med bevægeligt Sæde til at slaa op og mageligt, buet Ryglæn; et smagfuldt Bord for Lærerne, svarende til Dels til Elevernes; for

Vy över den s.k. Trekanten med Vår Frälsares kyrka; den åren 1871-72 uppförda katolska kyrkan. I bakgrunden Gustav Adolfs torg.

Enden af Værelset bag Læreren en mat, sort, aldeles Jævn Tavle i Ramme, henved 3 Alen høj og 8 a 12 Alen lang. Det er unægtelig en Skole, som er værd at tage i Øjesyn og den er alene et Besøg i Malmø værd. Desværre var den ikke i Virksomhed nu. I nærheden af Elementærskolen, men indenfor Graven, komme vi forbi en smuk lille Kirke af røde Sten; det er den katholske Kirke. Gaden forbi den fører os til Gustav Adolfs Torv, en stor Plads, der i Midten har et lille Parkanlæg med flere Spadseregange, og udenfor det, navnlig ved de to Sider, flere Rækker af Boder med Udsalg av Klæder, Fodtøj, Glas, Porcellæn, Børster og sligt; var Sælgere nok, men ingen Kjøbere. I øvrigt ere Torvets Omgivelser her tarvelige, kun en Bygning er lidt fremtrædende og dog yderst tarvelig, naar man hører, at den indeholder i sig Byens Teater. Gadens Fortsættelse fører

Gustav Adolfs torg med torghandel. Liksom i ögonvittnesskildringen tycks köparna ha varit fåtaliga, åtminstone vid fotograferingstillfället.

os til Store Torv, og her er noget mere at se og lægge Mærke til.

Først og fremmest er her Raadhuset i en ejendommelig og smuk Stil. Det er opført fra Grunden med sine Hvælvinger i Kjældere og Gaard i 1546, men senere flere Gange istandsat og forskjønnet, saaledes et Par Gange i dette Aarhundrede, og vistnok har ogsaa Kristian IV i sin Tid bygget paa det og tildelt det dets egendommelige Ydre, hvad meget i Stilen tyder paa. Inde i Raadhuset finde vi et herligt Fortidsminde fra dets første Opførelse i ''Knudssalen'', der er 96 Fod lang, 36 Fod bred og 20 Fod høj, og er ''St. Knudsgildets''. Dette i Danmark tidligere saa vidt udbredte og mægtige Gildeslag, hvis Gildesbrødre havde at staa hinanden bi i Liv og Død og fremme Sædelighed, og hvis Stolsbrødre nød saa høj Agtelse, at ens Vidnesbyrd gjalt for Retten lig sex andre Vidners, har endnu her lige som i Lund og Ystad en

Den av Gudmund-Høyer så högt prisade Knutssalen i rådhuset. Salen tillkom dock först vid rådhusets restaurering åren 1864-69. Tidigare ägde Knutsgillet en sal i rådhusets bottenvåning.

Nästa uppslag: Stortorget och Kramer hotell på 1880-talet.

lille Levning, men nu med Velgjørenhed og Selskabelighed til Formaal. Deres Sal med de tilstødende Værelser, hvor der findes en Samling Billeder af danske og svenske Konger, udgjør saa prægtig en Festlejlighed, som nogen Provinsby kan ønske sig. Dernæst have vi paa det store Torv, paa Hjørnet i Vinkel med Raadhuset, en anden iøjnefaldende Bygning, som efter sit Udseende ogsaa maa stamme fra Kristian IV, medens den dog siges at være opført hundrede Aar senere. Det er Landshøvdingens Bolig, hvor den sidst afdøde svenske Konge, Karl XV, udaandede i September 1872. Endelig ses skraas over for Raadhuset paa den modsatte Side den høje, men dog mindre fremtrædende Frimurerloge med en stor Trekant over Facadens Midte og deri et Andreaskors, hvilende paa en Akaciegren, og omtrent Nabo til Landshøvdingens Gaard er det paladsagtige ''Kramers Hotel'' med rundt Taarn ved hver Ende og Taarnene for-

KAPP - FABRI

KAPP FABRIK
BOKHANDELN
SEN.

Föregående sida: Torghandel på Stortorget år 1880. Ovan: Torghandel i mindre skala på Stortorgets västra del. Den i texten omtalade Frimurarlogens byggnad med sin trekant på taket ses intill Isak Slaktares gata.

synede med Spir, der kunne ses langt ud i Sundet.

Vi søge nu hen mod den østre Ende af Byen for at se til dens Kirker. Her lægge vi først Mærke til St. Petri Kirke, der er Byens Hovedkirke og viser sig at være en udmærket smuk Bygning fra Erik Menveds Dage. Den er næst Lunds Domkirke den anseligste i Sydsverrig og holdt i en ren Spidsbuestil med Undtagelse af Taarnet, der dog tidligere ogsaa svarede godt til det øvrige og havde et mægtigt Spir, mere end dobbelt saa højt som det vi endnu se over selve Kirketaget over Korbuen; nu bærer Taarnet kun et lavt, firsidet, buet Dække med en lille gjennembrudt Opsats over. For øvrigt er Kirken for 30 Aar siden heldigt restaureret af Prof. Brunius.

Till vänster en ofta reproducerad bild av S:t Petri kyrka från år 1867. Bilden, som den återges i Ny Illustrerad Tidning, är emellertid spegelvänd, då det utskjutande kapellet i verkligheten är S:t Annas kapell på kyrkans sydsida. Till höger visas bilden spegelvänd men rättvänd.

Her prædikedes Luthers Lære 1527 af Klaus Mortensen Tøndebinder, Skaanes Hans Tausen, som først lod sin ''smukke og klangfulde Røst'' lyde paa en nu bebygget Eng, saa i Helligkors Kapel og i Graabrødre-Klosterkirke og endelig her, hvor nu hans Ben hvile under Korets Gulv. - Lidt længere mod Øst kommer vi til Caroli-Kirken, der i sin Tid opførtes af Karl XI af sten, som han lod føre hid fra Herrevadkloster, som han nedbrød; nu ombygges Kirken aldeles i Form af et Kors med lige lange og brede Arme (et Kryds), over hvis Midte et Tykt flersidet Taarn med mange Kviste, Spidser og Udbygninger og et paa samma Maade udstyret, temmelig lavt Spir hæver sig, dækket med Zink.

Af og til, medens vi færdedes hen ad Byens Gader, saa vi Skildte med Indskriften: ''Malmøs Udskjænknings Aktie Bolag'' og derefter et Nr.; et forskende Blik ind igjennem Ruderne paa saadanne Steder har hver Gang vist os et rent og pænt Værelse med større Hygge og mere indbydende end Værtshusene hos os i Danmark, og det hvad

S:t Petri kyrka på 1880-talet. Tornet har här fortfarande kvar sina medeltida fönster och gluggar. I samband med den nya spirans uppsättande år 1890 förstördes merparten av dessa asymmetriskt placerade muröppningar.

enten vi fandt dem i Stue- eller i Kjælderstokværk. Nu passere vi atter forbi et saadant Sted, ''Nr. 25''; det er en Mellemting mellem lav Stue og høj Kjælder, og da denne Art Aktie-Værtshuse eller Udskjænknings-

steder jo i den senere Tid har været under Omtale og foreslaas indførte hos os, saa lad os benytte Lejligheden til her at gjøre os kjendte med dem. Vi træde ind i lige som en lille Forstue; lige for fører en bred Trappe ned til den egentlige Kjælder, hvor vi om et rundt Bord se Husets opvartende Kvinde net klædt og med et Haandarbejde sidde samman med et Par Kjendinge, og i Nærheden ved et andet Bord et Par mandlige Gjæster; til venstre for os er en tre Fag lang, men kun 4 a 5 Alen dyb Stue, hvor nogle Herrer sidde længst inde med Vin og Sodavand, og til højre have vi en tilsvarende Stue, som er tom, og hvor vi foretrækker at tage Plads. Til intet af disse tre Værelser findes Døre, men Døraabningen er forsynet med Portierer, ophæftede som Gardiner. I det Værelse, vi have valgt, finde vi langs Væggen to Sofaer og forved hvert et firkantet Bord med hvid Marmorplade, det forreste forsynet med en pletteret Bordklokke; ved hvert af de tre Vinduer er et rundt Bord med hvid Marmorplade og et Par Stole ved hvert. Vi ringe og forlange af den hurtigt mødende Kvinde lidt Smørrebrød og Øl, og saa hurtigt, som det lader sig bringe til Veje, sættes det for os, appetitligt og smukt serveret, velsmagende og billigt. Efter denne lille Prøve kunne vi ikke andet end slytte os till slige Indretningers Velyndere.

Aftenen skulde nu gjærne drages til Nytte med at se lidt nærmere paa Folkene under deres Moro. Paa vor Vandring til "Södra Värn" saa vi der et Forlystelsessted med store Plakater om aftenunderholdning; did maa vi hen. Vi komme til Indgangen, strax som vi naa over Stenbroen over Voldgraven, og træde ind mod en saare ringe Entré: 10 Øre; men - det er rigtignok ogsaa saare ringe, hvad her bydes os. Det hele skal være en Efterligning af Kjøbenhavns Tivoli og ligner virkelig ogsaa, akkurrat saa meget, som en graa Mus ligner en graa Elefant; endog med Hensyn til Størrelsen er Lignelsen tilpas. Her

BALLONGSPEKTAKEL PÅ DAVIDSHALL

Förlustelsestället Davidshall låg strax invid nuvarande Davidshallsbron. Etablissemanget anlades år 1862. Vår resenär Gudmund-Høyer missade totalt de spännande händelser som utspelades här sommaren 1880. Denna sommar utfördes nämligen ett flertal försök med ballonguppstigningar. Av tidningsannonserna på efterföljande sidor, kan utläsas hur dessa försök slog ut. Först år 1881 lyckades man få upp ballongerna i luften. Att dessa luftfärder ofta var riskabla företag kan läsas om i Malmö fornminnesförenings årsbok 1974.

"Davidshall hade i torsdags anordnat en godtköps folkfest till förmån för herr Koblauch, som i många år varit arrangör af förlustelserna derstädes. Den lindriga entréafgiften af endast 10 öre gjorde att en högst betydlig menniskomassa infann sig i trädgården, så att trängseln der emellanåt blef något besvärlig. Bland andra förlustelser afbrändes ett vackert fyrverkeri på planen framför teatern". SDS 3.7 1880.

Davidshall.

Söndagen den 11 Juli 1880
kl. 6 e. m.
gifves å Etablissementet
en stor Fyrverkerifest
Sista uppträdandet af
familjen *André*.
Entré: 50 öre. Barn 25 öre.
Närmare genom affischer.

Eric Lundqvist.

DAVIDSHALL.

Hvarje dag förevises
Fröken Angala,
den vackra [illegible].
Hon är den största jättinna och Herkulesdam,
som någonsin visat sig här.
OBS. Hon lyfter vid hvarje förevisning
15 lisp. på bröstet.
Entré: 1:sta plats 50 öre, 2:dra d:o 25 öre.

Lusttur till Klampenborg.

I anledning af kappridning vid Eremitagen straxt
till Klampenborg afgår en af
Öresundsångbåtarne

Davidshall.

Onsdagen den 14 Juli 1880
kl. 7½ e. m.
gifves
2:dra stora Folkfesten
med briljant fyrverkeri m. m.
Närmare genom affischer
Entré 10 öre.

ÖBS.
Söndagen den 18 dennes
företager
luftseglaren
hr Charles Feldtman
sin första luftresa med
sin stora ballong
"El Capp".

Ballongen intager 36,000 kub.-fot gas och hr Feldtman medtager en passagerare.
Detta är den första stora ballong som uppstiger i Malmö.
Närmare framdeles.

Eric Lundqvist.

"Davidshall. Såsom förut omnämnts, beredes Malmöpubliken i morgon det här mycket sällsynta nöjet att få åskåda en ballonguppstigning, hvarvid riktiga luftseglare anförtro lif och lycka åt de nyckfulla vindarne. Så vidt vi erinra oss har något dylikt endast en gång förut försökts härstädes, då akrobaten Eugéne Pascal för ett tiotal af år tillbaka med en hemmagjord ballong skulle uppstiga från Fredriksbergs trädgård, ett försök hvilket dock slog illa ut för den improviserade aeronauten, som ej i förväg studerat de första grunderna för sin nya konst. Hr Charles Feldtmann, som i morgon afton afseglar från Davidshall med ballongen "Cape Town", skall icke vara någon nybörjare och torde måhända lyckas bättre." SDS 17.7 1880.

"På Davidshall rustar man sig i morgon åter till luftfärd, denna gång med en flottilj af 5 ballonger, som tillsammans rymma inemot 40.000 k:fot gas. Ballongernas fyllning och uppstigning skola försiggå från planen framför teatern. Det är att önska att vederbörande denna gång på förhand gjort sig förvissade om Malmö-gasens bärkraft och ballongernas tyngd, så att icke samma spektakel upprepas som i söndags åtta dagar, då allmänheten blef bedragen på nöjet." SDS 31.7 1880.

Davidshall.
Söndagen den 18 Juli 1880
kl. 6 e. m.
gifves å Etablissementet
En stor Fest.
Kl. [illegible] e. m.
företager
luftseglaren
hr Charles Feldtman
sin första luftresa
med den stora ballongen
"Cap-Town".
Fyllningen af ballongen tager sin början kl. 11 f. m. samt biljettförsäljningen kl. 3 e. m. Utgångsbiljetter lemnas till kl. 6 e. m. Från kl. 5 till 6 e. m. är trädgården stängd.
Kl. [illegible] och [illegible] e. m.
Föreställningar å teatern.
Kl. 10½ e. m.
Briljant fyrverkeri.
Konsert och illumination i trädgården.

Davilshall.
Söndagen den 1 Augusti 1880
kl. [illegible] e. m.
gifves å Etablissementet
En stor Fest.
Från kl. 6 – 11 e. m.
Stor konsert i trädgården.
Kl. half [illegible] e. m. företager
Luftseglare hr Ludewig
en uppstigning med
den stora Ballongflottiljen
Norden Enighet.
(5 ballonger).
I midten af flottan: den stora ballongen "Stockholm", och utom densamma de 4 mindre ballongerna "Sverige", "Norge", "Danmark" och "Finnland".
Fyllningen börjar kl. 3 e. m. och samtliga ballongerna intaga 40,000 kubikfot gas.
Ballongernas fyllning och uppstigning försiggå på planen framför teatern.
2:dra uppträdandet af
Varieté-sällskapet från Köpenhamn,

Davidshall.

Söndagen den 8 Aug. kl. 6 e. m.
gifves å Etablissementet

En stor Fest.

3:dje uppträdandet af

Varieté-sällskapet från
köpenhamn

under direktion af hr Lund.

Kl. 7 kommer
luftseglaren hr Feldman
med sin nu omkonstruerade
stora luftballong

"CAPE TOWN"

att anställa försök, huruvida ballongen efter de förbättringar densamme nu undergått, samt i fall de visa sig gynsamma, omedelbart företaga sin förut annonserade, men på grund af mellankomna hinder instälda

luftfärd.

Ballongens fyllning börjar kl. 2 e. m. Skulle regn eller blåst inträffa göres ej något som helst försök.

Entré: 50 öre. Barn 25 öre.
Närmare genom affischer.

Obs. **Under polisuppsigt stående fruntimmer få ej tillträde till trädgården, utan komma alla sådana, om de anträffas, att genast utvisas.**

Eric Lundqvist.

Davidshall.

Söndagen den 15 Augusti 1880
kl. 6 e. m.
gifves å Etablissementet

En stor Fest.

Sista uppträdandet af

Varieté-sällskapet från
köpenhamn

under direktion af hr Lund.

Kl. 7 kommer
luftseglaren hr Feldman
med sin nu omkonstruerade
stora luftballong

"CAPE TOWN"

att anställa försök, huruvida ballongen efter de förbättringar densamme nu undergått, samt i fall de visa sig gynsamma, omedelbart företaga sin förut annonserade, men på grund af mellankomna hinder instälda

luftfärd.

Ballongens fyllning börjar kl. 2 e. m. Skulle regn eller blåst inträffa göres ej något som helst försök.

Entré: 50 öre. Barn 25 öre.
Närmare genom affischer.

Eric Lundqvist.

Ingången till Davidshall. Akvarell i Malmö museums samlingar.

er Bazarbygning, Koncertsal, dækket Estrade for Harmonimusiken, Teater, Kunstnerplæne, Skydebaner og lignende; kun Karusel, Rutschbane og Øen mangler, lige som Musen mangler sin største Medbroders Snabel, Stødtænder og hængende Ører, men til Gjengjæld har Musen sin Pels og lange Hale og Davidshalle sit ''Asien'' og ''Afrika'', store Navne paa to ganske almindelige Bræddelysthuse; og alt dette paa - vel omtrent en Tønde Land. Her passer rigtignok ikke vort saa almindelige Udraab derhjemme: ''Det er storartet!'' Nej, det er saa smaat, som det vel kan være, en ren Parodi overfor vort Tivoli, og da vi tillige finde det temmelig kjedeligt der, gaa vi, uden at oppebie nogen eneste af de paa Plakaten lovede herlige Forestillinger. Paa Gustav Adolfs Torv se vi Indgangen til et vistnok ligesaa ''storartet'' Etablissement af samme Art: ''Stadt Hamburg''; men nej, det frister os ikke; vi have faat nok og søge hjem til vort Hotel.

Stadt Hamburg i slutet av 1860-talet. Annons i Malmö stads adress- och annonskalender 1872 lovar följande:
''Hotel Stadt Hamburg, Malmö, Gustav Adolfs Torg. Detta Hotel erbjuder, genom sitt fördelaktiga läge, och sin eleganta inredning, respektive resande, särdeles väl möblerade rum, god restauration och ferm servering. Stall- och vagnslider finnes äfven att tillgå, allt till de billigaste priser.''

Stortorget med Södergatan år 1886.

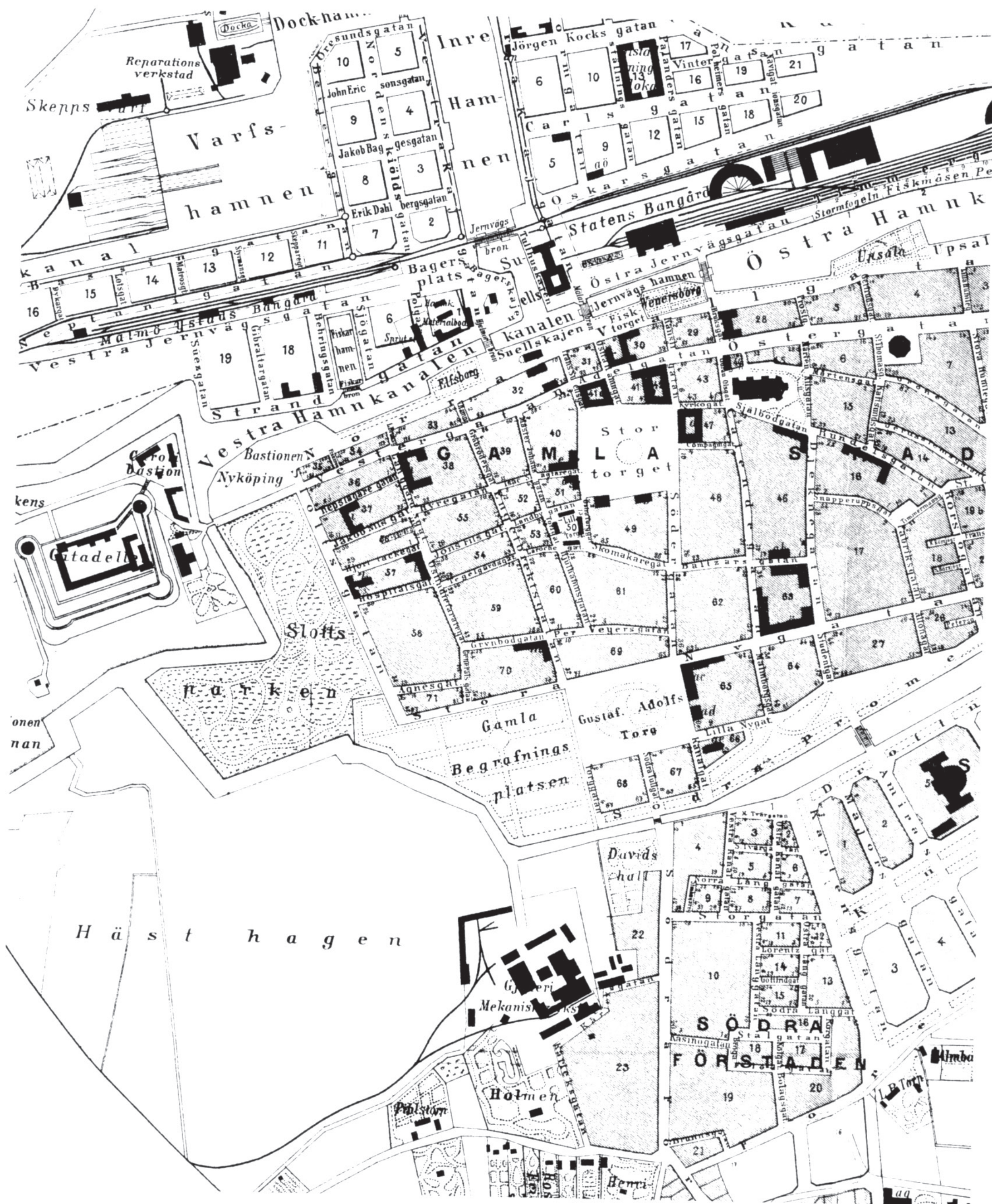
Dog, ligesom vi ere ved dette paa Store Torv, komme vi forbi et - Loppeteater; lad os da tage det med. Men det skulde vi ikke have gjort; for i Stedet for, hvad Programmet lovede: ''en Forestilling i den højere Dressur'', se vi en Forestilling i det ''lavere'' Dyrplageri med Dyrenen lænkede ved Svinebørster til de Vogne, Karusseler og Gynger, som de sætte i Bevægelse, og vi holde ikke af at se Dyr plagede, ikke en Gang et saa skrækkeligt og blodtørstigt Uhyre som en - Loppe.

Vi havde ved vor Færden om i Byen havt rig Lejlighed til at erfare, at den med Hensyn til store Industriforetagender og til Handel er langt fremme og gunstig for fine Kunder; men der sidder ogsaa trindt om en Del Smaaborgere i Byen; hvorledes stiller Sagen sig

med dem? Det er ikke uvæsentligt at vide ved Omdømme af en By, og dog se vi ingen let Udvej til at erfare det, da vi ikke vide, hvorledes vi skulle drage os en af dem til Nytte, eftersom vi slet ikke trænge til deres Bistand. Dog, her bor en ''Rak'', der tillige er Haarskærer; jeg vil lægge mit Hoved under hans Haand og ofre Parykken for at vinde en Erfaring. Lokalet er to Værelser: Barberstue og Frisørstue, og vi træde gjennem den første ind i den anden; her er Væggene behængte med Haarpiske, som en Indianerhøvdings Hytte med Skalpe, vel et halvt Hundrede. Manden betjener mig hurtigt, omhyggeligt og behændigt, benytter de nyeste Redskaber i sin ''Kunst'' og er overordentlig billig; men da jeg ser mig færdig i Spejlet, er jeg dog ikke ret tilfreds med Udbyttet af hans Flid. Nej, maa jeg hellere bede om min egen Livfrisør der hjemme; denne her har taget mer af højre Side end av venstre. Skal jeg dømme af denne lille Omstændighed, maa Manden vel være Venstremand med Lyst til at klippe Højre for nær, og vil vi lage andre ligesaa ubetydlige Iagttagelser i Betragtning paa lignende Maade, kunde vi vist faa den Tro, at Skaaningerne holde mere af Venstre end vi Danske. Naar saaledes to mødes, holde de sig begge ufravigelig til Venstre, det vil sige, naar de mødes kjørende; men mødes de gaaende saa hver skal stole paa kun sine egne Ben for at komme frem, ja saa holde de rigtignok begge til Højre. Hjærtesiden har dog Fortrinet hos dem i deres viktigste Sager; det viser da Trolovelsesringen, som de bære paa venstre Haands Guldbrand og ikke som vi paa højre.

Iøvrigt er det en sand Fryd at mærke den overordentlig imødekommende Opmærksomhed og ublandede Velvillie, hvormed enhver Embedsmand fra høj til lav kommer os i Møde og viser os Tjenester, naar Lejlighed gives; og samme dannede Optræden er for Resten vist os af enhver hidtil, den fattigst klædte Mand og Kvinde saa godt som den rige of fornemme.

Nu er Malmø os kjendt; i Morgen gaar det videre til Lund, der ogsaa vil kræve en Del af vor Tid og Opmærksomhed.

Detalj av karta över Malmö år 1881.

Kungörelse,

utfärdad af Magistraten i Malmö den 15 December 1877.

1 §. Af de till offentliga, afgiftsfria försäljningsställen upplåtna torg och platser anvisas:

a) *Gustaf Adolfs torg:* för försäljning af hästar och hornboskap, trävaror, nålstolskram samt varor, hänförlige till nipperhandel och klädmäkleri äfvensom, i fall utrymmet så tillåter, glasvaror;

b) *Fisktorget:* för fisk;

c) *Stortorget:* för andra varor.

Polis- och hamn-myndigheter meddela de närmare föreskrifter, som kunna finnas lämpliga för ordnande af handeln och vidmakthållande af renlighet å förenämnda platser.

2 §. Å Gustaf Adolfs torg, Fisktorget samt Stora och Lilla torg må det vara landtmän, som å åkdon till försäljning hitföra varor, tillåtet att hafva sina dragare frånspända, men icke obundna, vid åkdonet och der fodra dem, dock under sådan tillsyn, att ej skada eller oordning uppkommer.

I öfrigt må på polismyndigheten bero, huruvida i särskilda fall kan tillåtas att å gata eller allmän plats enskild man kan få förfoga öfver utrymme, som för utöfvande af något näringsfång eller fullgörande af något bestyr eller för annat giltigt ändamål icke utan olägenhet kan umbäras; börande i hvarje fall de vilkor noggrannt efterkommas, som kunna varda vid tillåtelsen fästade till förebyggande af hinder för trafiken eller af annan allmän olägenhet.

3 §. Mötas personer å trottoar, som är så smal, att de icke beqvämligen kunna å densamma komma förbi hvarandra, vare den, som skall vika, skyldig att gå ut på körbanan.

4 §. Från kl. 11 på aftonen under Maj, Juni, Juli, Augusti och September månader samt från kl. 10 på aftonen under öfriga delen af året till kl. 5 på morgonen vare ej tillåtet att låta hund löpa ute å gata eller allmän plats, der den ej åtföljer egare eller vårdare.

Anträffas hund ute å otillåten tid, må den kunna genom polismyndighetens försorg upptagas samt efter tre dagars förlopp dödas, derest icke egaren dessförinnan låtit hemta den och erlägga ersättning för dess vårdande.

Skulle fara visa sig för vattuskräck bland hundar i staden eller befinnes hund vara ilsken, meddelar polismyndigheten till efterrättelse ländande föreskrift om för sådan händelse nödiga försigtighetsmått.

5 §. Till offentliga afgiftsfria ställen för badande i öppet vatten och under bar himmel anvisas:

för manspersoner: hafvet utför vestra hamnområdet och utför östra fördämningslinien från den derinvid anbragta vattenuppfordringsqvarn till samma linies slut i öster,

samt för qvinnor och barn: hafvet utmed stränderna från Ribersborg till Limhamn och från östra fördämningslinien till Sege å.

För anläggande af badhus invid hamnområdena erfordras hamndirektionens tillstånd; börande de föreskrifter, hvilka dervid meddelas och hvarom polismyndigheten bör lemnas kännedom, af vederbörande iakttagas.

6 §. Såväl i staden inom broarne, som å förstäderna och å hamnområdet, skola gator, gränder, torg, öppna platser och trottoarer, som äro stensatte eller med asfalt belagde, äfvensom broar, i allmänhet, då de icke äro betäckte med snö eller is, hvarje onsdags och lördags eftermiddag eller, om helgedag då inträffar, nästföregående söcknedag å eftermiddagen sopas och rengöras.

Råder stark torka och blåst, bör platsen före sopningen med vatten bestänkas.

Till renhållningsskyldighetens fullgörande hörer ock, att emellan stensättningen uppspirande gräs upptyckes.

Ränstenar och afloppstrummor skola å samma tider, som för gatusopning bestämda äro, rengöras, hvarvid iakttages, att deri befintlig orenlighet och bottensats icke får tillika med det flytande till grannen nedsköljas, utan bör

såvidt som möjligt uppsopas och i hög samlas samt derefter bortföras.

Särskild rengöring af beskaffenhet som ofvan nämndt är skall dessutom verkställas så ofta sådan påfordras.

Under Maj, Juni, Juli, Augusti och September månader skola härförutom ränstenar och afloppstrummor dagligen, såvida ej inträffadt regnväder eller annan omständighet gör sådant öfverflödigt, på förut beskrifvet sätt rengöras och derefter med friskt vatten spolas, hvilket bör vara verkställdt före kl. 9 på morgonen.

Under den tid af året, då snö eller is hindra renhållning såsom ofvan föreskrifves, skall af rengöringsskyldig iakttagas: att trottoar eller, der sådan ej finnes, motsvarande del af gatan efter snöfall genast rensopas eller, om så erfordras, på annat sätt och så fort ändamålsenligt ske kan befrias från snö, hvilken må utkastas på gatan, dock icke till den mängd att den kan blifva till besvär för trafiken; — att då halka inträffar, sådan gångbana till förekommande af olyckshändelse beströs med sand eller annat tjenligt ämne; — att is, som bildats i ränstenar och afloppstrummor, bör undanhuggas så ofta sådant erfordras till förebyggande af, vare sig olägenhet för trafikerande eller men för grannar; — att upphuggen is icke får till besvär för trafiken å gata utkastas eller der qvarligga, utan bör skyndsamt bortföras; samt att all gatuis bör upphuggas och bortföras inom den tid, som polismyndigheten härför bestämmer och på lämpligt sätt bekantgör.

Saknas å någon plats stensättning eller annan dylik gatubetäckning, skall dock sådan plats af den renhållningsskyldige alltid hållas i det stånd, som för trafikens obehindrade gång är nödigt samt med sundhet och snygghet öfverensstämmer.

7 §. Från och med den 1 Maj intill den 1 Oktober mellan kl. 7 på morgonen och kl. 10 på aftonen samt under den öfriga delen af året emellan kl. 8 på morgonen och kl. 8 på aftonen må forsling af afträdesämne och annan illaluktande orenlighet i staden och förstäderna icke ega rum.

Bortforsling af kreatursspillning och torr, icke illaluktande orenlighet af annat slag må uti vagnar, med

prässenning eller på annat lämpligt sätt öfvertäckte, verkställas under hela dygnet med undantag allenast för tiden mellan kl. 10 f. m. och kl. 4 e. m.

8 §. Under tiden emellan kl. 11 på aftonen och kl. 5 på morgonen må från de i staden redan anlagde garfverier, sämskmakerier med flera dylika inrättningar i gaturänstenarne utsläppas så kalladt pyrvatten och andra illa luktande flytande ämnen; åliggande dock nämnde inrättningars egare att, i enlighet med de närmare anvisningar, som kunna varda dem af vederbörande meddelade, före de flytande ämnenas utsläppande i ränsten göra dem, såvidt möjligt, oskadlige.

Malmö rådhus den 15 December 1877.

Borgmästare och Råd.

GLIMTAR FRÅN ETT SVUNNET MALMÖ

Boken ''Glimtar från ett svunnet Malmö'' är med sin populärvetenskapliga uppläggning ett försök att genom episodskildringar återge viktiga delar av Malmös långa historia - allt från 1200-talets strandbosättning till 1800-talets uppvaknande industristad. I boken har sammanvävts allmän malmöhistoria, arkeologiska undersökningsresultat och kända personöden till ett lättläst men faktarikt innehåll. Berättelsen kretsar kring det medeltida Malmös östra delar, i skuggorna av det alltjämt bevarade Thottska korsvirkeshuset från år 1558 och dess föregångare.

MALMÖ MUSEUM

ett museum för alla åldrar